

Н. М. Давиденко,
Г. О. Скрипник

ВСТУП ДО ФАХУ
**«ФІНАНСИ,
БАНКІВСЬКА СПРАВА,
СТРАХУВАННЯ
ТА ФОНДОВИЙ РИНОК»**

Навчальний посібник

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н. М. Давиденко,
Г. О. Скрипник

**ВСТУП ДО ФАХУ
«ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА,
СТРАХУВАННЯ
ТА ФОНДОВИЙ РИНОК»**

Навчальний посібник

Ірпінь
2025

УДК 336:368(075.8)

ББК 65.26я73

Д 13

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 6 від 18 грудня 2025 року)*

Рецензенти:

О. Д. Гордей, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет;

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Автори:

Н. М. Давиденко, доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та цифрових технологій (авторський внесок – 6,7 друк. арк);

Г. О. Скрипник, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних фінансів (авторський внесок – 6,7 друк. арк.).

Давиденко Н. М.

Д 13

Вступ до фаху «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» : навчальний посібник / Н. М. Давиденко, Г. О. Скрипник. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. – 256 с.

ISBN 978-966-337-788-9

Навчальний посібник підготовлено для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок Державного податкового університету. Розроблений з урахуванням робочої програми навчальної дисципліни, структурований і складається з 12 розділів, кожен з яких містить основні теоретичні положення, тестові завдання та питання для самоконтролю.

Розкрито основні засади професійної підготовки, структуру й зміст освітнього процесу, визначено ключові компетентності, а також висвітлено основні напрями діяльності фінансистів у банківській, страховій і фондовій сферах. Окремі розділи присвячено питанням академічної доброчесності в закладах вищої освіти, що є важливою складовою формування відповідального та етичного фахівця.

Буде корисним для здобувачів, викладачів і всіх, хто цікавиться питаннями професійної підготовки фахівців фінансової галузі.

УДК 336:368(075.8)

ББК 65.26я73

ISBN 978-966-337-788-9

© Державний податковий університет, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	9
-----------------------	----------

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ	12
1.1. Предмет, мета й завдання курсу «Вступ до фаху».....	12
1.2. Компетентнісна модель фінансиста та її застосування в процесі підготовки фахівців з фінансів.....	14
1.3. Основні вимоги щодо вмінь і знань майбутнього фахівця з фінансів	17
1.4. Державне регулюванням вимог до фінансиста відповідно до чинного законодавств	21
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>23</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>24</i>
<i>Список рекомендованих джерел.....</i>	<i>26</i>

ТЕМА 2. ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВА НАУКА: ІСТОРІЯ, СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК	28
2.1. Історичні передумови виникнення науки про фінанси	28
2.2. Становлення та розвиток фінансової науки.....	32
2.3. Розвиток фінансової науки в Україні	35
2.4. Загальна характеристика фінансів і фінансових відносин	39
2.5. Основні функції фінансів	46
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>50</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>51</i>
<i>Список рекомендованих джерел.....</i>	<i>53</i>

ТЕМА 3. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФІНАНСИСТІВ В УКРАЇНІ.....	55
3.1. Болонська декларація в українській системі освіти.....	55
3.2. Характеристика освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»	59
3.3. Національна рамка кваліфікацій і документи, що засвідчують рівні кваліфікації	60

3.4. Вимоги МОН України до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»	65
<i>Питання для самоконтролю</i>	67
<i>Тестові завдання</i>	68
<i>Список рекомендованих джерел</i>	71

ТЕМА 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ У ДЕРЖАВНОМУ ПОДАТКОВОМУ УНІВЕРСИТЕТІ..... 72

4.1. Нормативно-правове забезпечення організації освітнього процесу в Державному податковому університеті.....	72
4.2. Роль випускових кафедр у забезпеченні змісту та організації підготовки фахівців з фінансів	77
4.3. Сучасні форми навчання в Державному податковому університеті, види навчальних занять	82
4.4. Характеристика та зміст навчально-методичних комплексів дисциплін з фаху	85
4.5. Автоматизована система управління в навчальному процесі Державного податкового університету	87
<i>Питання для самоконтролю</i>	90
<i>Тестові завдання</i>	91
<i>Список рекомендованих джерел</i>	93

ТЕМА 5. ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НЕЇ 95

5.1. Сутність фінансової системи та її місце в економіці держави.....	95
5.2. Фінансова система країни як сукупність сфер і ланок професійної діяльності фінансистів	98
5.3. Сфери фінансових відносин та основні ланки фінансової системи.....	101
5.4. Особливості діяльності фінансистів у секторі державних і місцевих фінансів.....	103

5.5. Завдання підготовки працівників для банків, страхових компаній і фінансових посередників.....	105
<i>Питання для самоконтролю</i>	107
<i>Тестові завдання</i>	108
<i>Список рекомендованих джерел</i>	111

ТЕМА 6. ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА – СУКУПНІСТЬ ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНИХ СКЛАДОВИХ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ	112
6.1. Сутність і характеристика фінансової інфраструктури	112
6.2. Фінансова інфраструктура як особливий сектор економіки країни та система взаємозв’язку економіки й фінансів	118
6.3. Мережа та взаємозв’язок фінансової інфраструктури із фінансовою системою й секторами економіки	120
6.4. Роль та значення управлінської фінансової інфраструктури	122
6.5. Характеристика обслуговуючої фінансової інфраструктури та її складових	124
<i>Питання для самоконтролю</i>	126
<i>Тестові завдання</i>	127
<i>Список рекомендованих джерел</i>	129

ТЕМА 7. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ’ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В РІЗНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ.....	131
7.1. Характеристика фінансової діяльності суб’єктів господарювання реального сектору економіки	131
7.2. Характеристика фінансово-посередницької діяльності суб’єктів фінансового ринку	134
7.3. Фінансова діяльність організацій та установ, створених органами виконавчої влади	138

7.4. Особливості фінансової діяльності некомерційних організацій (об'єднань громадян)	142
<i>Питання для самоконтролю</i>	146
<i>Тестові завдання</i>	147
<i>Список рекомендованих джерел</i>	150

ТЕМА 8. СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК

ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	152
8.1. Права та обов'язки здобувача вищої освіти Державного податкового університету	152
8.2. Студентське самоврядування в Державному податковому університеті	154
8.3. Студентський парламент: порядок організації	158
8.4. Організаційна структура, мета, завдання та напрями діяльності органів студентського самоврядування	160
8.5. Культурно-виховне та спортивне виховання здобувачів вищої освіти Державного податкового університету	163
<i>Питання для самоконтролю</i>	165
<i>Тестові завдання</i>	166
<i>Список рекомендованих джерел</i>	169

ТЕМА 9. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ

АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	171
9.1. Зміст поняття «академічна доброчесність»	171
9.2. Фундаментальні цінності та принципи академічної доброчесності	173
9.3. Законодавча база, що регламентує аспекти реалізації принципів академічної доброчесності в Україні	176
9.4. Кодекс академічної доброчесності Державного податкового університету	178
9.5. Політика забезпечення середовища академічної доброчесності	179
<i>Питання для самоконтролю</i>	180
<i>Тестові завдання</i>	181
<i>Список рекомендованих джерел</i>	184

ТЕМА 10. ОСНОВНІ ВИМОГИ

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	185
10.1. Політика академічної доброчесності в університеті.....	185
10.2. Загальні принципи забезпечення академічної доброчесності	187
10.3. Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності	190
10.4. Забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти, наукових установах	193
10.5. Етичні стандарти поведінки для учасників освітнього процесу Державного податкового університету	196
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>199</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>200</i>
<i>Список рекомендованих джерел.....</i>	<i>203</i>

ТЕМА 11. ВИДИ ПОРУШЕНЬ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ЕТИКИ

АКАДЕМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН	205
11.1. Види порушень академічної доброчесності.....	205
11.2. Академічний плагіат. Порядок здійснення заходів на академічний плагіат курсових і кваліфікаційних робіт (проєктів)	207
11.3. Встановлення факту порушення академічної доброчесності	211
11.4. Порушення вимог щодо оцінювання здобувачів вищої освіти	213
11.5. Створення середовища, що сприяє дотриманню академічної доброчесності їх працівниками та здобувачами освіти.....	214
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>217</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>218</i>
<i>Список рекомендованих джерел.....</i>	<i>221</i>

ТЕМА 12. АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	
УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	223
12.1. Види академічної відповідальності	
за порушення вимог академічної доброчесності	223
12.2. Забезпечення прав особи, стосовно	
якої порушено питання про порушення	
нею академічної доброчесності	226
12.3. Заходи реагування на порушення	
академічної доброчесності	228
12.4. Повноваження Національного агентства	
із забезпечення якості вищої освіти	230
12.5. Академічна відповідальність	
здобувачів вищої освіти.....	232
<i>Питання для самоконтролю</i>	<i>234</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>235</i>
<i>Список рекомендованих джерел</i>	<i>238</i>
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	239
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	244

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку економіки виникає потреба у фахівцях, які поєднують глибокі теоретичні знання з практичним розумінням механізмів функціонування фінансової системи, спроможні швидко реагувати на динамічні зміни та приймати раціональні управлінські рішення в ситуаціях економічної невизначеності, діяти професійно та відповідально. Саме тому важливо з перших днів навчання формувати в здобувачів освіти чітке уявлення про сутність обраної професії, її завдання, перспективи й вимоги до майбутнього фахівця.

Опанування дисципліни «Вступ до фаху» має ключове значення для формування уявлення про майбутню професію здобувачів вищої освіти, що обрали спеціальність D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Навчальна дисципліна закладає основу для усвідомленого й цілеспрямованого опанування фахових знань, формування ціннісних орієнтацій і мотивації до професійного розвитку, а саме:

- ознайомлює здобувачів із сутністю, змістом, функціями та суспільною значущістю фінансово-економічної діяльності, які отримують базове уявлення про професії фінансиста, банкіра, страхового й фінансового аналітика, біржового брокера тощо;
- дає змогу зорієнтуватися в змісті освітньої програми, структурі навчального плану, логіці побудови дисциплін, їхньому взаємозв'язку та ролі в оволодінні професійною компетентністю;
- сприяє адаптації першокурсників до вимог вищої освіти, формує навички самостійного навчання, академічної доброчесності, культури фахового мислення;
- здобувачі отримують первинні знання про сучасні тенденції розвитку фінансової системи, ознайомлюються із особливостями фінансової діяльності суб'єктів господарювання в різних секторах економіки;
- сприяє внутрішній мотивації здобувачів до якісного опанування професійних знань і навичок, участі в науково-дослідній, проєктній та практичній діяльності;

– закладає основи таких компетентностей, як фінансова грамотність, критичне мислення, здатність аналізувати економічні явища, приймати обґрунтовані рішення, здійснювати професійну діяльність на засадах етичних норм і принципів.

Вивчення дисципліни «Вступ до фаху» є стратегічно важливим етапом у професійній підготовці майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю, оскільки забезпечує цілісне розуміння фаху, формує готовність до подальшого навчання та ефективної практичної діяльності.

Навчальний посібник «Вступ до фаху «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» створено з метою ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними поняттями, принципами та ключовими цінностями професійної діяльності у фінансовій сфері. Відповідає робочій програмі навчальної дисципліни «Вступ до фаху» та складається із 12 тем, викладених у логічній послідовності.

У навчальному посібнику розглядаються теоретико-організаційні основи підготовки, зміст, структура, принципи, методи й організаційні підходи до формування висококваліфікованого фахівця у сфері фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку в Державному податковому університеті. Розкриваються основні аспекти професійної діяльності фінансистів у забезпеченні стабільності, розвитку й ефективного функціонування економіки як на мікро-, так і на макрорівні.

Окрему увагу приділено питанням академічної доброчесності, професійної етики, вимогам до сучасного спеціаліста, організації студентського самоврядування, діяльності студентського парламенту, а також можливостям професійного зростання, навчаючись у Державному податковому університеті.

У навчальному посібнику розкрито основні теоретичні положення навчальної дисципліни «Вступ до фаху», а також подано тестові завдання й контрольні питання для перевірки рівня засвоєння знань здобувачами вищої освіти. Матеріали посібника спрямовані на поглиблення теоретичної підготовки, формування цілісного уявлення про обрану професію, а також набуття практичних умінь і навичок, потрібних для подальшого фахового зростання й успішного опанування спеціальних дисциплін.

Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», а також може бути корисним викладачам, практикам і всім, хто цікавиться питаннями професійної підготовки у фінансово-економічній сфері.

Автори вважають, що це видання стане надійним помічником для тих, хто лише починає свій шлях у світі фінансів і прагне здобути глибоке розуміння сутності обраної професії.

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ

1.1. Предмет, мета й завдання курсу «Вступ до фаху».

1.2. Компетентнісна модель фінансиста та її застосування в процесі підготовки фахівців з фінансів.

1.3. Основні вимоги щодо вмінь і знань майбутнього фахівця з фінансів.

1.4. Державне регулювання вимог до фінансиста відповідно до чинного законодавства.

1.1. Предмет, мета й завдання курсу «Вступ до фаху»

Економічне зростання України безпосередньо зумовлюється ефективністю використання її фінансово-економічного потенціалу. Жодна держава не може забезпечити сталий розвиток без належного функціонування фінансової, банківської, податкової та страхової систем, результативність яких значною мірою визначається рівнем професійної підготовки спеціалістів, здатних кваліфіковано розв'язувати сучасні завдання у сфері фінансів.

Навчальна дисципліна «Вступ до фаху» є невід'ємною складовою комплексної підготовки здобувачів спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», адже забезпечує ґрунтовне усвідомлення змісту професійної діяльності фінансиста й окреслює основні критерії ефективного використання фахових знань у системі національного господарства, сприяє усвідомленню фінансово-економічних процесів на грошово-кредитному, валютному та фондовому ринках, а також забезпечує ознайомлення з тенденціями розвитку сучасних фінансових послуг.

Метою вивчення дисципліни є формування в здобувачів вищої освіти цілісної системи знань щодо основ їхньої майбутньої професійної діяльності та особливості процесу підготовки компетентних фахівців у галузі фінансів, банківської справи, страхування та

фондового ринку. Особливий акцент робиться на дотриманні принципів академічної доброчесності, усвідомленню взаємозв'язків у фінансовій системі держави, сфері публічних фінансів і фінансів суб'єктів господарювання, а також розумінню закономірностей функціонування фінансового ринку.

Програма навчальної дисципліни містить три змістові модулі: «Теоретико-організаційні основи професійної підготовки майбутніх фінансистів», «Основні аспекти професійної діяльності фінансистів», «Академічна доброчесність у закладах вищої освіти».

Завданнями навчальної дисципліни є:

- ознайомлення із загальними аспектами підготовки фінансів в Україні;
- усвідомлення теоретичних засад, етапів формування та розвитку фінансів і фінансової науки;
- ознайомлення зі структурою та організацією освітнього процесу підготовки фахівців фінансового профілю в Державному податковому університеті (далі – ДПУ);
- розуміння специфіки функціонування фінансових систем і підготовки професійних кадрів для цієї сфери;
- ознайомлення із основними напрямками професійної діяльності фінансистів як складових фінансової інфраструктури;
- ознайомлення з принципами організації та діяльності органів студентського самоврядування в ДПУ;
- формування розуміння принципів академічної доброчесності та потреби в їхньому дотриманні в закладах вищої освіти.

Вивчення дисципліни «Вступ до фаху» орієнтує студентів на засвоєння блоку базових і профілюючих дисциплін, як-от «Гроші і кредит», «Фінанси», «Банківська система», «Страхування» «Фінанси підприємств» тощо.

1.2. Компетентнісна модель фінансиста та її застосування в процесі підготовки фахівців з фінансів

У сучасних умовах розвитку економіки, цифровізації, глобалізації фінансових ринків і зростання ролі інновацій підготовка фахівців з фінансів має відповідати не лише академічним стандартам, а й практичним вимогам ринку праці. А тому компетентнісний підхід набуває ключового значення в системі вищої фінансової освіти. Його основу становить компетентнісна модель фінансиста, що є структурованим описом комплексу знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, потрібних для ефективного виконання професійних функцій.

Компетентнісний підхід розглядається як система загальних принципів визначення цілей, добору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінювання результатів навчання. Його впровадження передбачає поступову трансформацію освітньої парадигми – від традиційної моделі, орієнтованої переважно на передачу знань і формування окремих навичок, до моделі, спрямованої на створення умов для активного набуття здобувачами вищої освіти цілісної системи компетенцій.

Компетентнісна модель фінансиста охоплює кілька взаємопов'язаних блоків:

1. Фахові (професійні) компетентності:

- розуміння теорії фінансів, податків, банківської справи, страхування, інвестування;
- вміння аналізувати фінансову звітність, оцінювати фінансову стійкість, ефективність підприємств;
- знання законодавства та нормативно-правової бази фінансової діяльності;
- володіння сучасними інструментами фінансового аналізу, ризик-менеджменту та бюджетування.

2. Інструментальні (технологічні) компетентності:

- навички роботи з фінансовими інформаційними системами, CRM, ERP, програмами аналітики (Excel, Power BI тощо);
- здатність використовувати сучасні цифрові технології для моделювання та прийняття фінансових рішень.

3. Комунікативні та міжособистісні компетентності:
- ефективна комунікація в діловому середовищі;
 - здатність до ефективної командної роботи, ведення ділових переговорів і конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій;
 - володіння іноземною мовою, зокрема фінансовою термінологією.
4. Критичне мислення, етика та академічна доброчесність:
- здатність здійснювати аналіз складних професійних ситуацій і приймати виважені, обґрунтовані управлінські рішення;
 - дотримуватися етичних норм і принципів фінансової діяльності;
 - уміння діяти відповідально в умовах невизначеності та ризику.

Використання компетентнісної моделі фінансиста в системі освіти забезпечує:

а) формування цілей навчального процесу: освітні програми ґрунтуються на переліку професійних компетентностей, що підлягають формуванню в здобувача вищої освіти;

б) розробку навчальних планів і дисциплін: кожна дисципліна спрямована на формування конкретних компетентностей (наприклад, «Фінансовий аналіз», «Бюджетна система», «Корпоративні фінанси»);

в) переорієнтацію методів викладання: застосування кейсів, проєктного навчання, ділових ігор, симуляцій, які сприяють практичному засвоєнню знань;

г) визначення рівня сформованості компетентностей: у процесі оцінювання навчальних результатів через комплексні завдання, тести, практичні проєкти;

д) інтеграцію з ринком праці: узгодження компетентнісної моделі з вимогами роботодавців, професійними стандартами та запитам фінансового середовища.

Компетентнісна модель фінансиста є важливим інструментом модернізації вищої фінансової освіти. Впровадження цієї системи сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, які вміють ефективно реагувати на виклики сучасної економіки, забезпечуючи сталий розвиток фінансової системи держави. Такий підхід

підвищує якість освітнього процесу, його практичну спрямованість і відповідність міжнародним стандартам підготовки кадрів.

Відповідно до проєкту «Стандарт вищої освіти України» за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2023 р.) зазначається, що здобувач вищої освіти має опанувати певний комплекс компетентностей, які поділяються на інтегральні, загальні та спеціальні (фахові).

Після завершення курсу «Вступ до фаху» здобувачі вищої освіти повинні досягти таких результатів навчання:

- опанувати знання та глибоко усвідомити теоретичні засади й принципи фінансової науки, а також особливості функціонування фінансових систем;

- ідентифікувати ключові характеристики сучасних національних і міжнародних фінансових систем та їхніх структурних елементів;

- розуміти сутність, принципи, методи й інструменти державного та ринкового регулювання у сферах фінансів, банківської діяльності, страхування й фондового ринку;

- застосовувати професійні аргументи для ефективного донесення інформації, ідей, проблем і способів їхнього розв’язання як до фахової аудиторії, так і до осіб, не пов’язаних із фінансовою сферою;

- володіти загальнонауковими й спеціальними методами дослідження фінансових процесів;

- використовувати абстрактне мислення, аналітичні та синтетичні підходи для виявлення основних характеристик фінансових систем і закономірностей поведінки їхніх учасників;

- визначати та планувати власні траєкторії професійного зростання;

- демонструвати сформовані навички креативного й критичного мислення в процесі досліджень і професійної комунікації;

- ефективно виконувати функціональні обов’язки у складі команди та обґрунтовано приймати фінансові рішення;

- усвідомлювати професійні стандарти й вимоги, що впливають із потреби в забезпеченні сталого розвитку України та її утвердження як демократичної, соціальної й правової держави;

– визнавати суспільні досягнення та ідентифікувати базові цінності, усвідомлюючи роль фінансової сфери в системі суспільних знань, а також підтримувати здоровий спосіб життя через використання різних форм фізичної активності.

1.3. Основні вимоги щодо вмінь і знань майбутнього фахівця з фінансів

Спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» є однією із провідних у економічному напрямі підготовки фахівців. Професія фінансиста зберігає свою актуальність і престижність, оскільки економічний розвиток супроводжується збільшенням кількості підприємств різних форм власності та напрямів діяльності, що зі свого боку збільшує попит на фінансистів, аналітиків, фінансових консультантів і менеджерів з фінансів.

У минулому фінансистом вважали будь-кого, хто вмів ефективно розпоряджатися грошима для отримання прибутку. Найперші свідчення фінансової діяльності виявлено в археологічних розкопках ранніх міських цивілізацій Близького Сходу. Упродовж історичного розвитку особи, які займалися фінансами, входили до найбагатших представників суспільства.

Сучасні фінансисти – це насамперед випускники спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». За останніми дослідженнями, професія фінансиста належить до двадцятки найбільш перспективних професій наступного десятиліття. Водночас професії фінансової сфери є універсальними та престижними як для чоловіків, так і для жінок. Сучасні фінансові відносини потребують глибокого розуміння природи руху грошових потоків, механізмів накопичення капіталу, здатності ефективно керувати фінансовими інструментами та швидко адаптуватися до змін умов внутрішнього й зовнішнього середовища.

Фахівець у галузі фінансів – це спеціаліст з високим рівнем теоретичної та практичної економічної підготовки, здатний здійснювати правову, фінансову та організаційно-управлінську діяльність.

Спеціальність D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок належить до галузі бізнесу, адміністрування та права й спрямована на підготовку фахівців для роботи у фінансовій системі держави, зокрема в банках, страхових компаніях, фінансових службах підприємств і державних установах. Фахівці цієї спеціальності виконують аналіз фінансової звітності, працюють із податковим законодавством, розробляють фінансові плани, оцінюють ризики та здійснюють управління фінансовими потоками.

Навчання за цією спеціальністю передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, які здатні об'єктивно аналізувати економічні процеси в суспільстві, усвідомлювати сутність і напрями розвитку фінансових відносин у сфері публічних фінансів, міжнародних фінансів, а також фінансів підприємств і домогосподарств.

До основних напрямів фінансової діяльності належать:

- організація грошових, фінансових і кредитних відносин у різних сферах економічної діяльності;
- налагодження співпраці з юридичними та фізичними особами;
- ухвалення, оцінювання та реалізація управлінських рішень;
- забезпечення правового й інформаційного супроводу роботи фінансових органів України;
- здійснення інформаційної взаємодії між структурними підрозділами фінансових органів і зовнішніми інституціями, підготовка результатів ревізій та прийняття управлінських рішень;
- проведення розрахунків під час складання кошторисів доходів і видатків бюджетних установ та ведення фінансової поточної документації щодо руху коштів, контроль за станом розрахунків підприємства.

Отже, фінансист – це висококваліфікований фахівець, який розуміється на економічних і політичних процесах, володіє актуальною інформацією про конкурентне середовище та вміє ефективно управляти фінансовими ресурсами з метою примноження капіталу.

Сучасний спеціаліст з фінансів має відповідати вимогам динамічного ринку праці, що потребує постійного вдосконалення професійних компетенцій.

1. Професійні знання:

- фінансова грамотність: основи фінансового обліку та звітності; знання бюджетного процесу, оподаткування, фінансового планування; розуміння міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRS);

- фінансовий аналіз: методи аналізу фінансових показників підприємства; управління ризиками й оцінювання інвестиційних проєктів; використання статистичних інструментів для прогнозування;

- знання економіки й права: макро- та мікроекономіка; банківська система, страхування, ринок цінних паперів; фінансове законодавство та регулювання;

- технології у фінансах: використання сучасних фінансових програм і платформ (1C, SAP, QuickBooks, CRM-системи); основи фінансових технологій (FinTech), зокрема блокчейн, криптовалюти, автоматизація фінансових процесів; розуміння роботи зі штучним інтелектом і великими даними (Big Data).

2. Практичні вміння:

- управління фінансами: розробка та виконання бюджетів; управління грошовими потоками підприємства; формування фінансових стратегій;

- оцінювання ризиків: ідентифікація фінансових ризиків; розробка механізмів їхньої мінімізації; оцінювання кредитоспроможності клієнтів і партнерів;

- комунікація та презентація: вміння ефективно доносити результати фінансового аналізу; робота в команді з різними підрозділами компанії; проведення переговорів із фінансовими установами та партнерами.

3. Особистісні якості:

- аналітичне мислення – здатність робити обґрунтовані висновки та ухвалювати рішення, спираючись на результати аналізу даних; уміння передбачати наслідки фінансових рішень і оцінювати їхній вплив;

- гнучкість і адаптивність: швидке освоєння нових технологій і методів роботи; реагування на зміни у фінансовому законодавстві та економіці;

- висока етика: дотримання професійної етики та конфіденційності; прозорість у фінансових операціях.

4. Навички роботи з інформацією:

- пошук та обробка даних: здатність ефективно обробляти великі обсяги інформації; усвідомлення принципів роботи з базами даних;

- знання мов: англійська мова на рівні B2–C1 для роботи з міжнародними партнерами та документами; знання інших іноземних мов як додаткова перевага.

Майбутній фінансовий фахівець має володіти багатограними знаннями, що охоплюють фінанси, економіку, право та сучасні технології. Практичні навички й особистісні якості, зокрема аналітичне мислення, здатність до адаптації та комунікаційні вміння, є визначальними для досягнення професійного успіху.

Отже, обов'язком фінансиста є інвестування коштів у різні активи, зокрема інвестиційні проєкти та нерухомість, з урахуванням оцінювання потенційного прибутку та ризиків. Спеціальність є багатогранною, що дає змогу компетентному фінансисту будувати кар'єру як у державних установах та підприємствах, так і в приватних компаніях або працюючи на себе.

Фахівець за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» підготовлений до професійної діяльності у фінансових установах державного, регіонального та муніципального рівнів, банках, біржах, страхових компаніях, інвестиційних фондах, а також у фінансових підрозділах підприємств і організацій усіх форм власності на посадах, що потребують вищої фінансової освіти.

Специфіка роботи фінансиста визначається умовами конкретного робочого середовища, тому професійні функції можуть варіюватися. Водночас основні напрями та цілі діяльності фінансиста охоплюють:

- фінансово-кредитний напрям: розробка й застосування систем бухгалтерського обліку та контролю доходів і витрат; складання фінансових кошторисів; організація та контроль кредитних операцій; фінансове планування; надання рекомендацій щодо операцій із нерухомістю, включно з продажем, купівлею та злиттям підприємств;

- податково-бюджетний напрям: розрахунок податків, їхнє нарахування й відрахування, а також планування та контроль бюджету;

- інвестиційний напрям: кредитування, прямі фінансові вкладення й придбання цінних паперів;
- нормативно-методичний напрям: розробка й впровадження систем фінансової та статистичної звітності, складання фінансових звітів і контроль їхнього виконання;
- страховий напрям: організація економічних відносин, у межах яких за рахунок внесків підприємств і населення створюються страхові фонди, що призначені для компенсації збитків, завданих стихійними лихами, а також надання допомоги громадянам або їхнім сім'ям і робота зі страховими документами;
- зовнішньоекономічний напрям: діяльність у сфері міжнародної економіки та фінансів.

Так, до основних обов'язків фінансиста належать: надання висновків за результатами аналізу фінансових документів, проведення операцій з нерухомістю й цінними паперами, складання фінансових кошторисів і звітів, здійснення біржових операцій та оподаткування.

Спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування» в умовах нестабільності є особливо актуальною, відзначається високою престижністю, універсальністю та значущістю для динамічного розвитку різних секторів економіки й держави загалом.

1.4. Державне регулювання вимог до фінансиста відповідно до чинного законодавства

Вимоги до фахівців у сфері фінансів в Україні визначаються законодавчими та нормативно-правовими актами, які встановлюють професійні стандарти, кваліфікаційні характеристики, етичні норми й порядок здійснення професійної діяльності.

До основних нормативних документів, що регулюють діяльність фінансистів, належать:

1) Кодекс законів про працю України (КЗпП) – встановлює загальні вимоги до працівників, їхні права та обов'язки, а також регламентує порядок укладання трудових договорів, зокрема для фахівців у сфері фінансів;

2) Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» – визначає обов’язки фахівців щодо ведення фінансового обліку й складання фінансової звітності, регламентує її подання та встановлює обов’язкове застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRS) для окремих категорій підприємств;

3) Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» – встановлює вимоги до фахівців фінансового ринку, зокрема тих, хто займається випуском цінних паперів, управлінням інвестиціями й брокерською діяльністю;

4) Закон України «Про запобігання корупції» – визначає етичні стандарти поведінки фінансистів у державному секторі та передбачає відповідальність за порушення законодавства;

5) Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» – регламентує діяльність фінансових установ і встановлює вимоги до працівників щодо професійної компетентності та доброчесності.

Відповідно до Кодексу професійної етики фінансиста, затвердженого профільними асоціаціями, фахівець зобов’язаний дотримуватися принципів доброчесності, конфіденційності, об’єктивності й професійної компетентності.

Контроль за дотриманням вимог здійснюють як органи професійного самоврядування (асоціації фінансистів, аудиторські організації), так і державні органи:

а) Національний банк України (НБУ) – регулює діяльність фінансових установ та встановлює вимоги до їхніх працівників;

б) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) – контролює діяльність фахівців на фондовому ринку, зокрема емітентів цінних паперів;

в) Міністерство фінансів України – формує державну фінансову політику та розробляє нормативні акти щодо професійної діяльності фінансистів.

Фінансисти, які працюють у державних органах, зобов’язані:

– проходити перевірку на доброчесність згідно із Законом України «Про запобігання корупції»;

- декларувати свої доходи та майно;
- володіти знаннями у сфері державних фінансів і бюджетного процесу.

Державне регулювання вимог до фінансистів ґрунтується на законодавчих і нормативно-правових актах, що встановлюють кваліфікаційні, професійні й етичні стандарти. Виконання цих вимог забезпечує якість фінансового управління, прозорість економічної діяльності та захист інтересів громадян і держави.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під терміном «фінансист» та які ключові напрями його професійної діяльності?
2. Яке значення та роль професії фінансиста в сучасній економіці України?
3. Якими особливостями характеризується діяльність фінансиста з погляду складності та робочих навантажень?
4. Яке місце й функціональне значення професії фінансиста в загальній системі економіки країни?
5. Якими є ключові професійні вимоги до фінансистів у сучасних умовах ринку праці?
6. Які законодавчі та нормативні акти регулюють професійні вимоги до фахівців у сфері фінансів?
7. У чому полягає значення «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» для державного регулювання діяльності фінансистів?
8. Які основні види професійних завдань виконують спеціалісти з фінансів?
9. Які напрями професійної діяльності доступні бакалаврам за спеціальністю «Фінанси»?
10. Які універсальні (ключові) компетенції є потрібними для ефективної роботи фінансиста?
11. Які особливості притаманні недержавному регулюванню професійних вимог до фінансистів?
12. На яких основних посадах можуть працювати фахівці з фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку?

Тестові завдання

1. У банківській сфері фінансист – це:

- а) фахівець, який легально проводить великі грошові операції;
- б) працівник, який здійснює розрахункові операції з учасниками ринку;
- в) спеціаліст у сфері банківської економіки держави.

2. Бакалавр із фінансів має змогу:

- а) виконувати професійні завдання та обіймати первинні посади, що віднесені до групи «Професіонали»;
- б) виконувати професійні завдання та обіймати первинні посади, що віднесені до групи «Фахівці»;
- в) виконувати професійні завдання та обіймати первинні посади, що віднесені до групи «Керівники, менеджери».

3. Магістр із фінансів може:

- а) виконувати професійні завдання та займати первинні посади групи «Професіонали»;
- б) виконувати професійні завдання та обіймати первинні посади групи «Фахівці»;
- в) виконувати професійні завдання та обіймати первинні посади групи «Керівники, менеджери та інші».

4. Державне регулювання професійної діяльності фінансиста в Україні здійснюється на підставі:

- а) Кодексу законів про працю України (КЗпП);
- б) наказів Міністерства фінансів України;
- в) наказів Міністерства праці та соціальної політики України.

5. Фінансист виконує такі функції:

- а) здійснює фінансовий і банківський контроль за рухом коштів та забезпеченням фінансової стабільності підприємства;
- б) аналізує фінансовий стан і господарську діяльність суб'єктів господарювання;
- в) бере участь у розробці інвестиційних програм, визначенні напрямів витрат і забезпеченні поточного фінансування;
- г) усі зазначені функції.

6. Уміння приймати рішення щодо складних фінансових питань у межах професійної діяльності характеризує:

- а) загальні компетентності;
- б) інтегральна компетентність;
- в) спеціальні (професійні) компетентності;
- г) програмні результати навчання.

7. До основних професійних напрямів і цілей фінансиста не належить:

- а) інвестиційна ціль;
- б) нормативно-методична ціль;
- в) виробнича ціль;
- г) зовнішньоекономічна ціль.

8. Спеціаліст, який добре орієнтується в політиці та економіці, володіє інформацією про конкурентів і як фахівець управляє грошовими коштами з метою збільшення капіталу, – це:

- а) маркетинголог;
- б) обліковець;
- в) фінансист;
- г) економіст.

9. Компетентнісна модель фінансиста охоплює такі основні групи компетенцій:

- а) універсальні, професійні та особистісні;
- б) загальнонаукові, інструментальні та загальнокультурні;
- в) загальнопрофесійні, профільно-професійні та спеціалізовані професійні.

10. Сучасні вимоги до фінансово-економічних фахівців в Україні охоплюють:

- а) здатність ефективно залучати дефіцитні ресурси та дотації з централізованих фондів;
- б) ініціативність і готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень;

в) стимулювання виконання державних замовлень будь-якою ціною;

г) знання ринкової кон'юнктури та підтримку довгострокових партнерських відносин.

11. Мета модернізації фінансово-економічної освіти в Україні полягає в:

а) підготовці фахівців широкого профілю з глибокими теоретичними знаннями;

б) розвитку особистісних якостей відповідно до потреб студента та вимог суспільства для інтеграції в світовий освітній простір;

в) підготовці фахівців вузької спеціалізації з практичними навичками, застосовними в різних сферах економіки.

Список рекомендованих джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96 ВР / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

4. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 1021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF#Text>

5. Національна рамка кваліфікацій. URL : <https://nqa.gov.ua/national-qualification-frame/>

6. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навчальний посібник / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.

7. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.

8. Скаковська С. С. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Рівне : НУВГП, 2020. 132 с.

9. Козій Н., Мельничук Г. Штучний інтелект як інноваційна технологія в освітньому процесі підготовки фахівців у сфері фінансів. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. Вип. 1. С. 34–41. URL : <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/456/439>

ТЕМА 2

ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВА НАУКА: ІСТОРІЯ, СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК

- 2.1. *Історичні передумови виникнення науки про фінанси.*
- 2.2. *Становлення та розвиток фінансової науки.*
- 2.3. *Розвиток фінансової науки в Україні.*
- 2.4. *Загальна характеристика фінансів і фінансових відносин.*
- 2.5. *Основні функції фінансів.*

2.1. Історичні передумови виникнення науки про фінанси

Фінансова наука як самостійна галузь знань виникла порівняно нещодавно – у середині XV століття. Її становлення було спричинене глибокими змінами в економічному житті країн Західної Європи, що відбулися внаслідок переходу до нової економічної системи. Період XV–XVII століть став часом первісного нагромадження капіталу та активного розвитку міжнародної торгівлі.

Фінансові дослідження цього етапу мали переважно практичне спрямування. Представники меркантилізму (від італ. *mercante* – купець) ототожнювали національне багатство з кількістю грошей у державі та вважали основною метою фінансової політики збільшення грошової маси за рахунок переваги експорту над імпортом. До найвідоміших теоретиків цього напрямку належать італійські мислителі Ф. Петрарка, Д. Караф, Ф. Гвіччардіні, Дж. Ботеро, Н. Макіавеллі.

У XVII столітті суттєвий внесок у розвиток фінансової думки зробили англійські економісти Т. Мен, Дж. Локк і Т. Гоббс. Особливу роль відіграв шотландський економіст Дж. Ло (1671–1729) – автор праці «Гроші і торгівля з пропозицією, як забезпечити націю грошима». Його ідеї випереджали свій час: він розглядав гроші як основний чинник економічного розвитку держави, наголошуючи, що вони мають бути кредитними, а не металевими, і створюватися банками відповідно до потреб господарства.

У XVIII столітті німецький учений І. Юсті в своїй праці «Система фінансового господарства» вперше узагальнив і систематизував основні принципи фінансової науки. Значний внесок у формування її теоретичних засад зробили також Л. фон Секондорф та І. Зоннельфельд, які продовжили розвивати проблематику фінансів як окремої наукової дисципліни.

Засновником класичної школи політичної економії вважають Вільяма Петті, який 1662 року опублікував фундаментальну працю «Трактат про податки і збори», присвячену аналізу питань оподаткування та функціонування фінансової системи.

Наприкінці XVIII століття відбулося формування класичної школи політичної економії. Серед її провідних представників – Ф. Кене, А.-Р.-Ж. Тюрго, О. Мірабо, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей і С. Мілль. Основною ідеєю цього напрямку була впевненість у здатності ринкової економіки до саморегулювання, а основне завдання держави вбачалося в створенні сприятливих умов для накопичення капіталу та розвитку підприємництва.

Представники класичної школи приділяли увагу фінансовим проблемам, проте розглядали їх у межах політичної економії, не виокремлюючи фінанси як самостійну науку.

Найвидатнішим теоретиком класичної школи був Адам Сміт (1723–1790) – автор праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776), в якій він обґрунтував основи ринкової економіки, розкрив принципи податкової політики та визначив роль держави у фінансових процесах. У сфері фінансів учений дослідив категорію капіталу та розробив теорію оподаткування, за якою всі податки сплачуються з прибутку капіталіста. Він сформулював чотири класичні принципи оподаткування: пропорційність, визначеність, зручність і помірність. На його переконання, для досягнення добробуту суспільства потрібні «мир, легкі податки і терпиме управління», а решту забезпечить природний розвиток економіки.

Найталановитішим послідовником А. Сміта був Девід Рікардо (1772–1823). У своїй праці «Початки політичної економії і податкового обкладання» (1817) він розвинув ідеї вчителя, спираючись на трудову теорію вартості. На його думку, усі податки в певний

спосіб впливають на капітал або дохід, тому вчений вважав податки «великим злом». Він підкреслював, що підвищення податків чи державних витрат зменшує споживання, а отже, негативно позначається на виробництві. Основним завданням уряду, за Д. Рікардо, має бути стимулювання накопичення капіталу, а податки потрібно сплачувати з прибутків капіталістів. Його теоретичні положення здобули широке визнання та вплинули на фінансове законодавство багатьох країн.

У першій половині XIX століття промисловий переворот і подальший розвиток ринкової економіки сприяли розквіту фінансової науки. Серед відомих дослідників того часу – німецькі вчені О. Бем-Баверк, який вивчав проблеми капіталу й відсотка (його ідеї стали основою операції дисконтування), та К. Т. Рау, автор першого підручника з фінансів «Основні начала фінансової науки» (1826–1832).

Вагомий внесок у розвиток фінансової науки зробив шведський економіст Кнут Віксель – автор праць «Вартість, капітал і рента» (1893), «Дослідження у сфері теорії суспільних фінансів» (1896), «Відсоток і ціни» (1898), «Лекції з національної економіки» (1901–1906). У своїх дослідженнях він зосереджував увагу на ролі грошового чинника у функціонуванні ринкової економіки, розкриваючи його вплив на економічну рівновагу, виробничі процеси та рух капіталу.

Отже, характерною рисою розвитку західної фінансової науки XIX–XX століть стала орієнтація на вивчення сутності, структури та закономірностей функціонування державних фінансів, що визначило подальший напрям еволюції фінансової теорії.

Вагомий вплив на формування економічної та фінансової політики капіталістичних країн у 40–70-х роках XX століття мала теорія англійського економіста Джона Мейнарда Кейнса (1883–1946).

Його фінансова концепція ґрунтувалася на загальноекономічних положеннях, основне з яких полягало у визнанні обмеженої здатності ринкової економіки до саморегулювання. Кейнс наголошував, що основне завдання держави полягає в підтриманні

економічної рівноваги в умовах нестабільності через активне регулювання сукупного попиту. Учений запровадив у науковий обіг поняття «*ефективний попит*», яке відображає співвідношення між виробництвом і споживанням, доходами та рівнем зайнятості. Отже, фінансова теорія розглядалася як складова теорії зайнятості та доходів, а фінансова політика – як основний інструмент реалізації загальної економічної політики держави. Ідеї Кейнса стали підґрунтям одного з провідних напрямів економічної думки XX століття – кейнсіанства.

У своїй концепції Кейнс відводив кредитно-грошовій політиці допоміжну роль, розглядаючи її як засіб регулювання ставки відсотка з метою стимулювання приватних інвестицій. Водночас він підкреслював важливість валютного курсу як інструменту впливу на сукупний попит. Його теоретичні підходи були враховані під час створення Бреттон-Вудської валютної системи, яка визначала міжнародні фінансові відносини впродовж кількох десятиліть після Другої світової війни.

Отже, Кейнс сформулював нову концепцію фінансів у межах теорії державного регулювання економіки, яка стала основою економічної політики провідних західних країн у 40–70-х роках XX століття.

У 50–60-х роках XX ст. ідеї Кейнса дістали подальший розвиток у працях його послідовників, що започаткували напрям неокейнсіанства. Представники цієї школи, а саме Е. Хансен, Р. Харрод, У. Хеллер, Г. Кролл, Ф. Неймарк, приділяли значну увагу державному бюджету та бюджетній політиці, розглядаючи їх як основні інструменти економічного регулювання. Вони розробили концепції множинності економічних циклів, теорію інвестиційних коливань і моделі економічного зростання, що стали важливим етапом розвитку фінансової науки XX століття.

2.2. Становлення та розвиток фінансової науки

Найвідомішим представником неокейнсіанського напрямку був американський економіст Елвін Хансен (1887–1975) – автор концепцій множинності економічних циклів і теорії інвестиційних коливань. Саме завдяки його науковим здобуткам ідеї кейнсіанства набули широкого поширення в США та вплинули на розвиток економічної думки в усьому світі.

Значний внесок у подальший розвиток і вдосконалення кейнсіанської теорії відображено у фундаментальних працях ученого, зокрема: «Повне відновлення чи стагнація?» (1938), «Податкова політика та економічні цикли» (1941), «Грошова теорія та фінансова політика» (1949). У цих роботах Хансен розкрив механізми державного втручання в стабілізацію економіки та підкреслив ключову роль фінансових інструментів у забезпеченні сталого економічного розвитку.

Е. Хансен був одним із провідних теоретиків економічного регулювання в адміністрації Ф. Д. Рузвельта. У післявоєнний період, спираючись на кейнсіанські ідеї, він очолив розробку макроекономічної стратегії, спрямованої на досягнення повної зайнятості. Як економічний радник президента, учений активно впроваджував інструменти стимулювання ефективного попиту, а саме:

- проведення стимулювальної кредитної політики з низькими відсотковими ставками;
- збільшення державних видатків;
- запровадження податкових пільг і знижок;
- реалізацію політики «дешевих грошей».

У 50–60-х роках ХХ століття економічна політика США здійснювалася переважно в кейнсіанському руслі, спираючись на принципи, сформульовані Хансеном і його попередниками.

Водночас унаслідок змін умов економічного розвитку, зокрема посилення інфляційних процесів у другій половині 1930-х років, почали формуватися нові теоретичні підходи. У 50–60-х роках ХХ століття наукове визнання здобула концепція кейнсіансько-неокласичного синтезу, яка поєднала ідеї активної ролі держави (кейнсіанство) з принципами ринкової рівноваги (неокласика).

Видатний теоретик цього напрямку Пол Самуельсон підкреслював, що збалансоване використання кредитно-грошової та фінансової політики дає змогу системі змішаного підприємництва не лише уникати економічних криз і різких спадів, а й забезпечувати стаке економічне зростання. На його думку, регулювання попиту повинно здійснюватися не лише через зміну державних витрат чи податкових ставок, а й за допомогою коригування облікової ставки відсотка та проведення відповідних операцій на відкритому ринку.

У 1980-х роках сформувався новий напрям – посткейнсіанство, у центрі уваги якого перебував аналіз впливу фінансової сфери та грошового чинника на макроекономічну ситуацію. Представники цього напрямку – Н. Калдор, Г. Шекл, Х. Мінський, Р. Клауер – наголошували, що фінансова політика має відігравати провідну роль, спрямовуючись на обмеження діяльності монополій і скорочення військових витрат. У межах «політики доходів» вони були за збільшення державних асигнувань на соціальні потреби та розширення соціальних реформ.

У другій половині ХХ століття значної популярності набула податкова концепція американського економіста Артура Лаффера.

Вчений обґрунтував залежність бюджетних доходів від рівня податкових ставок, довівши, що після досягнення певного порогу підвищення ставок податків уже не забезпечує зростання доходів бюджету, оскільки призводить до скорочення оподатковуваної бази.

Цю залежність Лаффер представив у формі графічної моделі, відомої як «*Крива Лаффера*», яка показує оптимальне співвідношення між податковими ставками та доходами бюджету. На думку вченого, надмірно високі податки пригнічують приватну ініціативу, знижують інвестиційну активність, скорочують виробництво та, як наслідок, зменшують податкові надходження.

Завдяки концепції Лаффера була проведена податкова реформа в США в 1980-х роках, що мала на меті стимулювання зростання економічного зниження податкових ставок і розширення виробничої та інвестиційної діяльності.

Неоконсерватори зосередили увагу на посиленні ролі держави в створенні довгострокових передумов для сталого економічного розвитку та розширеного відтворення. Поряд із короткостроковими заходами фінансової політики держава, на їх думку, має формувати фінансову стратегію, спрямовану на забезпечення тривалого економічного зростання.

Неоконсерватори віддають перевагу державному регулюванню, інструментам кредитно-грошової політики. Основне місце серед них займає монетарна політика, метою якої є регулювання темпів зростання грошової маси, а саме пропозиція грошей в економіці. Водночас фінансова політика, на переконання неоконсерваторів, має другорядне значення.

Сучасні неоконсервативні теорії містять у собі:

- теорію, засновану на економіці пропозиції, згідно з якою надмірні податкові ставки позбавляють підприємців мотивації до інвестування, спричиняють скорочення виробництва та звуження податкової бази, тоді як зниження податків стимулює підприємницьку активність та ініціативу;

- теорію раціональних очікувань, відповідно до якої економічні суб'єкти діють раціонально, здатні передбачати наміри уряду та відповідно коригувати свою поведінку, нейтралізуючи ефект державної політики;

- монетаризм – економічний напрям, що об'єднує теорії, які визнають гроші основним чинником забезпечення економічної рівноваги й розглядають грошово-кредитну політику як основний інструмент державного регулювання економіки. Прихильники монетаризму вважають, що стабільність грошової маси є основою стабільності всієї економічної системи.

Засновником монетарної теорії вважають Нобелівського лауреата Мілтона Фрідмена. У своїй фундаментальній праці «Дослідження в галузі кількісної теорії грошей» (1956 р.) він узагальнив результати теоретичних і практичних досліджень у сфері грошового обігу та сформулював засади так званої *« нової кількісної теорії грошей »*.

М. Фрідмен стверджував, що попит на гроші залишається порівняно сталим показником, тоді як пропозиція – більш мінливою,

тому основним завданням грошової політики має бути підтримання рівноваги між ними. На відміну від кейнсіанців монетаристи заперечують використання емісії грошей або державних позик для покриття бюджетного дефіциту, оскільки це не збільшує сукупний попит, а лише перерозподіляє його – держава витісняє приватний сектор.

Фрідмен запропонував дотримуватися «грошового правила», згідно з яким грошова маса повинна зростати стабільно та помірно – на 3–5 % щороку незалежно від економічної кон'юнктури. Це, на його думку, забезпечить контроль за інфляцією та стабільність цін.

У сфері міжнародних фінансів учений послідовно відстоював ідею вільно плаваючих валютних курсів, наголошуючи, що обмінний курс і стан платіжного балансу безпосередньо залежать від внутрішнього грошового обігу.

2.3. Розвиток фінансової науки в Україні

Фінансова наука в Україні розвивалася в контексті загального поступу фінансової думки на теренах Російської імперії, тому виділити окремий внесок українських дослідників у цей процес є досить складним завданням.

Вагомий внесок у дослідження фінансових питань зробив український письменник, науковець і громадський діяч Іван Франко, який присвятив фінансовій тематиці понад 40 праць. У своїх роботах він аналізував фінансову політику Австро-Угорської імперії, діяльність фінансових інституцій: комерційних банків, фондів, підприємств і господарських товариств.

1883 року І. Франко опублікував дослідження «Сила податкова Галичини», у якому розглянув особливості податкової системи імперії. Учений звернув увагу на надмірне податкове навантаження, що погіршувало матеріальне становище населення, та вбачав основну причину цього в переважанні непрямих податків, які призводили до несправедливого розподілу національного багатства на користь власників капіталу.

Розуміючи важливість податків як інструменту розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів, І. Франко активно аналізував державні бюджети, гостро засуджував підвищення податкового тиску на Галичину та одночасне урізання коштів, спрямованих на задоволення її економічних і соціальних потреб. Водночас підкреслював, що активізація фінансово-кредитних відносин може стати потужним стимулом для відродження господарського життя краю.

Наприкінці XIX – початку XX століть розвиток фінансової науки в Україні зосереджувався переважно в університетах. Провідну роль у цьому процесі відігравав Харківський університет, який упродовж кількох десятиліть залишався єдиним вищим навчальним закладом в Україні й став осередком наукової та культурної думки Лівобережжя. Уже з моменту його заснування на кафедрі дипломатії та політичної економії читалися курси з фінансів і фінансового права, що сприяло становленню вітчизняної фінансової науки.

Видатним українським економістом і професором Харківського університету був М. М. Алексеєнко, який здійснив ґрунтовні дослідження фінансових систем Німеччини, Австрії та Франції. Крім трьох дисертацій, він створив і видав монографію «Погляд на розвиток учення про податки» (1870), присвячену теоретичним основам оподаткування. Вчений також підготував масштабний курс фінансового права обсягом понад 2 000 сторінок, який, на жаль, так і не побачив світ.

Вагомий внесок у становлення фінансової науки зробив професор Харківського університету П. Л. Мігулін, відомий своїми фундаментальними дослідженнями у сфері фінансів і кредиту. Його багатотомна праця «Російський державний кредит. Досвід історико-критичного огляду» (1899–1907) є однією з найґрунтовніших робіт з історії державного кредиту. Серед інших важливих праць ученого є «Реформа грошового обігу в Росії та промислові кризи» (1893–1902), «Наша банкова політика» (1897–1903), «Війна і наші ресурси» (1905), «Теперішнє та майбутнє російських фінансів» (1907), «Економічний ріст російської держави за 300 років (1613–1913)» (1913). У цих роботах П. Мігулін узагальнив досвід фінансового розвитку держави, зробивши помітний внесок у формування економічної думки кінця XIX – початку XX століть.

Серед найяскравіших представників української економічної науки вирізняється М. І. Туган-Барановський (1865–1919) – видатний економіст, історик і громадський діяч, який певний час обіймав посаду міністра фінансів уряду Центральної Ради. Він став засновником сучасної інвестиційної теорії економічних циклів. У своїй праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894), перекладеній кількома європейськими мовами та японською, учений уперше сформулював закон інвестиційної теорії циклів, згідно з яким динаміка промислового розвитку визначається рівнем інвестиційної активності. Збільшення інвестицій у виробництво засобів виробництва, на його думку, створює мультиплікативний ефект, що активізує всі галузі економіки.

Учений також запропонував оригінальне трактування ролі грошей у процесах відтворення: у періоди економічного застою накопичення грошових ресурсів зумовлює зниження відсоткових ставок, що зі свого боку стимулює інвестиційну діяльність і нове економічне піднесення. М. І. Туган-Барановський рішуче виступав проти прогресивного прибуткового оподаткування, вважаючи, що фінансування воєнних витрат має здійснюватися за рахунок державних позик, а не через підвищення податкового тиску на населення.

Значним представником фінансової думки був також М. Добриловський, який 1934 року опублікував курс лекцій «Основи фінансової науки». Його наукова діяльність спиралась на західноєвропейські підходи, а державні фінанси він розглядав як складову державного господарства. На його переконання, основним завданням фінансової науки є вивчення механізмів формування ресурсів для забезпечення потреб держави.

Загалом теоретичний рівень і зміст наукових досліджень українських фінансистів різних історичних періодів не поступалися світовим стандартам, а подекуди навіть випереджали їхній розвиток. Однак у радянську епоху фінансова наука втратила можливість для самостійного розвитку, оскільки була підпорядкована ідеологічним догмам того часу.

Серед представників сучасної української фінансової науки вагомий внесок у її розвиток зробили О. Д. Василик, І. О. Бланк,

В. М. Опарін, А. М. Поддєрьогін, М. І. Савлук, Ю. В. Пасічник, С. І. Юрій та інші дослідники.

О. Д. Василик присвятив свої наукові праці проблемам державних фінансів, зокрема бюджетній і податковій системі України. У монографії «Податкова система України» він ґрунтовно висвітлив теоретичні основи оподаткування, принципи й методи формування податкової системи, простежив її історичний розвиток і специфіку функціонування в українських умовах. У книзі «Бюджетна система України» учений розкрив сутність і структуру бюджету, засади його побудови та механізми функціонування бюджетної системи держави.

Вагомим дослідженням у сфері фінансової теорії стала монографія професора Київського національного економічного університету В. М. Опаріна «Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти)», у якій розкрито процес становлення фінансової системи держави, її структурні елементи та роль фінансового ринку в забезпеченні економічного розвитку.

Значний внесок у формування сучасної концепції управління фінансами зробив І. О. Бланк, доктор економічних наук, професор КНТЕУ. У своїх фундаментальних працях, зокрема «Стратегія і тактика управління фінансами», «Управління прибутком», «Управління активами», «Управління формуванням капіталу», «Управління використанням капіталу», «Управління фінансовою безпекою», він всебічно дослідив питання управління фінансами підприємств, оптимізації капіталу, ефективного використання активів, формування прибутку та мінімізації фінансових ризиків.

Вагомий науково-методичний внесок у розвиток теорії фінансів підприємств належить професору КНЕУ А. М. Поддєрьогіну – автору підручників «Фінанси підприємств» і «Фінансовий менеджмент», у яких детально розглянуто організацію розрахунків, кредитування, оподаткування підприємств, а також питання управління оборотними коштами, планування й аналізу фінансової діяльності.

Проблеми грошей, кредиту, грошового та валютного ринків є центральними в дослідженнях професора КНЕУ М. І. Савлука, який зробив помітний внесок у розвиток монетарної теорії та

формування сучасних підходів до регулювання грошово-кредитних відносин в Україні.

Отже, сучасний етап розвитку фінансової науки в Україні характеризується активною інтеграцією в світовий науковий простір, оновленням теоретико-методологічних засад, а також зростанням практичної значущості фінансових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності функціонування національної економіки.

2.4. Загальна характеристика фінансів і фінансових відносин

Фінанси – це одна з найважливіших і водночас найскладніших категорій економічної науки. Без їхнього існування неможливо уявити функціонування держави, діяльність підприємств чи окремих громадян, адже саме фінанси забезпечують рух вартості створеного в суспільстві валового внутрішнього продукту (ВВП) і відображають систему економічних відносин, що формуються в цьому процесі. Їхнє основне призначення полягає в забезпеченні всіх учасників економічних відносин – держави, підприємств і громадян – відповідними грошовими ресурсами для здійснення своєї діяльності.

Як історична категорія, фінанси виникли разом із появою державності. Сам термін «*фінанси*» походить від латинських слів *finantio* та *financia*, що означають:

- платіж на користь держави;
- обов’язкову сплату грошей.

На ранніх етапах розвитку суспільства поняття фінансів уживалося для:

- 1) позначення платежів і доходів у грошовій чи натуральній формі, що надходили до держави для виконання нею своїх функцій;
- 2) визначення певних грошових сум або плати;
- 3) характеристики форм прибутку чи несправедливого зменшення доходів населення.

Фінанси посідають важливе місце в системі соціально-економічних наук, адже вони відображають економічні відносини, що виникають у процесі створення, розподілу й перерозподілу суспільних благ і багатств, будучи тісно пов'язаними з розвитком держави, виробництва та товарно-грошового обігу.

У сучасному розумінні фінанси – це економічні відносини, що виникають у процесі формування, розподілу й використання фондів фінансових ресурсів під час розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД).

Інакше кажучи, фінанси – це сукупність грошових відносин, пов'язаних із мобілізацією, розміщенням і використанням фінансових ресурсів, а також з процесами обміну, розподілу й перерозподілу створеного суспільством продукту, а в окремих випадках – і національного багатства.

Фінансові відносини становлять внутрішню сутність фінансів і є предметом дослідження фінансової науки. Фінанси мають зовнішній (практичний) і внутрішній (змістовний) аспекти.

Зовнішній прояв фінансів виявляється в грошових потоках, що переміщуються між суб'єктами фінансових відносин. Їхня структура, напрям та обсяг є предметом практичної фінансової діяльності.

Внутрішня сутність цих грошових потоків полягає в тому, що вони відображають рух вартості створеного суспільством продукту, тобто процеси обміну, розподілу й перерозподілу доходів. Від узгодженості та збалансованості цих процесів залежить ефективність функціонування економіки й сталий розвиток суспільства.

Матеріальною основою фінансів є гроші. Вони виконують різні функції, серед яких основною є функція загального еквівалента, що дає змогу вимірювати вартість товарів, робіт і послуг. Водночас, на відміну від грошей, фінанси відображають економічні відносини, реалізовані за допомогою грошових коштів. Їхнє основне призначення полягає в створенні та використанні грошових доходів і фондів, потрібних для забезпечення потреб держави,

підприємств і населення, а також у здійсненні контролю за ефективністю використання цих ресурсів.

Визначальною ознакою, що розкриває сутність та особливості функціонування фінансів, є рух грошових потоків, у якому відображаються як фінансові відносини, так і фінансова діяльність. Ці потоки існують універсальним індикатором, який об'єднує всі елементи фінансової системи, забезпечуючи її цілісність і взаємозв'язок як економічної категорії.

Грошові потоки завжди відображають взаємовідносини між двома суб'єктами з чітко вираженим економічним змістом:

- обмінні відносини – здійснення оплати рахунків за товари й послуги;
- розподільчі та перерозподільчі відносини – сплата податків, отримання субсидій, виплата дивідендів, надання дотацій тощо.

Вхідні грошові потоки відображають процес формування фінансових ресурсів, тобто надходження коштів із різних джерел, потрібних для забезпечення діяльності суб'єктів господарювання чи держави. До них належать:

- надходження від розміщення акцій;
- отримання кредитів;
- бюджетні асигнування;
- оплата за реалізовані товари, виконані роботи й надані послуги.

Вихідні грошові потоки відображають процес використання або повернення фінансових ресурсів та охоплюють:

- здійснення видатків і витрат;
- повернення коштів, залучених на поворотній основі (кредитів, позик тощо);
- інвестування тимчасово вільних фінансових ресурсів на фінансовому ринку з метою отримання додаткового доходу або підвищення ефективності їхнього використання.

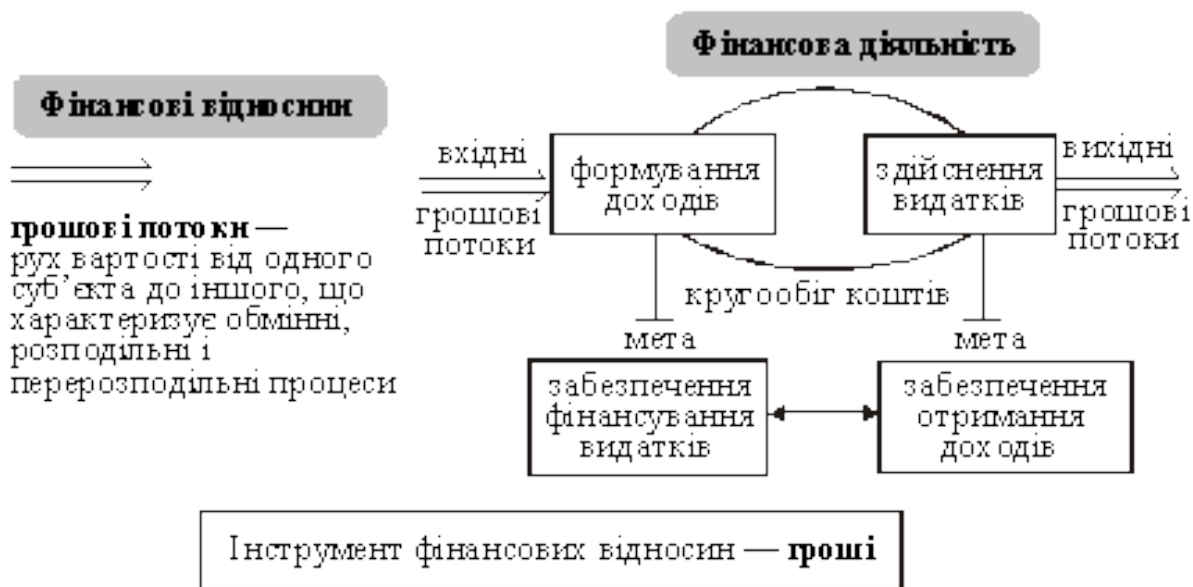

Рисунок 2.1 – Функціонування та кругообіг фінансів

Отже, рух грошових потоків є основним проявом функціонування фінансів, що поєднує ключові поняття фінансової науки: фінансові відносини, фінансову діяльність, гроші, грошові кошти, фінансові ресурси, доходи й видатки (витрати).

Функціонування фінансів та взаємозв'язок основних фінансових категорій відображено на рисунку 2.1.

Основою реалізації державою своїх функцій є матеріальні передумови акумуляції та розподілу ресурсів, тобто економічна база фінансів, якою є валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) і національний дохід (далі – НД). Рівень ВВП на душу населення відображає ступінь соціально-економічного розвитку країни та слугує одним із ключових показників життєвого рівня її громадян. Через дві основні складові національного доходу – фонд нагромадження і фонд споживання – здійснюються процеси накопичення, розподілу та перерозподілу суспільних ресурсів, а також забезпечується збалансованість і контроль економічного розвитку.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це один із найвагоміших макроекономічних показників, який відображає кінцевий результат виробничої діяльності резидентів у матеріальній і нематеріальній сферах. Він формується на основі вартості товарів і послуг, призначених для кінцевого споживання.

Національний дохід (НД) – це сукупність доходів, отриманих у національній економіці всіма суб'єктами господарювання – домогосподарствами та підприємцями – незалежно від територіального розміщення їхніх ресурсів.

Фонд нагромадження – це частина національного доходу, яка спрямовується на розширене відтворення виробництва, збільшення невиробничих активів, а також формування державних резервів і запасів.

Фонд споживання – це частина національного доходу, призначена для задоволення особистих і суспільних потреб населення, а також для утримання установ невиробничої сфери.

Фінанси – це система грошових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фондів фінансових ресурсів. Вони охоплюють такі основні взаємозв'язки:

- між підприємствами під час придбання матеріальних ресурсів;
- між суб'єктами господарювання в процесі реалізації товарів і послуг;
- між державою та підприємствами в разі сплати податків і зборів;
- між підприємствами та громадянами через податкові або добровільні платежі;
- між різними рівнями бюджетної системи (державним бюджетом, місцевими бюджетами, державним кредитом тощо);
- між підприємствами й банківськими установами в процесі розрахунків, кредитування та повернення позик;
- усередині підприємств і державних органів у межах внутрішніх фінансових операцій.

Об'єктами фінансових відносин є валовий внутрішній продукт і національний дохід, а суб'єктами – держава, підприємства та громадяни.

За своїм матеріальним змістом фінанси являють собою фонди грошових коштів цільового призначення, які в сукупності формують фінансові ресурси держави.

Фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні держави, підприємств і домогосподарств. Вони одночасно є показником фінансового стану економіки й основним джерелом її розвитку. Формуються ці ресурси за рахунок доходів, відрахувань, податкових надходжень, позик і інвестицій, а використовуються для розширеного відтворення, матеріального стимулювання працівників, соціального забезпечення населення та реалізації загальнодержавних і суспільно значущих програм.

Рисунок 2.2 – Об'єкти фінансових відносин

Отже, фінанси – це сукупність економічних взаємовідносин, що виникають у процесі формування, розподілу й використання фондів грошових ресурсів для забезпечення розширеного відтворення виробництва та стійкого розвитку національної економіки.

Фінансові відносини характеризуються через визначення їхніх об'єктів і суб'єктів.

Основними об'єктами цих відносин є національне багатство та створений валовий внутрішній продукт. Розподіл ВВП є важливою умовою безперервності виробництва, оскільки фінанси забезпечують зв'язок між окремими виробничими циклами. Без фінансових механізмів неможливе ні просте, ні розширене відтворення.

Отже, розподіл ВВП є закономірним процесом, що забезпечує стабільність економічної системи. Водночас саме ВВП як об'єкт фінансових відносин відображає стан фінансової системи країни, а саме суспільство може розподіляти, споживати або нагромаджувати лише те, що ним створено.

Коли ж об'єктом фінансових відносин стає національне багатство, доходи формуються за рахунок ресурсів, створених попередніми поколіннями або наданих природою. Це може бути виправданим лише тоді, коли існують надлишкові запаси матеріальних або природних ресурсів. У протилежному випадку використання національного багатства для поточних потреб означає нераціональне «проїдання» ресурсів, що часто є наслідком фінансової кризи або неефективної державної політики.

Суб'єктами фінансових відносин є підприємства, держава, органи управління, громадські організації та населення. Вони забезпечують рух грошових потоків між усіма рівнями економіки – від окремих підприємств до центральних органів влади. У процесі їхньої взаємодії формуються й використовуються різні фонди: амортизаційний, нагромадження, соціальні фонди тощо.

Фінансові відносини формуються в процесі обслуговування кругообігу та обороту виробничих фондів у грошовій, товарній і виробничій формах, охоплюючи податкові надходження, державні позики, лотереї та банківські вклади. Через фінансові важелі держава здійснює кредитування населення, регулює трудову діяльність, керує соціально-економічними процесами та визначає темпи й пропорції відтворення.

Фінансові відносини також виникають між підприємствами, банківськими установами та постачальницькими організаціями. Їхньою основою є економічна самостійність суб'єктів господарювання та право самостійно вести фінансову політику. Такі відносини також виникають усередині підприємств за умови розвитку внутрішньогосподарського розрахунку, оренди підрозділів, бригадних форм праці.

Акціонування підприємств створює нові форми фінансових відносин, що сприяють мобілізації додаткових коштів населення у виробництво та стимулюють ефективну працю.

2.5. Основні функції фінансів

Сутність економічної категорії проявляється через її функції, які визначають суспільне призначення цієї категорії. Основне завдання фінансів полягає у забезпеченні діяльності держави, юридичних і фізичних осіб. Це здійснюється через формування доходів економічних суб'єктів, що є результатом розподілу та перерозподілу вартості створеного в суспільстві валового внутрішнього продукту (ВВП) або накопиченого національного багатства. Оскільки ці процеси пов'язані з рухом грошових потоків і відображають суперечності між економічними інтересами різних суб'єктів, вони потребують постійного контролю за фінансовою діяльністю.

З огляду на це фінанси виконують дві основні функції:

- розподільну;
- контрольну.

Розподільна функція проявляється в цілеспрямованому розподілі та перерозподілі вартості ВВП. Саме фінанси є основним інструментом такого розподілу. Частково цю роль можуть виконувати й ціни, але лише в обмежених масштабах, здебільшого у сфері перерозподілу. Перерозподіл через ціни відбувається тоді, коли вони відхиляються від вартості товарів і послуг – у деяких галузях є завищеними, а в інших – заниженими. Проте це наслідок неточності виконання цінами своєї функції міри вартості, а не їхнє цілеспрямоване призначення. Фінанси ж, на відміну від цін, мають безпосереднє завдання: забезпечувати справедливий і раціональний розподіл створеної вартості.

Варто зазначити, що розподіл і перерозподіл ВВП можуть здійснюватися й неекономічними методами – через зловживання, ухилення від податків, розкрадання чи інші кримінальні дії. Однак ці явища не належать до фінансових процесів і є предметом вивчення правознавства.

Механізм реалізації розподільної функції фінансів полягає в схемі розподілу ВВП, яка охоплює кілька етапів:

1. Первинний розподіл – формування доходів учасників виробництва.

2. Перерозподіл – перерозподіл доходів через фінансову систему (податки, соціальні фонди, субсидії тощо).

3. Вторинний розподіл – кінцеве використання доходів на споживання та нагромадження.

Отже, розподільна функція фінансів реалізується на всіх стадіях руху ВВП – від створення до кінцевого використання, забезпечуючи безперервність суспільного відтворення та стабільність економічної системи.

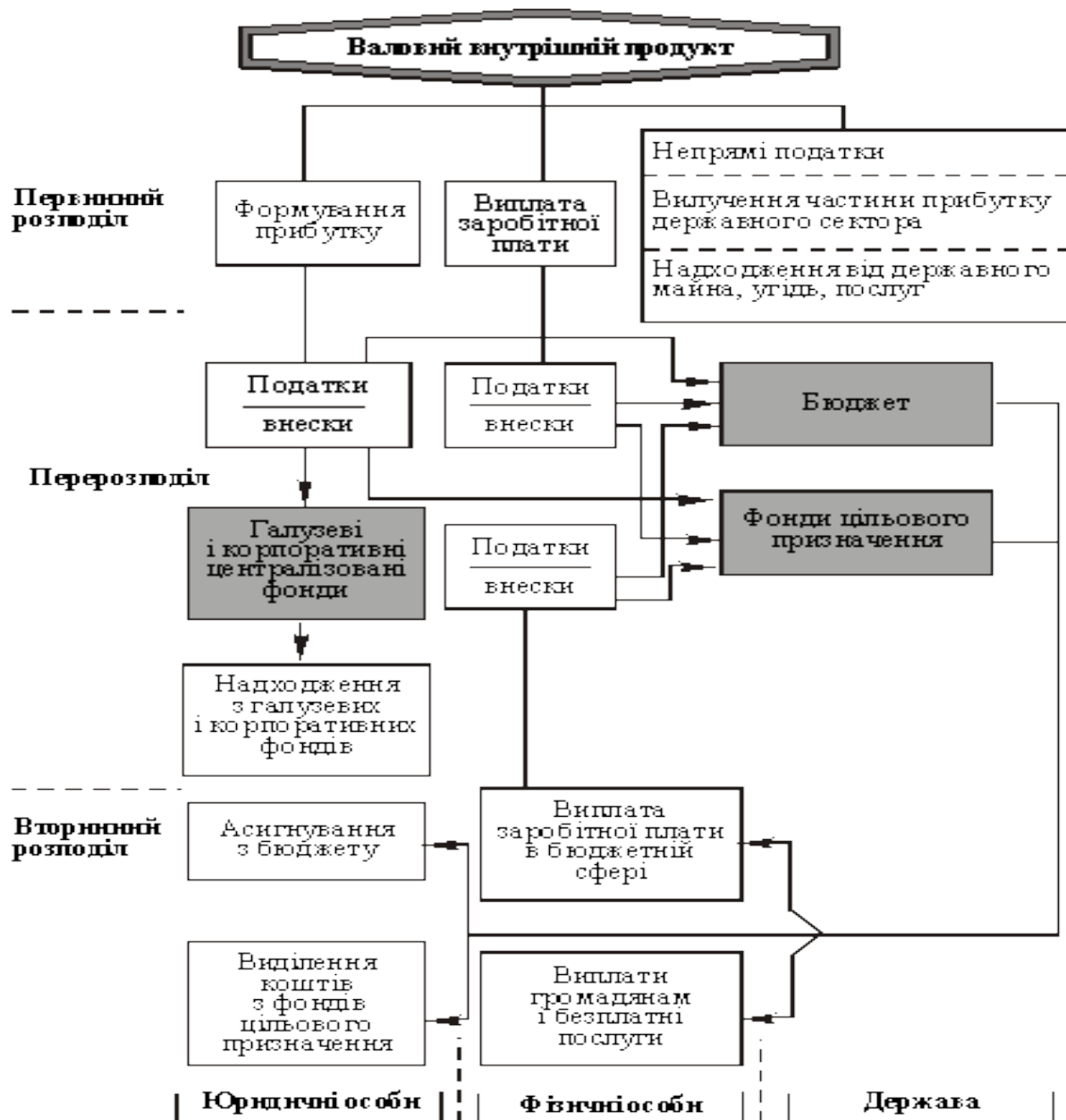

Рисунок 2.3 – Схема розподільної функції фінансів

Контрольна функція фінансів не існує окремо, вона тісно взаємопов'язана з розподільною функцією. Основне призначення контролю полягає в забезпеченні ефективного використання фінансових ресурсів і виконанні фінансових зобов'язань. До ключових завдань контрольної функції належать:

- виявлення внутрішніх резервів для зростання доходів, прибутку, підвищення рівня рентабельності та платоспроможності;
- забезпечення своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед контрагентами, бюджетом і банківськими установами;
- мобілізація відповідного обсягу фінансових ресурсів для розвитку виробництва та соціальної сфери;
- нарощення власного капіталу;
- раціональний розподіл і цільове використання фінансових ресурсів.

Об'єктом фінансового контролю є діяльність підприємств, бюджетних установ і організацій, що здійснюють фінансові операції, а предметом – операції зі створення та використання фінансових фондів.

Крім розподільної та контрольної, фінанси виконують ще ряд функцій: оперативну, регулювальну, стимулювальну, перерозподільну, відтворювальну, функції формування й використання грошових фондів, стабілізаційну та виробничу.

Через реалізацію розподільної та контрольної функцій фінанси відіграють важливу роль у суспільстві:

- забезпечують розподіл валового внутрішнього продукту та задоволення фінансових потреб держави, підприємств і населення;
- підтримують безперервність кругообігу фінансових ресурсів і відтворювальних процесів;
- здійснюють перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами, соціальними групами й окремими суб'єктами господарювання;
- впливають на інтереси учасників розподільчих відносин і сприяють регулюванню соціально-економічного розвитку;
- є невід'ємною складовою системи економічного управління державою;

- формують фінансові показники, які є індикаторами стану економіки та соціальної сфери;
- забезпечують комплексний контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів і доходів.

Отже, фінанси – це життєво важлива система для функціонування економіки та суспільства, а налагоджені фінансові відносини гарантують стабільну діяльність держави й економічних суб'єктів.

Первинний розподіл характеризується формуванням доданої вартості та первинних доходів учасників створення ВВП:

- для фізичних осіб – заробітна плата;
- для юридичних осіб – прибуток;
- для держави – доходи державного сектору, надходження від надання державних послуг і використання ресурсів, а також непрямі податки.

Перерозподіл передбачає формування й використання централізованих фондів, які поділяються на:

- загальнодержавні – державний бюджет і цільові фонди;
- регіональні – місцеві бюджети та позабюджетні фонди органів місцевого самоврядування;
- відомчі – фонди, створені при міністерствах і відомствах;
- корпоративні – фонди, що функціонують у межах структурних підрозділів корпорацій.

Перерозподіл відбувається в два етапи:

1. Вилучення частини доходів окремих суб'єктів для формування централізованих фондів, що створює вторинні доходи в тих, хто формує фонди.

2. Використання централізованих фондів для формування доходів інших суб'єктів, включно із первинними доходами (заробітна плата працівників бюджетної сфери) та вторинними доходами у формі виплат, безоплатних послуг і асигнувань для юридичних осіб.

Контрольна функція фінансів полягає в перевірці правильності розподілу ВВП між грошовими фондами та каналами, а також у контролі за цільовим використанням ресурсів.

Фінансовий контроль є найефективнішою формою контролю в суспільстві, оскільки охоплює всі сфери діяльності та всіх суб'єктів. Він наскрізний, відображає реальні результати діяльності й забезпечує широкі повноваження органів фінансового контролю, включно із доступом до будь-яких документів і сфер діяльності. Результати контролю підлягають публічному оприлюдненню, а прозорість фінансової діяльності гарантує законність і ефективність використання коштів.

Питання для самоконтролю

1. Яким є предмет дослідження фінансової науки?
2. Як можна визначити сутність фінансів?
3. Яке визначення має економічна категорія «фінанси»?
4. Які взаємозв'язки існують між фінансами та грошима, кредитом, цінами й заробітною платою?
5. Які основні особливості фінансів потрібно виділити?
6. Назвіть три ознаки, які дають змогу віднести грошові відносини до фінансів.
7. Які засоби використовуються для розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту?
8. Які функції виконують фінанси? У чому проявляється їхня розподільна функція?
9. Як виявляється контрольна функція фінансів?
10. Яке значення фінансів у процесі розподілу та перерозподілу економічних ресурсів?
11. Які чинники обумовлюють потребу в існуванні фінансів?
12. Що є об'єктом розподілу та перерозподілу вартості за допомогою фінансів?
13. Які передумови зумовлюють виникнення фінансових відносин?

Тестові завдання

1. Фінанси – це:

- а) усі доходи держави та підприємств;
- б) грошова міра вартості;
- в) процес формування та використання державного бюджету;
- г) економічні відносини, що виникають під час формування, розподілу та використання грошових фондів;
- д) загальний еквівалент для оцінювання трудових витрат.

2. Первинне значення слова «*finansia*»:

- а) система економічних відносин із грошима;
- б) фонд грошових коштів цільового призначення;
- в) обов'язковий платіж грошима;
- г) податкові надходження до державного бюджету.

3. Важливим елементом участі фінансів в економіці держави чи підприємства є:

- а) кредити;
- б) поточні та тимчасові рахунки;
- в) цінні папери;
- г) гроші.

4. Термін «*finansia*» виник у:

- а) I ст. до н.е. в Греції;
- б) IX–XI ст. у Франції;
- в) XIII–XV ст. в Італії;
- г) V–IV ст. до н.е. в Китаї.

5. Поява та розвиток фінансів зумовлені:

- а) розвитком товарно-грошових відносин;
- б) удосконаленням виробництва;
- в) економічним розвитком держави.

6. Фінансова наука виникла:

- а) наприкінці XIII ст.;
- б) у середині XV ст.;
- в) у XI ст.;
- г) у IV ст. до н.е.

7. Проблеми оподаткування в наукових працях досліджували:

- а) Ж. Боден;
- б) Дж. Локк;
- в) Л. фон Зекендорф.

8. Представники школи камералістики:

- а) Т. Мен;
- б) Дж. Локк;
- в) Л. фон Зекендорф;
- г) Ж. Боден.

9. Вперше основні положення теорії суспільного добробуту розробив:

- а) англійський учений Т. Гоббс;
- б) італійський економіст В. Парето;
- в) швейцарський фінансист Ж. Сісмонді.

10. Центральне місце в дослідженнях сучасних фінансистів займають ідеї:

- а) спрямування та використання фінансів для забезпечення суспільного блага;
- б) проблеми фінансів зарубіжних країн;
- в) розвиток банківської системи.

11. Розподільна функція фінансів проявляється через:

- а) заходи фінансового впливу;
- б) керівні рішення фінансових служб;
- в) розподіл і перерозподіл усіх грошових надходжень;
- г) концентрацію фінансових ресурсів;
- д) правильної відповіді немає.

12. Через які функції фінанси впливають на суспільне відтворення, накопичення фондів та їхнє раціональне використання:

- а) розподільна функція;
- б) стимулювальна функція;
- в) контрольна функція;
- г) усі відповіді правильні.

Список рекомендованих джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21>
2. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України. URL : zakon.rada.gov.ua/go/2623-14
5. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навчальний посібник / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
6. Маглаперідзе А. Фінанси : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2019. 420 с.
7. Нечипорук Л. В. Фінансова система : навч.-метод. посіб. Харків, 2020. 119 с.
8. Маршук Л. М., Бурлака М. О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 4. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1800/1735>
9. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. *Бізнес Інформ* 2024. № 4. С. 178–186. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-178_186.pdf

10. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси : посібник. К. : Центр учбової літератури, 2023. 244 с.

11. Фінанси : підруч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.

ТЕМА 3

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФІНАНСИСТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Болонська декларація в українській системі освіти.

3.2. Характеристика освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування».

3.3. Національна рамка кваліфікацій і документи, що засвідчують рівні кваліфікації.

3.4. Вимоги МОН України до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок».

3.1. Болонська декларація в українській системі освіти

У вітчизняній освіті з 2005 року після підписання відповідної декларації почалося впровадження ключових принципів Болонського процесу. Ці зміни торкнулися й системи вищої освіти, тому важливо розглянути історію формування, зміст і основні засади Болонської системи, адаптовані до національної освітньої моделі.

Європейська інтеграція країн Східної Європи та Балтії супроводжується створенням спільного освітнього та наукового простору, а також розробленням узгоджених критеріїв і стандартів на рівні всього континенту. Цей процес отримав назву Болонський – за містом Болонья в Італії, де були започатковані відповідні ініціативи.

Основною метою Болонського процесу є об'єднання зусиль освітніх і наукових спільнот та урядів європейських держав для підвищення конкурентоспроможності європейської системи освіти й науки в світовому просторі та зміцнення її ролі в соціально-економічному розвитку суспільства.

Історичні передумови процесу пов'язані з Лісабонською конвенцією 1997 року про визнання кваліфікацій у системі вищої освіти європейського регіону та Сорбоннською декларацією

1998 року (Париж), яка заклала потребу в гармонізації структурних елементів європейської освіти.

Безпосередньо Болонський процес офіційно стартував 19 червня 1999 року в Болоньї, коли міністри освіти 29 європейських країн підписали «Болонську декларацію». Цим документом держави-учасниці домовилися про уніфікацію вимог і стандартів систем вищої освіти, створення спільного європейського освітнього й наукового простору, взаємне визнання дипломів, сприяння академічній мобільності студентів і викладачів, а також підвищення конкурентоспроможності європейського ринку праці та освітніх послуг.

Наступним етапом стало Празьке комюніке, підписане 19 травня 2001 року представниками 33 європейських країн. На цьому етапі держави підтвердили відданість цілям Болонської декларації, зазначили значний внесок Європейської асоціації університетів (EUA) та Національних студентських спілок Європи (ESIB) у реалізацію процесу, а також подякували Європейській комісії за підтримку. Було визначено подальші напрями розвитку Болонського процесу з урахуванням різноманітності національних освітніх систем і спільної мети – створення єдиного європейського простору вищої освіти.

У рамках Болонського процесу були визначені шість ключових принципів:

1. Запровадження дворівневої системи навчання (бакалавр, магістр). Перший цикл освіти завершується присвоєнням ступеня бакалавра, тривалість навчання на цьому етапі становить від 3 до 4 років. Другий освітній цикл передбачає отримання ступеня магістра й триває 1–2 роки після отримання першого ступеня. Подальше навчання може завершуватися здобуттям докторського ступеня, водночас загальна тривалість навчання становить 7–8 років.

2. Упровадження європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Європейська кредитна система запроваджена для спрощення визнання навчальних досягнень за кордоном і відповідає концепції «навчання впродовж усього життя». Вона виконує дві основні функції:

– сприяє академічній мобільності здобувачів і викладачів, що дає змогу переходу між університетами;

– забезпечує точне визначення обсягу роботи студента, враховуючи всі форми навчальної та наукової діяльності.

Кредит (credit) у системі ECTS – це показник мінімальної кількості навчальних годин, потрібних для опанування певної дисципліни. Отримання кредиту підтверджує засвоєння відповідних знань незалежно від навчального закладу, де вони здобуті, що спрощує академічну мобільність. Навчальне навантаження за один рік становить 60 кредитів. Модулі розглядаються як логічно завершені елементи навчального процесу, що мають власну структуру та зміст.

Шкала оцінювання ECTS використовується для зіставлення місцевих оцінок і додатково інформує про рівень успішності студента. ЗВО можуть самостійно визначати, як інтегрувати її у власну систему оцінювання. Система ECTS забезпечує єдині правила обліку, переведення та накопичення кредитів, що відображають сумарний обсяг часу, витраченого студентом на засвоєння дисципліни.

Для здобуття ступеня бакалавра потрібно накопичити 180–240 кредитів, а для магістра – ще 60–120 кредитів. Кількісна оцінка знань виражається в кредитах, а якісна – у балах за шкалою A, B, C, D, E, FX, F, де перші п'ять позначають позитивний результат, а два останні – незадовільний.

3. Забезпечення якості вищої освіти. Передбачено створення незалежних акредитаційних агентств, які не підпорядковуються національним урядам чи міжнародним організаціям. Основою оцінювання стають реальні результати навчання – знання, уміння та навички випускників, а не лише зміст чи тривалість навчання. Також планується розробка єдиних стандартів міжнародної освіти.

4. Розвиток академічної мобільності. На базі реалізації попередніх принципів планується розширення можливостей студентів для навчання та проходження стажувань за кордоном. Крім того, велике значення надається підвищенню мобільності викладачів та адміністративного персоналу, що сприятиме обміну досвідом і підвищенню якості освітнього процесу. Передбачається також внесення змін до національного законодавства щодо працевлаштування іноземних громадян.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Основна увага приділяється орієнтації закладів вищої освіти на практичну цінність освітнього процесу: отримані знання, навички та компетентності повинні знаходити застосування на користь усієї Європи. Академічні ступені та інші кваліфікації мають відповідати потребам європейського ринку праці, а їхнє професійне визнання бути максимально спрощеним. Для цього передбачено широке впровадження додатка до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО, що сприятиме уніфікації підходів до підтвердження кваліфікацій.

6. Підвищення привабливості європейської освіти. Одне із основних завдань Болонського процесу – залучення до європейського освітнього простору більшої кількості студентів із різних країн. Передбачається, що створення спільної системи забезпечення якості освіти, впровадження кредитно-модульної системи та прозорих і доступних кваліфікацій сприятиме підвищенню зацікавленості як європейських, так і іноземних студентів у здобутті вищої освіти в Європі.

Болонський процес також передбачає модернізацію навчальних планів і програм, переорієнтацію освітнього процесу на самостійну та дослідницьку діяльність студентів, а також на індивідуальний підхід до навчання. Основне завдання закладу освіти полягає в створенні сприятливих умов, які стимулюють прагнення студентів до саморозвитку й навчання, а не лише забезпечують процес викладання.

Із цією метою західні університети надають студентам майже цілодобовий доступ до бібліотек, інтернету та іншої навчальної інфраструктури, підтримуючи можливості для самостійної роботи. Роль викладача водночас полягає у формуванні в студентів здатності «вчитися вчитися» (*learn how to learn*) – уміння самостійно здобувати знання впродовж усього життя. У сучасних умовах динамічних змін у суспільстві саме ця компетентність – здатність адаптуватися, розвиватися та відповідати на виклики часу – стає однією з найважливіших.

3.2. Характеристика освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»

Освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа та страхування» належить до предметної сфери спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», що входить до галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право».

Програма розроблена з урахуванням місії та стратегічних цілей Державного податкового університету на 2022–2027 роки й спрямована на формування в студентів глибоких теоретичних знань і практичних навичок у сферах фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку. Вона забезпечує підготовку фахівців, здатних ефективно вирішувати складні професійні завдання й прикладні проблеми у публічних фінансах, реальному секторі економіки та фінансових інституціях, враховуючи потреби сучасного висококонкурентного ринку праці.

Конкурентними перевагами програми є надання студентам широкого спектра практичних компетентностей, потрібних для професійної діяльності в державному управлінні, публічному секторі, бізнес-структурах і некомерційних організаціях. Особлива увага приділяється розвитку аналітичного мислення, здатності приймати управлінські рішення та використовувати фінансово-економічні інструменти в різних сферах діяльності.

Об'єктом дослідження програми є закономірності та тенденції розвитку фінансово-економічних систем, діяльності підприємств і організацій, поведінка ринкових суб'єктів, соціально-економічні процеси та механізми їхнього регулювання.

Мета програми полягає в підготовці бакалаврів спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», здатних вирішувати складні завдання й проблеми у сфері фінансів, банківської діяльності, страхового та фондового бізнесу.

Теоретичний зміст програми базується на формуванні загальних і фахових компетентностей, що спираються на глибоке розуміння понять, категорій, концепцій і принципів економічних і соціально-поведінкових наук. Випускники повинні володіти загальнонауковими методами дослідження, а також математичними,

статистичними та економіко-математичними інструментами, потрібними для аналізу, моделювання, проведення наукових досліджень і презентації їхніх результатів.

Освітня програма зорієнтована на сучасні наукові дослідження у сфері фінансів, банківської справи та страхування, передбачає врахування специфіки функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств і фінансових установ у сучасних економічних і соціальних умовах.

Особливістю програми є впровадження практико-орієнтованого підходу, що ґрунтується на розвитку особистісного потенціалу здобувачів під час формування в них ціннісних орієнтирів, гуманістичного світогляду та креативного мислення.

Програма передбачає динамічне узгодження освітнього процесу з потребами ринку праці, адаптацію змісту підготовки до вимог публічного й корпоративного секторів економіки, а також до стандартів міжнародних фінансових інституцій.

Особлива увага приділяється розвитку в здобувачів вищої освіти глибоких знань і компетентностей у сфері фінансового менеджменту, умінню здійснювати контроль, аналіз і планування фінансових процесів, а також формуванню навичок цифрової фінансової аналітики.

Важливою складовою є співпраця з управлінцями та фахівцями-практиками, що сприяє підвищенню ефективності навчання. Програма орієнтована на підготовку висококваліфікованих фахівців для Міністерства фінансів України та інших ключових стейкхолдерів фінансової системи держави.

3.3. Національна рамка кваліфікацій і документи, що засвідчують рівні кваліфікації

Національна рамка кваліфікацій (далі – НРК) – це систематизований і структурований опис рівнів кваліфікацій у сфері освіти, побудований за компетентнісним підходом. Кожен рівень відображає завершений етап навчання, що характеризується певним рівнем складності освітньої програми й сукупністю компетентностей

особистості, визначених стандартом освіти та співвіднесених із відповідним рівнем НРК.

НРК застосовують органи виконавчої влади, освітні заклади, установи, які реалізують державну політику в галузі освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, роботодавці, а також інші юридичні та фізичні особи. Її мета – забезпечити розробку, ідентифікацію, зіставлення, визнання, планування та розвиток кваліфікацій на національному рівні.

Нині в Україні відбувається активна модернізація освітніх і професійних стандартів, удосконалюється законодавчо-нормативна база та створюються сприятливі умови для розвитку інноваційної Національної системи кваліфікацій. Цей процес реалізується за підтримки Європейського фонду освіти (ЄФО) та за участю широкого кола зацікавлених сторін – стейкхолдерів.

Національний класифікатор України «Класифікатор професій» (далі – КП) створено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 року № 326 «Про Концепцію створення національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики».

Класифікатор професій застосовується центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України та всіма суб'єктами господарювання для ведення облікової документації, зокрема під час внесення записів до трудових книжок працівників.

Професійні назви робіт, зазначені в КП, рекомендується застосовувати під час формування нових назв професій і посад з урахуванням появи нових видів економічної діяльності та технологічних процесів.

Класифікатор професій виконує важливу інформаційну функцію, забезпечуючи можливість:

- визначення чисельності працівників, ведення обліку складу та розподілу кадрів за професійними групами, а також планування додаткової потреби у фахівцях;
- систематизації статистичних даних про працю за професійними характеристиками;

- підготовки, аналізу й оприлюднення статистичних матеріалів і прогнозів щодо зайнятості, рівня доходів, умов праці, освітнього рівня, перепідготовки та працевлаштування кадрів;

- складання статистичних звітів для Міжнародної організації праці (МОП);

- здійснення контролю та аналізу процесів міжнародної трудової міграції, міжнародного набору працівників і працевлаштування громадян.

Під час створення КП було застосовано Міжнародну стандартну класифікацію професій ISCO-88 (International Standard Classification of Occupations, ILO, Geneva), рекомендовану Міжнародною конференцією статистики праці при Міжнародному бюро праці для гармонізації національних даних та спрощення обміну професійною інформацією на міжнародному рівні.

КП побудований на методологічних принципах ISCO-88 і базується на положеннях, що визначають характер трудової діяльності, рівень кваліфікації, структурну організацію та основні ознаки професійних груп.

Рівень кваліфікації робіт визначається залежно від вимог до освіти, професійної підготовки та практичного досвіду працівників, потрібних для виконання конкретних професійних завдань і обов'язків. Професії, що передбачають виконання робіт високої складності, вимагають від фахівців кваліфікації не нижче рівня молодшого спеціаліста.

Об'єктами класифікації в КП є професії, які кодуються за факетним методом. Рівень кваліфікації фахівця визначається двома основними показниками – рівнем освіти та спеціалізацією.

Відповідний освітній рівень формується в процесі реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки, що відповідають змісту, обсягу та складності професійних завдань майбутніх спеціалістів.

Спеціалізація визначається належністю до певної галузі знань, застосуванням специфічних інструментів або обладнання, а також видом продукції чи послуг, що створюються. Вона конкретизує коло професійних завдань і обов'язків у межах певної діяльності.

Структура Класифікатора професій містить коди та назви класифікаційних угруповань: розділів, підрозділів, класів, підкласів і груп професій.

1. Розділ «Професіонали» містить професії, для виконання яких потрібен високий рівень знань у галузях природничих, технічних, медичних, аграрних або гуманітарних наук.

Основними завданнями таких фахівців є:

- розширення наявного фонду наукових знань;
- застосування теорій, концепцій і методів для вирішення складних практичних або наукових проблем;
- систематизація знань у межах певної дисципліни.

До цього розділу належать професії, які потребують кваліфікації, підтвердженої:

- дипломом про повну вищу освіту (рівень спеціаліста або магістра);
- дипломом про здобуття наукового ступеня (кандидата або доктора наук);
- атестатом про присвоєння вченого звання (старшого наукового співробітника, доцента або професора).

2. Розділ «Фахівці» містить професії, для яких потрібні знання в природничих, технічних або гуманітарних галузях. Професійна діяльність цих працівників пов'язана із застосуванням положень відповідних галузей наук і використанням спеціальних методів для вирішення практичних завдань.

До розділу належать професії, що потребують кваліфікації, підтвердженої:

- дипломом молодшого спеціаліста або бакалавра;
- документом, що стосується післядипломної підготовки (стажування, ординатура, інтернатура тощо);
- дипломом спеціаліста, який виконує функції управління складними технічними системами або їх обслуговування.

3. Розділ «Технічні службовці» містить професії, що потребують знань для підготовки, обробки, збереження та передачі інформації, виконання розрахунків, ведення документації. Основні обов'язки таких фахівців охоплюють виконання секретарських, облікових, інформаційних та обслуговувальних клієнтів функцій.

До цього розділу належать професії, що потребують кваліфікації молодшого спеціаліста, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти або професійної підготовки на виробництві.

Випускники цієї спеціальності можуть реалізовувати професійні компетентності на підприємствах будь-якої форми власності, фінансових установах, а також в органах державного фінансового управління та контролю, структурах податкового адміністрування.

Вони здатні працювати на посадах, пов'язаних із:

- фінансовим посередництвом;
- страхуванням;
- бухгалтерським обліком і аудитом;
- комерційною діяльністю та управлінням;
- державним і муніципальним управлінням;
- бюджетуванням і оподаткуванням.

Крім того, випускники можуть обіймати керівні посади на рівні районних, міських і територіальних громад або здійснювати та розвивати власну підприємницьку діяльність у галузі фінансів і надання фінансових послуг.

Згідно з Класифікатором професій (ДК 003:2010) фахівець може виконувати такі професійні роботи та обіймати відповідні первинні посади:

1. Фахівці у сфері фінансів, торгівлі цінними паперами та управління активами:

– 2413.2 – Професіонал із торгівлі цінними паперами, Професіонал із управління активами, Професіонал із корпоративного управління.

2. Фахівці з фінансово-економічної безпеки:

– 2414.2 – Професіонал із фінансово-економічної безпеки, Аналітик із фінансово-економічної безпеки.

3. Кредитно-аналітичні та ринкові фахівці:

- 2419 – Кредитний інспектор;
- 2419.2 – Фахівець-аналітик із дослідження товарного ринку.

4. Інвестиційно-кредитні аналітики:

– 2441.2 – Аналітик із інвестицій, Аналітик із кредитування, Економіст із фінансової роботи.

5. Фахівці з організації ринку цінних паперів та страхування:
– 3411 – Фахівець-організатор торгівлі на ринку цінних паперів, Фахівець із біржових операцій, Фахівець із депозитарної діяльності, Фахівець із управління активами, Фахівець із страхування, Фахівець із фінансово-економічної безпеки, Фахівець із корпоративного управління.

6. Помічники керівників:
– 3436.1 – Помічник керівника підприємства (установи, організації);
– 3436.2 – Помічник керівника виробничого підрозділу; Помічник керівника іншого основного підрозділу;
– 3436.3 – Помічник керівника малого підприємства без апарату управління.

3.4. Вимоги МОН України до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Відповідно до стандартів вищої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України, основні вимоги до бакалавра за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» містять загальну характеристику програми підготовки:

- освітній рівень: перший (бакалаврський);
- обсяг програми: 240 кредитів ЄКТС (з можливими скороченнями для осіб із базовою вищою освітою);
- тривалість навчання: 3 роки 10 місяців;
- кваліфікація: бакалавр у галузі знань D Бізнес, адміністрування та право, спеціальність D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок.

Спеціаліст у сфері фінансів здатен розв'язувати складні професійні завдання й практичні проблеми в галузях фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку. Це передбачає застосування економічних, управлінських і фінансових теорій і методів,

а також характеризується високою комплексністю та невизначеністю умов прийняття рішень.

Після завершення навчання володіти:

а) загальними компетентностями:

- бути здатним до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- знати основні принципи економіки, управління та фінансів;
- спілкуватися державною та іноземними мовами;
- володіти навичками командної роботи та взяти на себе відповідальність за ухвалення рішень;

– мати здатність до безперервного навчання та професійного самовдосконалення;

- етично поводитись і нести професійну відповідальність;

б) спеціальними (фаховими) компетентностями:

– знати основні засади фінансового, податкового та митного законодавства України;

– вміти проводити фінансовий аналіз та оцінювання економічної ефективності підприємств;

– складати бюджети, здійснювати аналіз державних фінансів та управління ними;

– здійснювати банківські операції, аналізувати банківські ризики та управляти ними;

- уміти управляти активами й пасивами страхових компаній;

– знати основи фондового ринку та вміти аналізувати інвестиційні проєкти;

– бути здатним до застосування інноваційних фінансових технологій;

в) теоретичними знаннями:

- розуміти макро- та мікроекономічні процеси;

– знати принципи державного управління у фінансовій сфері;

– розуміти функціонування банківських і страхових установ;

г) практичними навичками:

- аналізувати фінансову звітність підприємств і установ;

– проводити оцінювання ризиків та управляти фінансовими потоками;

– використовувати сучасні фінансові програми й технології (1C, SAP, Bloomberg);

- використовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ / IFRS) у практичній діяльності;
- д) м'якими навичками (soft skills):
 - ефективно комунікувати в професійному середовищі;
 - вміти працювати в мультикультурних командах;
 - вирішувати конфлікти та приймати рішення в умовах невизначеності.

Додаткові вимоги:

- опанувати вміння працювати з великими обсягами даних (Big Data) та фінансовими інструментами;
- бути здатним до постійного професійного розвитку та здобуття нових знань у фінансовій сфері;
- розуміти глобальні тенденції у фінансах, як-от «зелені» фінанси, фінтех, блокчейн тощо.

Ці вимоги формують основу підготовки бакалаврів із фінансів, забезпечуючи відповідність випускників сучасним викликам і потребам конкурентоспроможного ринку праці.

Питання для самоконтролю

1. Яка мета, основні завдання, функції та склад учасників Європейського простору вищої освіти?
2. Які сучасні тенденції формуються в структурі світової системи вищої освіти?
3. Які компетенції та результати здобувають студенти на першому циклі підготовки та як це впливає на їх можливість працевлаштування?
4. Які існують виклики щодо підготовки фахівців для фінансової системи та способи їх подолання?
5. Як реалізується академічна мобільність студентів українських закладів вищої освіти?
6. Як система оцінювання знань сприяє академічній мобільності студентів?
7. Що передбачає Національна рамка кваліфікацій та які документи засвідчують рівні кваліфікації?

8. Які особливості освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм (ОПП)?
9. Як функціонують і розвиваються наукові школи фінансового спрямування у вітчизняних університетах?
10. Які механізми забезпечення якості освіти застосовуються в закладах вищої освіти?
11. Як академічна доброчесність впливає на результати навчання та професійний розвиток студентів?
12. Які інструменти контролю за плагіатом та їхня ефективність у закладах вищої освіти?
13. Як фінансова система закладів вищої освіти забезпечує реалізацію освітніх програм?
14. Як міжнародна співпраця та інтеграція в європейські освітні простори впливають на модернізацію української системи вищої освіти?

Тестові завдання

1. Сучасні вимоги до фінансово-економічних фахівців в Україні охоплюють:

- а) здатність ефективно залучати дефіцитні ресурси та користуватися централізованими фондами;
- б) ініціативність і готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення;
- в) забезпечення виконання державних замовлень у будь-яких умовах;
- г) знання ринкової кон'юнктури та підтримання стабільних довгострокових партнерських зв'язків.

2. Основні вимоги до підготовки фінансово-економічних кадрів в Україні:

- а) підготовка фахівців широкого профілю з міцною теоретичною базою;
- б) ґрунтовні знання з економіки, фінансів, маркетингу, менеджменту та суміжних дисциплін;

- в) наявність достатньої базової професійної освіти;
- г) вузька спеціалізація з можливістю самостійного прийняття рішень після закінчення ЗВО.

3. Основна мета модернізації фінансово-економічної освіти в Україні:

- а) підготовка висококваліфікованих фахівців широкого профілю з ґрунтовними теоретичними знаннями;
- б) розвиток особистих якостей студентів із врахуванням потреб суспільства та інтеграції в світову освітню систему;
- в) підготовка вузькоспеціалізованих фахівців із практичними навичками, придатними для застосування в різних сферах економіки.

4. Основоположні принципи модернізації фінансово-економічної освіти України:

- а) стабільність і відкритість економічної освіти;
- б) оновлення змісту та підвищення якості навчання відповідно до сучасних вимог;
- в) фундаментальність освітнього процесу.

5. Методологічні основи підготовки фінансистів містять:

- а) умови, мету, завдання та принципи фінансово-економічної освіти;
- б) методи, принципи та прийоми організації навчального процесу;
- в) завдання, методи та прийоми підготовки фінансових фахівців.

6. Модель підготовки майбутніх фінансистів формується на основі:

- а) компетентнісного підходу та освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівця;
- б) комплексної підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів;
- в) державних стандартів фінансово-економічної освіти.

7. Структура освітньо-професійної програми (ОПП) бакалаврів містить:

- а) обов'язкові дисципліни;
- б) спеціалізовані дисципліни;
- в) вибіркові дисципліни.

8. Навчальний план підготовки фахівця в ЗВО містить:

- а) графік навчального процесу;
- б) перелік дисциплін із зазначенням послідовності та тривалості вивчення;
- в) рекомендовану літературу.

9. Програма навчальної дисципліни визначає:

- а) графік навчання;
- б) обсяг і зміст дисципліни;
- в) перелік рекомендованих підручників.

10. Нова концепція підготовки фінансистів в Україні передбачає:

- а) внесення змін до цілей, змісту та технологій підготовки конкурентоспроможних фахівців;
- б) повну зміну цілей підготовки фахівців напряму «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»;
- в) незначні корективи в системі підготовки кадрів.

11. Навчально-виховний процес у ЗВО – це:

- а) система організаційних заходів для реалізації освітнього процесу на конкретному рівні кваліфікації;
- б) система нормативно-організаційних заходів для забезпечення навчання;
- в) сукупність стандартів вищої освіти, що визначають зміст освіти на конкретному рівні.

12. Організаційні засади навчально-виховного процесу фінансистів у ЗВО регламентуються:

- а) Законом України «Про освіту»;
- б) Законом України «Про вищу освіту»;
- в) Національною доктриною розвитку освіти.

Список рекомендованих джерел

1. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Положення про організацію освітнього процесу в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 27.01.2022, протокол № 3. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oezbiUYasFU0WtCyJXmhWdwk7YWidyge/view>
4. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcsfF_1lLsYz7FNe8B-0jHRHjjHMbv/view
5. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навчальний посібник / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
6. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.
7. Дем'яненко В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 4. С. 93–100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2020_4_11

ТЕМА 4

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ У ДЕРЖАВНОМУ ПОДАТКОВОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

4.1. Нормативно-правове забезпечення організації освітнього процесу в Державному податковому університеті.

4.2. Роль випускових кафедр у забезпеченні змісту та організації підготовки фахівців з фінансів.

4.3. Сучасні форми навчання в Державному податковому університеті, види навчальних занять.

4.4. Характеристика та зміст навчально-методичних комплексів дисциплін з фаху.

4.5. Автоматизована система управління в навчальному процесі Державного податкового університету.

4.1. Нормативно-правове забезпечення організації освітнього процесу в Державному податковому університеті

Освітній процес у Державному податковому університеті – це інтелектуальна й творча діяльність у сфері вищої освіти та науки. Здійснюється через систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на передавання, засвоєння, розширення та практичне використання знань, умінь і компетентностей здобувачів, а також на всебічний розвиток особистості.

Освітній процес є гармонійним поєднанням навчальної діяльності та наукових досліджень, що взаємно доповнюють один одного. Основною метою освітнього процесу є становлення успішної, всебічно розвиненої особистості та підготовка конкурентоспроможного фахівця, який зазначається високим рівнем професійної компетентності, інтелектуальної ініціативи, соціальної відповідальності й національної самосвідомості.

Організація освітнього процесу в університеті здійснюється на засадах:

- самостійності університету у визначенні порядку організації освітнього процесу, виборі його форм, методів і засобів навчання;
- науковості – орієнтація освітнього процесу на сучасні наукові знання та методи;
- гуманізму – визнання цінності людини, повага до її прав і свобод, розвиток особистості;
- забезпечення академічної свободи учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності в навчальній, науковій та професійній діяльності;
- утвердження толерантності як основи взаємоповаги та партнерської взаємодії в освітньому середовищі;
- дотримання принципів наступності й послідовності в процесі здобуття освіти;
- органічного поєднання освітньої та наукової діяльності, спрямованого на підвищення якості підготовки фахівців;
- гарантування незалежності освітнього процесу від політичних, громадських і релігійних впливів;
- розвитку міжнародної співпраці та інтеграції системи вищої освіти України до європейського освітнього простору із збереженням і примноженням найкращих національних традицій.

Освітній процес організовується з урахуванням сучасних освітніх технологій, механізмів і процедур, визнаних у Європейському просторі вищої освіти (далі – ЄПВО).

Організація навчального процесу в Державному податковому університеті здійснюється відповідно до чинного законодавства України, зокрема: законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», постанов Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», від 30.12.2015 № 1187 «Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», від 10.07.2019 № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти», наказу

МОН України від 11.04.2019 № 977 «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм», а також Положення про організацію освітнього процесу в ДПУ від 31.01.2022 № 131 та інших нормативно-правових актів, що регулюють освітню діяльність.

Університет організовує освітній процес відповідно до стандартів вищої освіти й вимог цього Положення, враховуючи пільги, передбачені для студентів, які поєднують навчання з трудовою діяльністю.

Підготовка здобувачів вищої освіти здійснюється за освітніми програмами (освітньо-професійними та освітньо-науковими) на таких рівнях:

- перший (бакалаврський);
- другий (магістерський);
- третій (освітньо-науковий).

Кожен рівень відповідає певному рівню Національної рамки кваліфікацій та певному циклу Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.

Перший (бакалаврський) рівень відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій і першому циклу Рамки кваліфікацій ЄПВО. Він передбачає формування в студентів здатності вирішувати складні спеціалізовані завдання у визначеній сфері професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій і другому циклу Рамки кваліфікацій ЄПВО. На цьому етапі здобувачі набувають умінь розв'язувати завдання дослідницького та/або інноваційного характеру в межах своєї професійної галузі.

Освіта за рівнем *спеціаліста* (повна вища освіта), відповідно до чинного законодавства, прирівнюється до рівня магістра.

Третій (освітньо-науковий) рівень відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій і третьому циклу Рамки кваліфікацій ЄПВО. Він передбачає набуття здобувачами компетентностей для розв'язання складних проблем у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень спрямований на здобуття теоретичних знань, практичних навичок і компетентностей, потрібних для генерування нових ідей, вирішення складних професійних і наукових завдань, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також виконання власного наукового дослідження з елементами новизни й практичної значущості.

Здобуття вищої освіти на будь-якому рівні передбачає успішне виконання відповідної освітньої програми, що є підставою для присудження певного ступеня: бакалавр, магістр, доктор філософії.

Бакалавр – це ступінь першого рівня вищої освіти, який надається після успішного завершення відповідної освітньо-професійної програми. Обсяг програми становить 180–240 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС).

Для отримання ступеня бакалавра на основі освітнього рівня молодшого бакалавра або фахової передвищої освіти університет має право зараховувати та визнавати кредити ЄКТС у межах, визначених стандартом вищої освіти відповідної спеціальності.

До навчання за бакалаврськими програмами допускаються особи, які здобули повну загальну середню освіту або мають освітній рівень «молодший бакалавр» (молодший спеціаліст).

Магістр – це освітній ступінь другого рівня вищої освіти, який присуджується університетом після успішного виконання здобувачем відповідної освітньої програми. Підготовка магістрів здійснюється за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою.

Обсяг освітньо-професійної програми магістра становить 90–120 кредитів ЄКТС, тоді як освітньо-наукова програма передбачає 120 кредитів ЄКТС і обов’язково містить науково-дослідну складову не менше 30 % від загального обсягу.

Право на здобуття ступеня магістра мають особи, які отримали ступінь бакалавра.

Доктор філософії (PhD) – це освітньо-науковий ступінь, що є першим науковим рівнем у системі вищої освіти та здобувається на основі ступеня магістра. Він присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти після успішного

виконання вимог освітньо-наукової програми й публічного захисту дисертаційного дослідження, яке містить елементи наукової новизни та має практичне значення.

Учасниками освітнього процесу в університеті є:

- наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
- здобувачі вищої освіти, а також інші особи, які проходять навчання в університеті;
- фахівці-практики, залучені до реалізації освітніх програм;
- інші працівники університету, діяльність яких пов'язана із забезпеченням освітнього процесу.

До участі в освітньому процесі також можуть залучатися роботодавці та представники професійного середовища з метою підвищення практичної спрямованості підготовки фахівців.

Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники – це особи, які працюють у закладах вищої освіти за основним місцем роботи та здійснюють навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) або організаційну діяльність.

Здобувачі вищої освіти поділяються на:

- студентів – осіб, зарахованих до університету для здобуття ступеня бакалавра чи магістра;
- здобувачів кафедри військової підготовки – громадян України, які проходять військову підготовку за відповідними військово-обліковими спеціальностями.

Освітній процес в університеті здійснюється відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності та з дотриманням стандартів вищої освіти.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм, спільних для всіх програм певного рівня та спеціальності. Вони використовуються для визначення й оцінювання якості освіти, результатів навчання й діяльності закладів вищої освіти. Для спеціальностей із додатковим регулюванням стандарти можуть містити додаткові вимоги щодо вступу, структури програми, змісту освіти, організації навчального процесу та атестації випускників.

Національна рамка кваліфікацій (далі – НРК) – це системно впорядкований за компетентностями опис рівнів кваліфікацій. Кожен рівень НРК визначається сукупністю результатів навчання, характерних для певної кваліфікації. НРК використовується державними органами, закладами освіти, роботодавцями та іншими суб'єктами для розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування й розвитку кваліфікацій.

4.2. Роль випускових кафедр у забезпеченні змісту та організації підготовки фахівців з фінансів

Кафедра публічних фінансів та кафедра фінансових ринків і технологій є випусковими структурними підрозділами, що забезпечують підготовку здобувачів вищої освіти в Державному податковому університеті за спеціальністю D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок на всіх рівнях – від бакалаврського до наукового рівня доктора наук.

Випускова кафедра відповідає за реалізацію освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, забезпечення належної якості підготовки здобувачів вищої освіти, досягнення визначених програмних результатів навчання та формування фахових компетентностей випускників. водночас одна кафедра може здійснювати підготовку здобувачів за кількома освітніми програмами.

Кафедра є основним структурним підрозділом університету (факультету або інституту), що реалізує освітню, наукову та/або методичну діяльність за певною спеціальністю, спеціалізацією чи групою споріднених напрямів підготовки. До складу кафедри входять не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, з яких щонайменше троє мають науковий ступінь або вчене звання.

Діяльність кафедри здійснюється відповідно до:

- Конституції України;
- законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про мови»;

- Національної доктрини розвитку освіти;
- Європейських стандартів освіти і науки;
- освітньо-професійних (ОПП), освітньо-наукових (ОНП) та міждисциплінарних освітніх і наукових програм (МОПП, МОНП);
- наказів і розпоряджень Міністерства фінансів України, Міністерства освіти і науки України;
- інших нормативно-правових актів, що регулюють освітню, наукову, методичну та виховну діяльність у закладах вищої освіти;
- Статуту університету, Колективного договору, Правил внутрішнього трудового розпорядку;
- рішень Вченої ради університету та факультетів / навчально-наукових інститутів, наказів і розпоряджень ректора, проректорів, деканів або директорів ННІ;
- Положення про кафедру публічних фінансів факультету фінансів та цифрових технологій ДПУ.

Місія кафедри полягає в сприянні розвитку суспільства за рахунок освіти та наукових досліджень, орієнтованих на формування лідерства, відповідальності та здатності до вирішення глобальних викликів сучасності.

Основні цілі діяльності кафедри:

- сприяння розвитку особистості та професійному становленню учасників освітнього процесу;
- формування системи компетентностей, що забезпечують високий рівень конкурентоспроможності випускників на національному та міжнародному ринках праці;
- забезпечення інтеграції кафедри в національний і світовий освітньо-науковий простір через розвиток академічного партнерства, інноваційної та дослідницької діяльності.

Принципи діяльності кафедри: науковість, академічна доброчесність, саморозвиток, гуманізм, демократизм, наступність, персональна й колективна відповідальність, колегіальність і відкритість у прийнятті рішень.

Основні напрями діяльності кафедри:

- навчальна робота;
- організаційна робота;
- методична діяльність;

- наукова та інноваційна діяльність;
- міжнародна співпраця;
- виховна робота;
- інформаційна та профорієнтаційна діяльність.

Основні завдання кафедри:

1. У навчальній роботі:

- організація та реалізація освітнього процесу на засадах студентоцентрованого підходу за основними формами здобуття вищої освіти – денною, вечірньою, заочною, дистанційною, мережевою чи дуальною, а також із використанням різних форм організації навчальної діяльності (заняття, самостійна робота, практика, контрольні заходи) і видів навчальних занять (лекційні, практичні, лабораторні, семінарські, консультації) згідно з вимогами освітньої програми, навчального плану або індивідуальної освітньої траєкторії здобувача;

- забезпечення досягнення запланованих результатів навчання відповідно до положень чинного законодавства, стандартів вищої освіти, професійних і (за наявності) міжнародних стандартів, а також урахування потреб зацікавлених сторін через впровадження ефективних внутрішніх і зовнішніх процедур забезпечення якості освіти;

- стимулювання здобувачів вищої освіти до активної, самостійної та відповідальної участі в освітньому процесі;

- забезпечення сприятливого освітнього середовища, орієнтованого на потреби, інтереси й індивідуальні особливості здобувачів освіти, що передбачає створення умов для формування персоналізованої освітньої траєкторії, надання консультативної підтримки, а також розвиток інститутів наставництва та менторства;

- побудова взаємин між усіма учасниками освітнього процесу на засадах взаємоповаги, партнерства та етичної взаємодії;

- організація та реалізація програм академічної мобільності для здобувачів і науково-педагогічних працівників;

- упровадження сучасних методів і технологій навчання, використання цифрових освітніх платформ та інноваційних інструментів;

- підготовка та подання пропозицій щодо формування складу проєктної групи для розроблення освітніх програм відповідно до вимог «Порядку розробки, затвердження, моніторингу та закриття освітніх програм у Державному податковому університеті»;

- удосконалення системи оцінювання якості освітнього процесу, організація та проведення заліково-екзаменаційних сесій, атестації здобувачів вищої освіти, а також участь у здійсненні ректорського контролю рівня їхніх навчальних досягнень;

- організація та супровід проходження навчальної, виробничої та переддипломної практики здобувачами, здійснення контролю за її якістю;

- проведення модульного й семестрового контролю, підсумкової атестації, забезпечення ефективної роботи екзаменаційних комісій;

- участь в організації та проведенні вступних випробувань для здобуття ступенів бакалавра, магістра й доктора філософії.

2. В організаційній роботі:

- організація індивідуальної роботи зі здобувачами вищої освіти малочисельних академічних груп з урахуванням їхніх освітніх потреб і рівня підготовки;

- реалізація заходів, спрямованих на адаптацію здобувачів до освітнього середовища університету та збереження контингенту студентів;

- забезпечення роботи викладачів кафедри зі здобувачами, спрямованої на ліквідацію академічної заборгованості та відпрацювання пропущених лабораторних, практичних, семінарських та інших видів занять;

- створення, оновлення та супровід електронних ресурсів навчально-методичного забезпечення кафедри, зокрема вебсторінок навчальних дисциплін, наукових і навчальних матеріалів у системі дистанційного навчання Moodle, інституційному репозитарії університету, а також підтримка автоматизованої системи управління (АСУ);

- організація та проведення комунікативних і професійно орієнтованих заходів, як-от зустрічі з практиками, майстер-класи, тренінги тощо;

- проведення первинного та повторного інструктажу з питань техніки безпеки на робочих місцях для працівників кафедри та здобувачів вищої освіти;

- сприяння працевлаштуванню випускників і підтримання систематичного зв'язку з ними з метою розвитку партнерських відносин і вдосконалення змісту освітніх програм.

3. У виховній роботі кафедри передбачено:

- здійснення системного комплексу заходів, що спрямовані на формування високорозвиненої особистості, прищеплення здобувачам вищої освіти поваги та любові до України, виховання в душі українського патріотизму, шанобливого ставлення до Конституції України та державних символів;

- організацію діяльності, що сприяє свідомому особистісному життєвому вибору та професійному самовизначенню студентів, на основі їхніх здібностей, знань, умінь і практичних навичок;

- проведення заходів, що забезпечують дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти, формування морально-етичних норм поведінки як в університеті, так і за його межами, а також виховання бережливого ставлення до матеріальних і навчальних ресурсів університету, охоплюючи будівлі, приміщення, меблі, обладнання, інвентар, навчальні видання та прилади;

- реалізацію програм, спрямованих на розвиток відповідального ставлення студентів до власного здоров'я та ведення здорового способу життя й формування навичок безпечної поведінки та запобігання негативним звичкам;

- підвищення духовного, культурного й освітнього рівня студентської молоді, сприяння розвитку самостійності, ініціативності та творчих здібностей здобувачів вищої освіти.

4.3. Сучасні форми навчання в Державному податковому університеті, види навчальних занять

Навчальний план здобувача вищої освіти в Державному податковому університеті формується на засадах індивідуальної освітньої траєкторії, що забезпечує реалізацію принципів академічної свободи та персоніфікації навчання.

Засвоєння навчальних дисциплін може здійснюватися як безпосередньо в університеті, так і в межах реалізації права на академічну мобільність – у закладах вищої освіти або наукових установах України та інших держав.

Індивідуальний навчальний план здобувача формується на кожен навчальний рік з урахуванням особистого вибору навчальних дисциплін відповідно до «Положення про реалізацію права на вільний вибір навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти Державного податкового університету».

Для здобувачів, які беруть участь у програмах академічної мобільності, індивідуальний навчальний план складається відповідно до «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Державного податкового університету».

Обсяг дисциплін вільного вибору має становити не менше ніж 25 % від загального обсягу освітньої програми впродовж усього періоду навчання. Індивідуальний навчальний план визначає обсяг навчального навантаження здобувача, враховуючи всі види навчальної та наукової діяльності, встановлює форми контролю результатів навчання та є обов'язковим до виконання.

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії може також здійснюватися через обрання сертифікатної програми, якщо така передбачена для відповідної спеціальності згідно з «Положенням про сертифікатні програми Університету».

Види навчальних занять

Семінарське заняття – це форма організації навчального процесу, під час якої викладач забезпечує проведення обговорення чи дискусії з визначеної теми. Здобувачі вищої освіти готують тези

виступів або доповіді, що ґрунтуються на результатах індивідуально виконаних завдань. Основною дидактичною метою семінарських і практичних занять є поглиблення та конкретизація знань, отриманих під час лекцій і самостійної роботи, закріплення вмінь і навичок, а також розвиток критичного мислення та комунікативних компетентностей здобувачів.

Практичне заняття – це форма навчальної діяльності, спрямована на закріплення теоретичних знань за рахунок їхнього практичного застосування. У процесі заняття науково-педагогічний працівник організовує опрацювання окремих теоретичних аспектів і сприяє формуванню в здобувачів практичних умінь і навичок виконання професійних завдань. У структурі практичного заняття переважає самостійна діяльність здобувачів, а тематика визначається робочою програмою навчальної дисципліни (РПНД).

Лабораторне заняття – це форма навчального заняття, у межах якої під керівництвом викладача проводяться експериментальні або імітаційні дослідження, спрямовані на підтвердження теоретичних положень і набуття практичних навичок. Під час лабораторних робіт здобувачі оволодівають роботою з лабораторним обладнанням, вимірювальними приладами, комп'ютерними засобами, а також набувають досвіду планування, проведення, аналізу та інтерпретації результатів експериментів.

Самостійна робота здобувача вищої освіти – це індивідуальна форма навчальної діяльності, що передбачає опрацювання навчального матеріалу в аудиторний або позааудиторний час. Її мета полягає у формуванні самостійності як особистісної риси та професійної якості, здатності планувати, систематизувати, контролювати й оцінювати власну діяльність без безпосереднього керівництва викладача.

Самостійна робота може охоплювати:

- підготовку до аудиторних занять;
- підготовку до поточного, модульного та підсумкового контролю;
- виконання індивідуальних навчальних завдань;
- опрацювання додаткових джерел з метою поглиблення результатів навчання.

Для забезпечення самостійної роботи використовуються навчально-методичні матеріали: підручники, навчальні й методичні посібники, конспекти лекцій, методичні рекомендації тощо. Вони покликані сприяти самоконтролю та розвитку пізнавальної автономії здобувачів.

Співвідношення обсягів аудиторної та самостійної роботи визначається навчальним планом з урахуванням специфіки дисципліни, її змісту та дидактичної мети.

Курсова робота (КР) – це вид індивідуальної навчально-дослідницької, творчої або проєктно-конструкторської діяльності здобувача вищої освіти.

Виконання курсової роботи спрямоване на поглиблення, систематизацію та закріплення знань з відповідної навчальної дисципліни, а також на формування й розвиток умінь самостійного наукового пошуку, аналітичного мислення та здатності до практичного застосування теоретичних положень у розв’язанні фахових завдань.

Під час підготовки курсової роботи здобувач демонструє здатність самостійно працювати з науковою літературою, аналітичними матеріалами, лабораторним обладнанням і сучасними інформаційними технологіями для розв’язання конкретних фахових завдань.

У робочій програмі навчальної дисципліни (РПНД) визначаються:

- тематика курсових робіт;
- мета та завдання виконання;
- структура й основні етапи роботи;
- графік виконання (із зазначенням тижнів виконання окремих частин);
- перелік рекомендованих джерел;
- умови допуску до захисту.

Трудовість виконання курсової роботи становить 1 кредит ЄКТС (30 годин самостійної роботи здобувача).

4.4. Характеристика та зміст навчально-методичних комплексів дисциплін з фаху

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу охоплює комплекс документів, матеріалів і ресурсів, що забезпечують ефективну організацію, реалізацію та контроль якості навчання здобувачів вищої освіти.

До складу навчально-методичного забезпечення входять:

- освітньо-професійні та освітньо-наукові програми;
- навчальні й робочі навчальні плани;
- робочі програми навчальних дисциплін (далі – РПНД);
- програми практик;
- підручники, навчальні посібники та методичні рекомендації;
- навчально-методичні матеріали для проведення лекційних, семінарських, практичних і лабораторних занять;
- контрольні роботи, тестові завдання (зокрема, електронні) для поточного, модульного та підсумкового контролю;
- методичні матеріали для самостійної роботи здобувачів, виконання індивідуальних, курсових і кваліфікаційних робіт.

Основним документом навчально-методичного забезпечення є робоча програма навчальної дисципліни, яка визначає зміст, структуру, форми організації та контролю навчального процесу з певної освітньої компоненти.

РПНД виконує такі основні функції:

- ознайомлює здобувачів вищої освіти та учасників освітнього процесу зі змістом навчальної дисципліни, критеріями оцінювання та способами перевірки результатів навчання;
- забезпечує відповідність змісту навчання вимогам освітньої програми та стандартам вищої освіти, що є основою для оцінювання якості підготовки здобувачів;
- гарантує можливість зарахування результатів навчання, здобутих в інших закладах вищої освіти (у межах академічної мобільності), за іншими освітніми програмами, у попередні роки навчання або в процесі неформальної чи інформальної освіти.

Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом, який розробляє провідний викладач (лектор) або робоча група кафедри на основі освітньої програми та навчального плану спеціальності.

Види навчально-методичного забезпечення освітніх компонент розробляються за потреби, погоджуються гарантом освітньої програми та випусковою кафедрою.

Відповідальність за якість, повноту змісту, своєчасність підготовки та належне оформлення РПНД несе завідувач кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни.

Робоча програма має відповідати ліцензійним і акредитаційним вимогам, сприяти формуванню компетентностей, створенню засобів діагностики результатів навчання та забезпечувати прозорість і чіткість критеріїв оцінювання.

У РПНД обов'язково відображаються:

- мета і завдання навчальної дисципліни;
- очікувані результати навчання (з прив'язкою до програмних результатів освітньої програми);
- зміст навчальної дисципліни за модулями або темами;
- форми організації освітнього процесу (лекції, семінари, практичні, лабораторні заняття, самостійна робота тощо);
- обсяг навчального часу за видами діяльності;
- форми поточного, модульного та підсумкового контролю;
- критерії оцінювання результатів навчання;
- перелік основних і додаткових джерел інформаційного та методичного забезпечення.

Як внутрішній нормативний документ університету, робоча програма навчальної дисципліни встановлює освітньо-методичні засади діяльності кафедри, на основі яких здійснюється розроблення підручників, навчальних і методичних посібників (зокрема, для самостійного опрацювання), а також інших навчально-методичних матеріалів, що забезпечують ефективну реалізацію освітнього процесу.

Робочі програми обов'язкових освітніх компонент повинні бути оприлюднені та доступні здобувачам вищої освіти на початку семестру, у якому вивчається відповідна дисципліна.

Силабус (навчальна програма навчальної дисципліни для здобувача освіти) – це персоніфікований документ, який розробляє викладач для конкретного курсу та щороку оновлює відповідно до змін у змісті дисципліни, освітній програмі або вимогах стандартів вищої освіти.

Метою силабуса є надання здобувачам освіти чіткого уявлення про зміст навчальної дисципліни, очікувані результати навчання, вимоги до формування компетентностей, особливості організації навчального процесу та практичну значущість курсу для майбутньої професійної діяльності.

Силабус відображає перехід від засвоєння окремих знань і вмінь до формування інтегрованих компетентностей, потрібних для ефективної фахової підготовки. Його зміст формується на основі освітньо-професійної програми, навчального плану та логічної структури викладання дисципліни, визначеної випусковою кафедрою.

Розроблення силабуса здійснюють науково-педагогічні працівники кафедри з урахуванням результатів попередніх навчальних циклів, рекомендацій гаранта освітньої програми та потреб здобувачів освіти.

Підготовка силабусів базується на принципах прозорості, об'єктивності, академічної доброчесності та відкритості, що забезпечує зрозумілість змісту дисципліни, критеріїв оцінювання й вимог до навчальної діяльності для всіх учасників освітнього процесу.

4.5. Автоматизована система управління в навчальному процесі Державного податкового університету

Автоматизована система управління (далі – АСУ) в ДПУ сприяє результативній організації освітнього процесу та ефективному управлінню академічною діяльністю, а також інтеграцію з державними та міжнародними інформаційними системами.

Основні функції АСУ в ДПУ:

1. Управління навчальними планами:

- розроблення, збереження та актуалізація навчальних планів і програм підготовки;
- забезпечення відповідності освітніх програм вимогам державних стандартів освіти.

2. Облік і адміністрування здобувачів вищої освіти:

- здійснення електронної реєстрації вступників;
- автоматизація процесів зарахування, переведення, відрахування;
- ведення електронного студентського квитка.

3. Організація розкладу навчальних занять:

- автоматизоване складання розкладу на основі навчальних планів, ресурсів і побажань викладачів;
- адаптація розкладу до змін (форс-мажорні обставини, канікули тощо).

4. Контроль успішності здобувачів вищої освіти:

- електронний журнал обліку відвідуваності та успішності;
- автоматизоване нарахування балів за модульно-рейтинговою системою оцінювання;
- доступ здобувачів вищої освіти до результатів навчання через особистий кабінет.

5. Управління навчальними ресурсами:

- інтеграція з бібліотечними ресурсами університету;
- надання доступу до електронних підручників, посібників, відеолекцій.

6. Підтримка дистанційного навчання:

- використання платформ Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams для організації онлайн-курсів;
- проведення відеолекцій, онлайн-тестування та інтерактивних занять.

7. Адміністративне управління:

- формування звітності для керівництва університету, Міністерства освіти і науки України;
- облік навантаження викладачів і розрахунків зарплат.

Технологічна основа АСУ в ДПУ:

- централізована база даних містить відомості про здобувачів і науково-педагогічних працівників, навчальні плани, розклад занять, результати тестувань тощо;
- вебплатформа для доступу до системи – особисті кабінети для здобувачів вищої освіти, викладачів та адміністрації; мобільний додаток для зручності доступу до інформації;
- інтеграція з державними та міжнародними платформами – інтеграція із Єдиною державною електронною базою з питань освіти (ЄДЕБО); застосування міжнародних стандартів для спрощення мобільності студентів.

Переваги автоматизованої системи управління:

- прозорість процесів – забезпечення відкритості та контролю за освітньою діяльністю;
- оптимізація роботи – зменшення паперової роботи для викладачів та адміністрації; ефективне управління розкладом, ресурсами та звітністю;
- підвищення доступності – забезпечення можливості доступу до інформації в будь-який час та з будь-якого місця;
- підтримка безперервного навчання – використання дистанційних технологій у разі форс-мажорних обставин (зокрема, у воєнний час).

Державний податковий університет активно впроваджує інноваційні технології в управління освітнім процесом.

Перспективи розвитку:

- модернізація функціоналу АСУ – інтеграція штучного інтелекту для аналізу даних про успішність здобувачів вищої освіти;
- розширення можливостей дистанційного навчання – впровадження віртуальних лабораторій і симуляторів;
- покращення кібербезпеки – захист даних здобувачів вищої освіти та викладачів від несанкціонованого доступу.

АСУ в Державному податковому університеті забезпечує сучасну організацію освітнього процесу, сприяючи підвищенню якості освіти та ефективності управлінських процесів.

Питання для самоконтролю

1. Що таке освітній процес і які його особливості в Державному податковому університеті?
2. Яка структура організації навчального процесу та хто є основними учасниками освітнього процесу в ДПУ?
3. Що передбачає індивідуалізація навчання та як вона реалізується у вищій освіті?
4. Які форми й методи навчання застосовуються в Державному податковому університеті та які організаційні підходи використовуються для проведення освітнього процесу?
5. Яке значення практичної підготовки здобувачів у системі вищої освіти та як вона організована в ДПУ?
6. Які форми й види освітньої та наукової діяльності кафедр публічних фінансів і фінансових ринків і технологій у ДПУ та як їх можна охарактеризувати?
7. Які основні положення Стратегії розвитку Державного податкового університету на 2022–2027 роки?
8. Як структуровані навчальні плани спеціальності: дисципліни, порядок їхнього вивчення й обсяг годин?
9. Як організовується навчальна та самостійна робота здобувачів вищої освіти в ДПУ?
10. Які механізми забезпечення академічної доброчесності впроваджені в освітньому процесі Державного податкового університету?
11. Як реалізується академічна мобільність студентів та участь у міжнародних освітніх програмах у ДПУ?
12. Які технології та цифрові ресурси використовуються для підтримки дистанційного та змішаного навчання в ДПУ?
13. Як відбувається оцінювання знань і компетентностей здобувачів у Державному податковому університеті?
14. Як кафедри забезпечують інтеграцію наукових досліджень у навчальний процес і практичну підготовку студентів?

Тестові завдання

1. Які нормативні документи вищої освіти визначають основні вимоги до компетентностей і кваліфікацій випускників закладів вищої освіти:

- а) державні;
- б) галузеві;
- в) регіональні;
- г) стандарти закладу освіти.

2. Які нормативні стандарти вищої освіти визначають перелік та обсяг навчальних дисциплін для професійної підготовки фахівців у сфері фінансів:

- а) місцеві;
- б) державні;
- в) галузеві;
- г) стандарти закладу освіти.

3. Який із наведених органів не здійснює управлінських функцій у сфері вищої фінансово-економічної освіти:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Міністерство фінансів України.

4. Яка з наведених форм не належить до організації освітнього процесу в закладі вищої освіти:

- а) навчальні заняття;
- б) самостійна робота;
- в) виробнича практика.

5. Науково-дослідна діяльність здобувачів вищої освіти передбачає:

- а) оволодіння елементами дослідницької роботи;
- б) виконання наукових досліджень під керівництвом викладачів;
- в) розв'язання практичних професійних завдань.

6. У психолого-педагогічному вимірі навчально-виховний процес у ЗВО – це:

- а) цілісний процес навчання й виховання здобувачів освіти;
- б) процес навчальної та науково-дослідної діяльності;
- в) розвиток творчого потенціалу особистості.

7. Навчально-виховний процес у системі вищої освіти є предметом дослідження:

- а) індукції;
- б) педагогіки;
- в) психології.

8. Основні функції, що реалізуються в процесі навчання в закладі вищої освіти:

- а) педагогічна;
- б) розвивальна;
- в) освітня.

9. До складових виховного процесу в закладі вищої освіти належать:

- а) самовиховання;
- б) перевиховання;
- в) самовизначення.

10. До методів організації навчальної діяльності в ЗВО не належать:

- а) практичні;
- б) контрольні;
- в) словесні.

11. До методів контролю та самоконтролю в процесі навчання не належать:

- а) заліки;
- б) іспити;
- в) аналітичні завдання.

12. Виховні завдання в закладі вищої освіти реалізуються через такі основні напрями:

- а) правове виховання;
- б) інтелектуальне (розумове) виховання;
- в) професійно-практичне виховання.

Список рекомендованих джерел

1. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Положення про організацію освітнього процесу в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 27.01.2022, протокол № 3. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oezbiUYasFU0WtCyJXmhWdwk7YWidyge/view>
4. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навчальний посібник / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
5. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.
6. Скаковська С. С. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Рівне : НУВГП, 2020. 132 с.
7. Козій Н., Мельничук Г. Штучний інтелект як інноваційна технологія в освітньому процесі підготовки фахівців у сфері фінансів. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. Вип. 1. С. 34–41. URL : <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/456/439>
8. Використання штучного інтелекту в освіті / Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22.

9. Дем'яненко В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 4. С. 93–100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2020_4_11

ТЕМА 5

ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НЕЇ

5.1. Сутність фінансової системи та її місце в економіці держави.

5.2. Фінансова система країни як сукупність сфер і ланок професійної діяльності фінансистів.

5.3. Сфери фінансових відносин та основні ланки фінансової системи.

5.4. Особливості діяльності фінансистів у секторі державних і місцевих фінансів.

5.5. Завдання підготовки працівників для банків, страхових компаній і фінансових посередників.

5.1. Сутність фінансової системи та її місце в економіці держави

Фінансові відносини в державі, маючи різні форми прояву, разом формують єдину фінансову систему, кожен елемент якої є носієм специфічних фінансових відносин, що реалізуються через створення та використання відповідних грошових фондів. Усі складові фінансової системи разом відображають державний устрій, демонструють рівень розвитку грошових, кредитних, валютних та інших фінансових відносин. З правового погляду поняття «фінансова система» розглядається як взаємопов'язане об'єднання об'єктивного процесу розподілу вартості ВВП та суб'єктивного впливу державної політики на цей процес.

Фінансова система – це комплекс форм і способів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, який забезпечує виконання економічних і соціальних функцій держави. Вона є засобом організації фінансових відносин між різними економічними суб'єктами, зокрема державою, підприємствами, домогосподарствами та міжнародними організаціями.

Вітчизняні науковці, зокрема С. В. Льовочкін, В. М. Федосов, С. І. Юрій, розглядають фінансову систему як сукупність економічних відносин і різноманітних фондів фінансових ресурсів, що створюються та використовуються в місцях їхнього накопичення з метою забезпечення економічного та соціального розвитку.

За визначенням міжнародних науковців, фінансова система охоплює:

- систему форм і методів формування, розподілу та використання грошових фондів;
- комплекс організаційних структур і органів управління фінансами;
- сукупність сфер фінансових відносин, у межах яких акумулюються грошові ресурси;
- набір ланок фінансових відносин, кожна з яких виконує специфічні функції в створенні та використанні коштів.

Кожна ланка фінансової системи є носієм притаманних їй фінансових відносин і водночас взаємодіє з іншими ланками, що формує структурну цілісність системи. Аналіз окремих елементів дає змогу отримати повне уявлення про функціонування фінансової системи загалом.

Фінансова система визначається як сукупність певних сфер фінансових відносин і різних інститутів, що забезпечують їхнє функціонування, взаємодію та управління ними.

У загальному вигляді фінансова система країни з урахуванням основних суб'єктів фінансових відносин – держави, суб'єктів господарювання (підприємств) та домогосподарств (населення) – складається з трьох сфер: державних фінансів, фінансів підприємств і фінансів домогосподарств.

Сфера фінансової системи формується як сукупність фінансових відносин, об'єднаних певними ознаками.

Фінансова система об'єднує:

- фінансові інститути (банки, страхові компанії, фонди);
- фінансові ресурси (бюджети, капітали, доходи);
- фінансові ринки (кредитний, валютний, фондовий);
- фінансові відносини (розподіл і перерозподіл доходів, інвестування, оподаткування).

Місце і роль фінансової системи в економіці держави:

- фінансова система як фундамент економічного зростання – забезпечує збір, розподіл і ефективне використання фінансових ресурсів для стимулювання розвитку економіки та сприяє інвестуванню і стратегічні сектори;

- роль у перерозподілі доходів – державні фінанси виконують перерозподільну функцію, спрямовуючи ресурси на соціальні програми, інфраструктурні проекти та підтримку соціальних верств населення;

- забезпечення макроекономічної стабільності – фінансова система впливає на регулювання грошового обігу, стабільність національної валюти, зниження інфляції; допомагає уникати економічних криз через управління кредитами, боргом і резервами;

- фінансування державних програм – фінансові ресурси спрямовуються на освіту, медицину, оборону, інфраструктуру та інші важливі сфери;

- стимулювання підприємництва та інновацій – фінансовий ринок та інститути забезпечують доступ підприємств до капіталу, потрібного для розвитку;

- підтримка міжнародної торгівлі та інвестицій – фінансова система забезпечує проведення зовнішньоекономічних операцій, управління валютними резервами та залучення іноземних інвестицій.

Структура фінансової системи:

- державні фінанси – формування державного бюджету та позабюджетних фондів, перерозподіл доходів для фінансування суспільних потреб;

- місцеві фінанси – управління бюджетами регіонів і громад, фінансування соціально-економічного розвитку на місцевому рівні;

- корпоративні фінанси – організація фінансової діяльності підприємств, управління доходами та витратами, інвестування;

- особисті фінанси – фінансові відносини домогосподарств із державою, підприємствами, банками та іншими інститутами;

- фінансовий ринок – механізм розподілу фінансових ресурсів через торгівлю цінними паперами, валютою, кредитами та страховими продуктами;

- банківська система – центральний банк як регулятор фінансової системи, комерційні банки, які надають фінансові послуги;

– небанківські фінансові інститути – інвестиційні, пенсійні, страхові фонди, кредитні спілки, лізингові компанії.

Фінансова система є центральною складовою економіки держави, забезпечуючи її стабільне функціонування та розвиток. Її ефективність визначає економічну стійкість, конкурентоспроможність національної економіки, рівень добробуту населення, здатність інтегруватися в глобальний фінансовий простір.

5.2. Фінансова система країни як сукупність сфер і ланок професійної діяльності фінансистів

Фінансова система України охоплює три ключові сфери фінансових відносин: централізовані фінанси, децентралізовані фінанси та фінансову інфраструктуру. Кожна із цих сфер містить окремі складові, серед яких державний бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит, страхові фонди, фондовий ринок та фінанси підприємств різних форм власності (рис. 5.1).

Рисунок 5.1 – Фінансова система України

Поділ фінансової системи на окремі ланки зумовлений специфікою завдань кожної з них, а також відмінностями в способах формування й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.

Централізовані фінанси – це сфера фінансових відносин, що охоплює створення централізованих фондів грошових ресурсів, які акумулюються в державних органах для виконання функцій держави. До цієї сфери належать державний і місцеві бюджети, державні позабюджетні цільові фонди, державний кредит, а також фінанси підприємств державної та комунальної власності.

Ключовою ланкою централізованих фінансів є бюджетна система, що об'єднує державний і місцеві бюджети. Державний бюджет – це основна форма мобілізації та використання централізованих фінансових ресурсів для забезпечення діяльності органів влади. Його кошти спрямовуються на реалізацію інвестиційної політики, розвиток науки й техніки, модернізацію матеріально-технічної бази та вдосконалення структури суспільного виробництва.

Значення державного бюджету виходить за межі фінансування виробничої сфери – значна частина ресурсів використовується для підтримки освіти, охорони здоров'я, культури та інших соціально важливих напрямів. Саме через бюджетні та позабюджетні фонди забезпечується фінансування соціально-культурних закладів і програм.

Позабюджетні фонди становлять одну із важливих складових державних фінансів. Вони формуються за рахунок обов'язкових цільових відрахувань і використовуються для покриття витрат, не передбачених у бюджеті. В Україні такі фонди переважно мають соціальне спрямування, що забезпечує адресне й ефективне використання коштів на пріоритетні потреби населення.

Вагомим елементом державних фінансів є державний кредит, який відображає відносини, що виникають у процесі залучення державою тимчасово вільних коштів підприємств, організацій і громадян на умовах повернення. Через випуск облігацій та інших цінних паперів держава отримує додаткові фінансові ресурси для покриття бюджетного дефіциту та стабілізації грошового обігу. Попит у державному кредиті зумовлений тим, що доходи бюджету не завжди достатні для задоволення суспільних потреб.

Водночас основною ланкою фінансової системи є фінанси підприємств усіх форм власності, адже саме тут створюється нова вартість, яка стає джерелом формування доходів держави. Фінансові результати діяльності підприємств безпосередньо впливають на бюджетне наповнення, реалізацію соціально-економічних програм і рівень добробуту населення.

У ринковій економіці діяльність підприємств базується на засадах господарської та фінансової автономії, а також принципі комерційного розрахунку, основною метою якого є одержання прибутку. Підприємства мають право самостійно визначати напрями розподілу доходів від реалізації продукції, формувати й використовувати фонди виробничого та соціального призначення. Вони забезпечують залучення відповідних фінансових ресурсів для розширення виробництва й оновлення основних засобів, використовуючи кредити, позики та інші інструменти фінансового ринку.

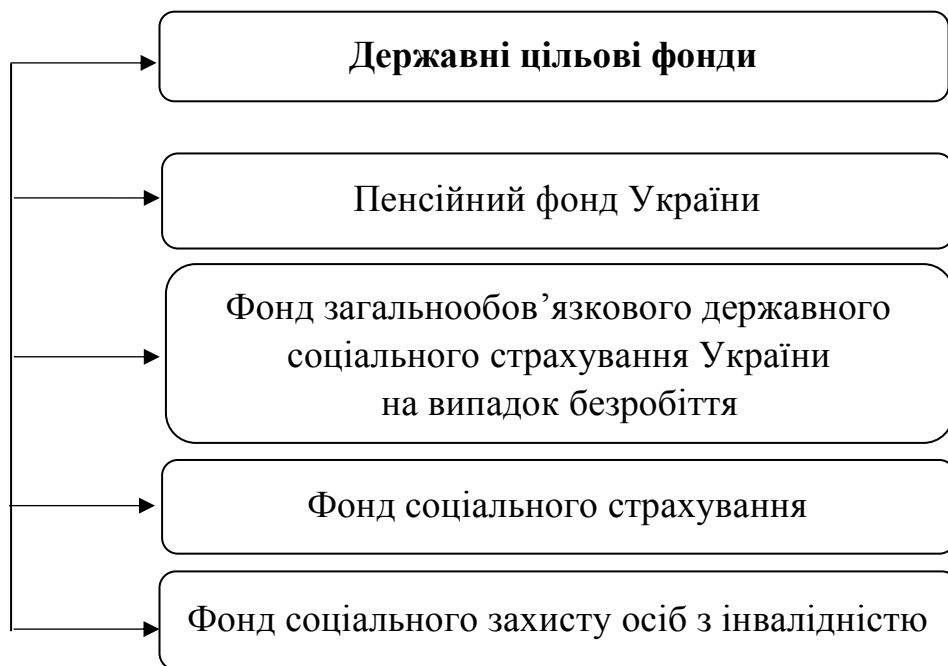

Рисунок 5.2 – Державні цільові фонди України

Розвиток підприємництва сприяє підвищенню рівня фінансової самостійності підприємств, зміцненню їхньої відповідальності за результати діяльності та стимулює раціональне використання ресурсів. Успішна господарська діяльність створює передумови для залучення інвестицій, упровадження інновацій, підвищення конкурентоспроможності й зростання податкових надходжень, що загалом сприяє економічному розвитку держави.

5.3. Сфери фінансових відносин та основні ланки фінансової системи

Фінансові відносини охоплюють систему економічних зв'язків, що виникають у процесі створення, розподілу та раціонального використання грошових ресурсів у суспільстві.

До основних сфер фінансових відносин належать:

1. Державні фінанси:
 - формування та використання коштів державного бюджету;
 - фінансування державних програм і суспільно важливих послуг (освіта, охорона здоров'я, оборона тощо);
 - управління державним боргом і здійснення міжбюджетних розрахунків.
2. Місцеві фінанси:
 - формування та використання бюджетів органів місцевого самоврядування (обласних, міських, селищних, громадських);
 - фінансування регіональних і комунальних програм;
 - взаємодія між державними та місцевими фінансовими інститутами.
3. Корпоративні фінанси:
 - фінансова діяльність підприємств і організацій;
 - інвестиції, управління капіталом і прибутками;
 - взаємодія з банками, страховими компаніями та інвесторами.
4. Особисті фінанси (домогосподарства):
 - доходи, заощадження, витрати та інвестиції населення;
 - використання фінансових послуг (кредити, депозити, страхування);
 - взаємодія з податковою системою та соціальними фондами.
5. Фінансовий ринок:
 - відносини між учасниками ринку капіталів (інвесторами, емітентами, фінансовими посередниками);
 - торгівля акціями, облігаціями, деривативами тощо;
 - функціонування валютного, кредитного, фондового та страхового ринків.

6. Міжнародні фінанси:

- відносини між державами, корпораціями та фінансовими установами на глобальному рівні;
- управління зовнішнім боргом, міжнародні кредити, інвестиції;
- участь у діяльності міжнародних фінансових організацій, як-от МВФ та Світовий банк.

Фінансова система складається із взаємопов'язаних структур, які забезпечують функціонування фінансових відносин.

Основні ланки:

1) державні фінанси:

- державний бюджет (основний фонд фінансових ресурсів країни);
- пенсійні, соціальні та інші державні цільові фонди;
- державний борг та управління ним;

2) місцеві фінанси:

- місцеві бюджети (міські, районні, обласні);
- комунальні підприємства та цільові фонди;

3) фінанси підприємств (корпоративний сектор):

- фінансові ресурси компаній (капітал, прибуток, резерви);
- управління інвестиціями, ризиками, витратами;

4) фінансовий ринок:

- кредитний ринок: надання кредитів і позик;
- валютний ринок: операції з іноземними валютами;
- фондовий ринок: торгівля цінними паперами;
- страховий ринок: управління ризиками через страхові послуги;

5) банківська система:

- центральний банк (регулювання грошового обігу й монетарної політики);
- комерційні банки (надання кредитів, обслуговування клієнтів, залучення депозитів);

6) небанківські фінансові установи:

- страхові компанії, кредитні спілки, лізингові компанії, пенсійні інвестиційні фонди;
- фінансові посередники, що діють на ринках капіталу;

7) міжнародні фінансові інститути:

- міжнародні організації (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- інструменти міжнародного фінансування (гранти, кредити, позики).

Усі ланки взаємопов'язані у фінансовій системі. Зокрема, державні фінанси впливають на стабільність економіки, фінансовий ринок забезпечує капітал для підприємств, а місцеві фінанси підтримують розвиток регіонів. Ефективна взаємодія між цими ланками є запорукою стабільності та зростання економіки.

5.4. Особливості діяльності фінансистів у секторі державних і місцевих фінансів

Діяльність фінансистів у секторі державних і місцевих фінансів відрізняється від роботи в приватному секторі через специфіку управління бюджетними коштами, спрямованими на задоволення суспільних потреб.

Основні особливості можна виділити за такими напрямками:

1. Основна мета діяльності:

- *державний сектор* – забезпечення стабільності економіки, фінансування стратегічно важливих галузей, соціального захисту та інфраструктурного розвитку;
- *місцевий сектор* – реалізація регіональних програм і задоволення потреб місцевих громад через ефективне управління бюджетами.

На відміну від приватного сектору фінансисти орієнтуються не на отримання прибутку, а на ефективне використання публічних ресурсів.

2. Робота з бюджетними коштами:

- *планування бюджетів* – формування державних і місцевих бюджетів з урахуванням доходів та витрат, пріоритетів державної політики;
- *контроль за використанням коштів* – забезпечення раціонального та цільового використання коштів бюджетних відповідно до затверджених програм;

– *дотації та субвенції* – управління фінансовими трансфертами між державним і місцевим бюджетами.

3. Дотримання регуляторних вимог:

– фінансисти повинні враховувати вимоги законодавства, яке регулює формування, розподіл і здійснення витрат бюджетних коштів (Бюджетний кодекс України);

– постійний контроль з боку державних органів (Державна казначейська служба України, Рахункова палата).

4. Планування та прогнозування:

– *державний рівень* – фінансисти працюють з макроекономічними показниками, прогнозуючи доходи від податків, мит, міжнародних грантів і кредитів;

– *місцевий рівень* – оцінювання економічного потенціалу регіону, оптимізація податкових надходжень і розробка програм розвитку територій.

5. Управління борговими зобов'язаннями:

– контроль за державним боргом і боргами органів місцевої влади, пошук оптимальних джерел фінансування дефіциту бюджету;

– взаємодія з фінансовими міжнародними організаціями для залучення кредитів і грантів.

6. Реалізація державної політики:

– фінансування програм соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, оборони, екології;

– управління державними інвестиціями в стратегічні галузі, зокрема інфраструктурні проєкти;

– у місцевих фінансах – розвиток місцевої інфраструктури, житлово-комунальних послуг і підтримка підприємництва.

7. Контроль і звітність:

– постійна звітність перед громадськістю та державними органами, що підвищує рівень відповідальності фінансистів;

– аудит діяльності з боку зовнішніх органів (державний аудит, антикорупційні органи).

8. Соціальна відповідальність:

– фінансисти в державному та місцевому секторі відповідають за виконання суспільно важливих функцій, від яких залежить рівень життя населення;

– ухвалення рішень з урахуванням суспільних інтересів і довгострокових перспектив розвитку країни та регіонів.

9. Використання цифрових технологій:

– впровадження електронних систем управління фінансами (наприклад, система електронних платежів казначейства);

– моніторинг і аналіз фінансових потоків у реальному часі.

З огляду на вищевикладене зазначимо, що діяльність фінансистів у державному та місцевому секторах є надзвичайно важливою для стабільного розвитку економіки, забезпечення суспільних потреб і підвищення якості життя населення. Їхня робота вимагає високого рівня відповідальності, професійності та стратегічного мислення.

5.5. Завдання підготовки працівників для банків, страхових компаній і фінансових посередників

Підготовка працівників є досить важливою через ряд чинників, які формують сучасний фінансовий ринок:

1. Динамічний розвиток фінансової сфери – розвиток фінансових технологій (FinTech) і цифровізація послуг вимагають нових компетенцій; зростання конкуренції між банками, страховими компаніями та фінансовими посередниками підвищує потребу в кваліфікованих працівниках.

2. Посилення регуляторних вимог – потреба в дотриманні міжнародних стандартів (наприклад, FATCA, AML, GDPR) вимагає від працівників глибокого розуміння регуляторного середовища; комплаєнс і управління ризиками стають основою для стабільної діяльності фінансових установ.

3. Зміна поведінки клієнтів – сучасні клієнти розраховують на персоналізований підхід і оперативність обслуговування та зручності в користуванні фінансовими продуктами, що потребує високого рівня сервісу й комунікаційних навичок у працівників.

4. Глобалізація ринку – участь у міжнародних фінансових операціях і доступ до іноземних ринків вимагають знання міжнародних стандартів, мов і культурних особливостей.

5. Ризики цифрового середовища – зростання кількості кіберзагроз і шахрайства змушує фінансові установи посилювати безпеку та навчати персонал відповідним технологіям і методам захисту.

Метою підготовки працівників для банків, страхових компаній і фінансових посередників є підготовка й формування висококваліфікованого персоналу, здатного:

- ефективно здійснювати фінансові операції, аналізувати ризики та приймати обґрунтовані рішення;
- гарантувати високий рівень обслуговування клієнтів, сприяючи зростанню довіри до фінансових установ;
- швидко адаптуватися до змін у фінансовому середовищі, законодавстві та технологіях;
- дотримуватись етичних стандартів і вимог регуляторів, забезпечуючи надійність і прозорість роботи установи.

Підготовка працівників для банків, страхових компаній і фінансових посередників спрямована на забезпечення високого рівня професійних знань, навичок і компетенцій, потрібних для ефективної роботи у сфері фінансових послуг. Основні завдання підготовки охоплюють:

1. Забезпечення базових знань у фінансах і економіці – формування розуміння основ банківської справи, страхування та фінансового посередництва; вивчення регуляторного середовища, стандартів і норм, які діють у фінансовій сфері.

2. Розвиток спеціалізованих компетенцій – навчання технічним аспектам, як-от аналіз фінансових ризиків, управління активами й пасивами, кредитування, страхові розрахунки; опановування сучасних технологій і цифрових інструментів, що застосовуються у фінансовій сфері (CRM-системи, автоматизація операцій, кібербезпека тощо).

3. Підвищення професійної етики та культури – навчання принципам професійної етики, конфіденційності й доброчесності; формування навичок роботи з клієнтами, охоплюючи орієнтацію на якісний сервіс і побудову довготривалих відносин із клієнтами.

4. Розвиток навичок комунікації та продажів – тренування ефективного спілкування, переконання й переговорів; розвиток вміння аналізувати потреби клієнтів і пропонувати відповідні фінансові продукти.

5. Управління ризиками та дотримання комплаєнсу – ознайомлення зі стандартами боротьби з відмиванням грошей (AML) та фінансуванням тероризму; навчання методам оцінювання та мінімізації фінансових ризиків.

6. Постійне підвищення кваліфікації – проведення регулярних тренінгів, семінарів і навчальних курсів для оперативної адаптації до змін у законодавстві, економіці чи технологіях; впровадження програм сертифікації та участь у міжнародних фінансових освітніх ініціативах.

7. Адаптація до сучасних викликів – підготовка до роботи в умовах цифрової трансформації фінансового сектору; навчання роботи у віддаленому форматі та забезпечення безпеки операцій онлайн.

Ефективна підготовка персоналу є ключовим чинником для конкурентоспроможності фінансової установи та забезпечення довіри клієнтів.

Підготовка працівників забезпечує конкурентні переваги установи, підвищує її репутацію та сприяє стабільності роботи в мінливому середовищі. Це є ключовим інструментом для реалізації стратегічних цілей банків, страхових компаній і фінансових посередників.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «фінансова система» і які її основні характеристики?
2. Як організована фінансова система та яка її загальна структура?
3. Які складові входять до фінансової системи, які функції виконує кожна з них?
4. Які основні елементи формують структуру державних фінансів?
5. Як взаємодіють різні компоненти фінансів суб'єктів господарювання?

6. Яку роль відіграють фінансові посередники в забезпеченні функціонування фінансової системи?
7. Яке значення міжнародного кредиту в системі міжнародних фінансових відносин?
8. Що містить фінансовий апарат у контексті міжнародних фінансових відносин?
9. Яка структура фінансового апарату України та які його основні функції?
10. Як здійснюється регулювання фінансової системи державою та її органами влади?
11. Які види фінансів існують і як вони взаємодіють у межах фінансової системи?
12. Як фінансові інститути забезпечують стабільність економіки?
13. Яку роль відіграє банківська система у фінансовій системі України?
14. Як фінансова система впливає на розвиток підприємницької та інвестиційної діяльності в країні?

Тестові завдання

1. Фінансова система складається із:

- а) секторів;
- б) сфер і ланок;
- в) норм і нормативів;
- г) фінансових важелів дії та впливу.

2. До структури фінансової системи не належать:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) правильної відповіді немає.

3. Сучасна фінансова система має таку властивість:

- а) багатофункціональність;
- б) гнучкість;
- в) стійкість;
- г) усі відповіді правильні.

4. До основних принципів побудови фінансової системи відносять:

- а) публічність і постійність;
- б) самостійність та єдність;
- в) справедливість та економічність;
- г) гнучкість і відкритість.

5. Яка ланка фінансової системи України є центральною:

- а) державний кредит;
- б) цільові державні позабюджетні фонди;
- в) фінансовий ринок;
- г) бюджет держави.

6. У структурі фінансової системи основним елементом є:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) фінанси суб'єктів господарювання.

7. Економічні відносини, що охоплюють процес формування, розподілу та використання коштів під час господарської діяльності, – це:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) фінанси суб'єктів господарювання.

8. Розрізняють такі види страхування:

- а) державне й недержавне;
- б) обов'язкове та добровільне;
- в) майнове й особисте;
- г) усі відповіді правильні.

9. Який із наведених органів не належить до стратегічних суб'єктів управління фінансовою системою України:

- а) Верховна Рада України;
- б) органи місцевого самоврядування;
- в) Національний банк України;
- г) Президент України.

10. Який із наведених органів не виконує функцій оперативного управління фінансами в Україні:

- а) Рахункова палата;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Державна казначейська служба України;
- г) Кабінет Міністрів України.

11. Основною ланкою державних фінансів та основним фондом грошових ресурсів є:

- а) цільові державні фонди;
- б) державний бюджет;
- в) державний кредит;
- г) місцевий бюджет.

12. Чому фінансова система характеризується як єдина:

- а) усі її ланки формуються з одного джерела ресурсів;
- б) джерелом централізованих фондів є національний дохід;
- в) її основним завданням є забезпечення збалансованого розвитку галузей економіки;
- г) вона містить лише одну структурну ланку.

13. До основних функціональних складових управління фінансами належать:

- а) планування;
- б) кредитування;
- в) оперативне регулювання;
- г) контроль;
- д) вибір типу фінансового механізму.

14. Які напрями діяльності визначають довгострокову та середньострокову перспективу використання фінансових ресурсів:

- а) тактика управління фінансами;
- б) організація фінансових відносин;
- в) стратегія управління фінансами.

Список рекомендованих джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI / Верховна Рада України : офіційний вебсайт. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21>
2. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.
3. Скаковська С. С. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Рівне : НУВГП, 2020. 132 с.
4. Нечипорук Л. В. Фінансова система : навч.-метод. посіб. Харків, 2020. 119 с.
5. Використання штучного інтелекту в освіті / Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22.
6. Маршук Л. М., Бурлака М. О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 4. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1800/1735>
7. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. *Бізнес Інформ* 2024. № 4. С. 178–186 URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-178_186.pdf
8. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси : посібник. К. : Центр учбової літератури, 2023. 244 с.
9. Фінанси : підруч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.

ТЕМА 6

ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА – СУКУПНІСТЬ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СКЛАДОВИХ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ

6.1. Сутність і характеристика фінансової інфраструктури.

6.2. Фінансова інфраструктура як особливий сектор економіки країни та система взаємозв'язку економіки й фінансів.

6.3. Мережа та взаємозв'язок фінансової інфраструктури із фінансовою системою й секторами економіки.

6.4. Роль та значення управлінської фінансової інфраструктури.

6.5. Характеристика обслуговуючої фінансової інфраструктури та її складових.

6.1. Сутність і характеристика фінансової інфраструктури

Фінанси – це сукупність економічних зв'язків, що виникають у процесі формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою задоволення потреб господарювальних суб'єктів, окремих громадян і суспільства загалом, а також для забезпечення процесу розширеного відтворення.

Фінанси охоплюють грошові взаємовідносини, що виникають між:

- підприємствами під час придбання ресурсів, реалізації продукції та надання послуг;
- підприємствами та вищими структурами в процесі формування й розподілу централізованих фінансових фондів;
- державою та підприємствами під час сплати податків і здійснення бюджетного фінансування;

- державою та громадянами в процесі податкових платежів;
- підприємствами, населенням і позабюджетними фондами під час здійснення внесків і отримання фінансової допомоги;
- різними ланками бюджетної системи;
- страховими органами, підприємствами та громадянами під час внесення страхових платежів і відшкодування збитків у разі страхових випадків.

Інфраструктура (від лат. *infra* – нижче, *structura* – будова) – поняття, що з’явилося на початку XX ст. Під нею розуміють сукупність галузей, які забезпечують належне функціонування процесу виробництва матеріальних благ і послуг.

У ринковій економіці інфраструктура трактується як система організаційно-правових та економічних відносин, що поєднує всі елементи ринку в єдиний механізм.

Ринкова інфраструктура – це єдина економічна система та правове поле господарської діяльності, у межах якого важливу роль відіграють держава та різноманітні об’єднання, які регулюють економічні процеси.

Виділяють два основні типи ринкової інфраструктури:

1. Загальна інфраструктура – це сукупність інституцій, які забезпечують функціонування та стабільність національного ринку загалом.

2. Спеціалізована (приватна) інфраструктура – це мережа організацій, діяльність яких спрямована на підтримку окремих сегментів ринку та здійснення операцій із певними товарами чи послугами.

Сукупність взаємопов’язаних інститутів, що діють у межах різних ринків і виконують визначені економічні функції, формує інфраструктуру ринкової економіки.

Фінансова інфраструктура відображає взаємозв’язок і взаємодію між економічною системою та фінансами. Її функціональне призначення визначає фінанси як складову економічної інфраструктури – комплексу галузей, установ і механізмів, які забезпечують ефективне функціонування господарства.

Фінансова інфраструктура є специфічною підсистемою, тісно пов'язаною із сутністю фінансів, проте водночас існує як самостійне явище зі своїми функціями, завданнями та інституційною структурою.

У системі національних рахунків виділяють п'ять основних секторів економіки:

- нефінансовий сектор;
- фінансовий сектор;
- сектор державного управління;
- сектор домогосподарств;
- сектор некомерційних організацій.

До фінансового сектору належать фінансові установи, що функціонують на комерційних засадах і безпосередньо беруть участь у суспільному виробництві, створюючи додану вартість. З цього погляду фінансовий сектор є складовою економічної системи, але водночас може розглядатися як ширше поняття, ніж фінанси, оскільки охоплює суб'єктів, які виробляють фінансові послуги. Водночас, оскільки діяльність таких установ має фінансову природу, фінансовий сектор цілком слушно розглядають і як частину фінансової системи.

Фінансова інфраструктура тісно взаємопов'язана з фінансовим ринком, який є однією з провідних складових економічної та фінансової систем. Аналогічно до фінансового сектору, фінансовий ринок має подвійну природу – він одночасно належить до ринкової економіки (поряд із ринками товарів, праці, послуг тощо) і до фінансової системи. Усі інституції фінансового сектору здійснюють діяльність саме в межах цього ринку.

До організаційної структури фінансового ринку входять не лише банківські та небанківські фінансові установи, а й організатори торгівлі, неінституційні посередники (брокери, дилери), а також обслуговуючі інституції: реєстратори, депозитарії, зберігачі цінних паперів тощо.

За своїм змістом і структурою фінансовий ринок охоплює ширше коло учасників, ніж фінансовий сектор. Усі інституції та організації, що функціонують у його межах, становлять елементи

фінансової інфраструктури, оскільки забезпечують рух фінансових ресурсів у просторі та часі або створюють умови для цього процесу.

Аналізуючи взаємозв'язок фінансового ринку та фінансової інфраструктури, варто зауважити, що діяльність окремих його учасників не завжди безпосередньо спрямована на задоволення потреб реального сектору економіки, хоча саме це є їхнім основним суспільним призначенням. Акумулюючи значні обсяги капіталу, фінансові інституції можуть інвестувати їх у виробничу сферу або використовувати для спекулятивних операцій з метою отримання власного прибутку.

Ринок фінансових послуг являє собою сегмент фінансової системи, який має найбільш тісний зв'язок із фінансовою інфраструктурою. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова послуга – це «операція з фінансовими активами, що здійснюється в інтересах третіх осіб за власний або залучений рахунок з метою отримання прибутку чи збереження вартості фінансових активів».

Ринки фінансових послуг охоплюють діяльність учасників, спрямовану на надання й отримання різних видів фінансових послуг, зокрема банківських, страхових, інвестиційних та операцій із цінними паперами, що забезпечують рух і обіг фінансових активів.

З наведених визначень випливає, що ринок фінансових послуг тісно взаємодіє як із фінансовим ринком, так і зі страховою системою. Основними його учасниками є фінансові установи, а саме банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові організації, пенсійні та інвестиційні фонди, а також компанії, що здійснюють діяльність у межах чинного законодавства.

Водночас фінансовий ринок має ширший зміст, ніж ринок фінансових послуг, оскільки його окремі сегменти, наприклад ринок цінних паперів, функціонують на основі прямих взаємовідносин між емітентом і інвестором. Згаданий закон відносить до фінансових послуг лише посередницьку діяльність у русі фінансових ресурсів і страхування.

Проте навіть у таких сферах, як кредитування чи страхування, можуть надаватися брокерські послуги фінансового характеру. Хоча формально вони не визначені законом як фінансові, за своєю сутністю вони належать і до ринку фінансових послуг, і до фінансової інфраструктури.

Загалом поняття «фінансова послуга» є складним і багатограним.

По-перше, потрібно розрізняти фінансові послуги та послуги у сфері фінансової діяльності. Фінансові послуги охоплюють безпосередні фінансові операції: мобілізацію, розміщення та рух капіталу, тоді як послуги у сфері фінансової діяльності лише сприяють цим процесам. До них належать фінансовий консалтинг, аудит, інформаційно-аналітичні, рейтингові та інші супутні послуги. Організації, що їх надають, формально не є фінансовими установами, проте відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи.

По-друге, складність тлумачення фінансових послуг зумовлена різноманітністю суб'єктів, які посередницьки впливають на рух фінансових ресурсів. У сучасній економіці вони можуть бути як безпосередніми постачальниками послуг, так і посередниками (наприклад, кредитними або страховими брокерами). Це породжує запитання: хто саме є надавачем послуги – банк, що приймає депозит, чи клієнт, який розміщує кошти? Відповідь полягає в меті діяльності: оскільки банк створений для надання банківських послуг, саме він є основним суб'єктом їхнього надання.

Наведені поняття відрізняються за змістом і функціональним призначенням. Тому недоцільно вважати ринок фінансових послуг складовою фінансового ринку чи ототожнювати ці категорії. Кожна з них відображає окремий сектор фінансових відносин і види діяльності, які мають власну специфіку та взаємозв'язки з фінансовою інфраструктурою.

Фінансова інфраструктура – це комплекс елементів, що забезпечують стабільне функціонування фінансової системи та виконання фінансами їхнього суспільного призначення. З огляду на природу та функції фінансів як фінансовий ринок, так і ринок фінансових послуг доцільно розглядати як окремі складові економічної інфраструктури.

Основна суспільна функція фінансів полягає в створенні разом з іншими компонентами економічної інфраструктури відповідних умов для відтворювального процесу, який забезпечує життєдіяльність суспільства. Також як без транспортної інфраструктури неможливе нормальне виробництво та споживання товарів і послуг, без фінансової інфраструктури неможливе ефективне функціонування економіки, адже саме вона забезпечує рух грошових потоків, що супроводжують виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Надійне функціонування фінансової інфраструктури ґрунтується на трьох основних передумовах:

1. Правове забезпечення – формування та вдосконалення законодавчої бази, що регламентує діяльність фінансових інститутів.
2. Організаційна структура – розгалужена система установ та інституцій, які забезпечують реалізацію фінансових відносин на практиці.
3. Інструментальне наповнення – сукупність фінансових інструментів, за допомогою яких виконуються функції фінансів.

Ефективність функціонування фінансової інфраструктури можлива лише за умови гармонійного поєднання всіх цих складових. Недостатній розвиток або відсутність будь-якого з компонентів знижує результативність системи загалом.

Законодавча база та фінансові інструменти формують своєрідну «зовнішню оболонку» фінансової інфраструктури, тоді як мережа фінансових інституцій становить її «ядро». Якість правового регулювання визначає умови діяльності фінансових установ і безпосередньо впливає на ефективність їхнього функціонування. Наявність неузгодженостей у законодавстві чи проблем з його реалізацією значно знижує результативність фінансової системи.

Інструментальне наповнення відображає механізм дії фінансової інфраструктури й охоплює широкий спектр фінансових інструментів, що застосовуються суб'єктами фінансової діяльності. Оскільки цілі та завдання різних інституцій є відмінними, то й набір використовуваних інструментів має свою специфіку. Розвиток сучасної фінансової науки та практики нерозривно пов'язаний із постійним удосконаленням фінансового інструментарію, адже конкурентну перевагу отримує той, хто здатен запропонувати нові, більш ефективні фінансові рішення.

6.2. Фінансова інфраструктура як особливий сектор економіки країни та система взаємозв'язку економіки й фінансів

Організаційна фінансова інфраструктура є складним багаторівневим суспільним утворенням, яке об'єднує широкий спектр установ та інституцій, що відрізняються за змістом діяльності й функціональним призначенням, але спільно забезпечують ефективне функціонування фінансової системи.

Вона складається з трьох основних компонентів інфраструктури:

- управлінської;
- інституційної;
- обслуговуючої.

Управлінська фінансова інфраструктура – це сукупність фінансових органів, відповідальних за оперативне управління державними фінансами, а також за регулювання діяльності фінансових і страхових інститутів та ринку фінансових послуг. До неї також належать фінансові підрозділи міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій.

За своєю структурою управлінська фінансова інфраструктура охоплює не лише державні фінансові органи, а й фінансові служби суб'єктів господарювання та органів управління.

Формування системи фінансових органів держави визначається двома ключовими чинниками:

- 1) структурою державних фінансів (концентрація коштів у державному бюджеті або створення окремих цільових фондів);
- 2) моделлю управління фінансами (концентрація повноважень у Міністерстві фінансів України або їхній розподіл між спеціалізованими установами).

Хоча загальні підходи до побудови управлінської фінансової інфраструктури в різних країнах схожі, склад і механізми взаємодії органів можуть значно відрізнятися.

В Україні до системи фінансових органів належать:

- Міністерство фінансів України;
- Державна податкова служба України;

- Державна казначейська служба України;
- Державна аудиторська служба України;
- Рахункова палата України;
- Пенсійний фонд України та фонди соціального страхування (на випадок безробіття, нещасних випадків, тимчасової непрацездатності);
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Склад і взаємозв'язки між цими органами можуть змінюватися відповідно до потреб економічного розвитку та модернізації фінансової системи.

Сьогодні в Україні діє система з ряду незалежних органів, що має свої переваги: вона забезпечує автономність, формує механізм стримувань і противаг, характерний для демократичного управління.

Водночас існують пропозиції щодо об'єднання Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України та Державної аудиторської служби України під координацією Міністерства фінансів України. Таке рішення могло б сприяти посиленню координації дій і підвищенню ефективності управління державними фінансами.

Також актуальним є питання створення єдиної управлінської структури для Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування, що дало б змогу оптимізувати використання ресурсів і скоротити адміністративні витрати.

Водночас висувається ідея формування єдиного державного регулятора фінансового ринку, який поєднав би функції Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Основною проблемою управлінської фінансової інфраструктури залишається недостатня мотивація політичних діячів і державних службовців до ефективного управління державними коштами.

Попри запровадження сучасних інструментів фінансового менеджменту, як-от програмно-цільове бюджетування, бюджетний аудит і фінансовий моніторинг, їхнє ефективне застосування можливе лише за умови створення системи стимулів, санкцій і дієвого громадського контролю.

Важливою передумовою цього є дотримання принципу транспарентності (прозорості) в процесах формування й використання бюджетних і цільових коштів.

Отже, у процесі формування управлінської фінансової інфраструктури основним завданням є не лише оптимізація структури та функцій фінансових органів, а насамперед створення ефективних механізмів управління, що забезпечують результативність, прозорість і підзвітність їхньої діяльності.

6.3. Мережа та взаємозв'язок фінансової інфраструктури із фінансовою системою й секторами економіки

Інституційна фінансова інфраструктура являє собою узгоджену систему фінансових установ, які функціонують на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, забезпечуючи ефективне залучення, розподіл, переміщення й інвестування фінансових ресурсів. Вона є ключовою складовою економічного механізму, що забезпечує взаємодію між державою, бізнесом і населенням, сприяючи стабільному розвитку національної економіки.

Основні елементи фінансової інфраструктури:

- *Банківський сектор* – охоплює центральний банк, комерційні банки та спеціалізовані фінансово-кредитні установи, що акумулюють заощадження, здійснюють кредитування, обслуговують розрахунки та забезпечують безперервний рух капіталу.
- *Фондовий ринок* – біржі, брокерські та дилерські компанії, інвестиційні фонди, які сприяють залученню інвестицій, перерозподілу капіталу та розвитку корпоративного сектору.

- *Страховий ринок* – страхові та перестраховальні компанії, які знижують ризики, підвищують фінансову стійкість економіки та забезпечують фінансовий захист суб'єктів господарювання й громадян.

- *Пенсійні фонди та інші недержавні фінансові установи* – формують довгострокові інвестиційні ресурси, зміцнюють соціальну стабільність і підвищують добробут населення.

- *Фінансово-технологічні платформи (FinTech)* – цифрові банкінги, платіжні системи, сервіси на основі блокчейну та криптовалют, що сприяють інноваційному розвитку фінансового ринку, автоматизації процесів і підвищенню доступності фінансових послуг.

До інвестиційної фінансової інфраструктури належать Національний банк України, комерційні банки, небанківські кредитні установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, компанії з управління активами, інститути спільного інвестування та інші організації, що становлять основу фінансового сектору економіки.

На відміну від адміністративних органів фінансові інституції безпосередньо зацікавлені в раціональному використанні ресурсів. Проте їхні власні інтереси не завжди збігаються з інтересами клієнтів чи інвесторів, тому держава через систему регулювання й нагляду забезпечує стабільність, прозорість і довіру на фінансовому ринку.

Основною метою формування інституційної фінансової інфраструктури є створення умов для ефективного задоволення фінансових потреб бізнесу, населення й держави, підтримки конкурентного середовища та забезпечення стійкого економічного розвитку.

Водночас ринкові механізми самостійно визначають структуру й кількість учасників фінансової інфраструктури. Роль держави полягає у встановленні чітких правил функціонування, запобіганні монополізації та мінімізації ризиків. Надмірна конкуренція за ресурси може стимулювати розвиток, але й водночас призводити до ризикових дій учасників, що здатне спричинити їхнє банкрутство або фінансові кризи.

Отже, інституційна фінансова інфраструктура водночас є рушійною силою економічного зростання, забезпечуючи рух фінансових потоків і підтримку розвитку економіки, та може стати потенційним джерелом дисбалансів у разі, якщо її діяльність виходить за межі ефективного державного та ринкового регулювання.

6.4. Роль та значення управлінської фінансової інфраструктури

Національний банк України (НБУ) – центральна ланка фінансової системи держави, що виконує стратегічні функції у сфері грошово-кредитної політики. Основні його завдання полягають у:

- емісії національної валюти, яка є базовим інструментом фінансових відносин;
- регулюванні грошового обігу в країні;
- координації діяльності всієї кредитної системи;
- реєстрації комерційних банків і наданні їм ліцензій на здійснення банківських операцій;
- здійсненні банківського нагляду через установлення нормативів і вимог до обов'язкових резервів;
- обслуговуванні державних фінансів, зокрема розміщенні цінних паперів, управлінні державним боргом, проведенні валютних операцій і встановленні офіційного курсу гривні.

Банки є провідними інститутами фінансової системи, що виконують такі функції:

- акумулюють тимчасово вільні кошти підприємств і населення;
- здійснюють розрахунково-касове обслуговування та операції з безготівковими платежами;
- надають кредити, агентські й інші фінансові послуги клієнтам.

У ринковій економіці банки виконують роль «кровоносної системи», забезпечуючи рух фінансових потоків та ефективний розподіл капіталу. Вони поділяються на *універсальні банки* (які здійснюють широкий спектр операцій) і *спеціалізовані* (працюють у межах певного виду діяльності – інвестиційні, іпотечні, ощадні тощо). В Україні переважають універсальні банки.

Небанківські кредитні установи діють на кредитному ринку, але з обмеженим переліком операцій. До них належать:

- кредитні спілки, що формують кошти за рахунок пайових внесків членів і надають кредити фізичним та юридичним особам;
- ломбарди, які надають короткострокові позики під заставу рухомого майна.

Фінансові компанії охоплюють широкий спектр установ, серед яких:

- лізингові компанії, що передають майно в користування з можливістю подальшого викупу (фінансовий лізинг) або повернення (операційний лізинг);

- факторингові компанії, які викупувають боргові зобов'язання підприємств для їхнього подальшого обслуговування. Такі операції, як і лізинг, можуть виконувати й універсальні банки.

Страхові компанії формують страхові фонди на засадах колективної відповідальності, беручи на себе ризики страхувальників. Вони укладають страхові договори, отримують внески (премії) та здійснюють страхові виплати в разі настання страхових випадків. Крім того, страхові компанії є важливими інвесторами, розміщуючи тимчасово вільні кошти в різні фінансові активи та проєкти, а також активно впливають на розвиток ринку фінансових послуг.

Недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) функціонують як елемент системи соціального забезпечення, доповнюючи державну пенсійну систему. Їхня діяльність базується на добровільних накопиченнях громадян, а розмір виплат залежить від обсягу зроблених внесків. Завдяки довгостроковому характеру коштів НПФ є важливими інституційними інвесторами, передаючи активи в управління компаніям з управління активами (КУА).

Інститути спільного інвестування (далі – ІСІ) є фінансовими посередниками на ринку цінних паперів, акумулюючи кошти інвесторів для подальшого вкладення в прибуткові активи. В Україні вони діють у двох формах:

- 1) пайові інвестиційні фонди – не мають статусу юридичної особи, створюються КУА через випуск інвестиційних сертифікатів;

- 2) корпоративні інвестиційні фонди – юридичні особи у формі акціонерних товариств, що залучають капітал за рахунок емісії акцій.

Компанії з управління активами (КУА) здійснюють управління коштами ІСІ та НПФ, забезпечуючи їхнє ефективне розміщення. Вони зобов'язані дотримуватися законодавчих обмежень і принципів диверсифікації, а також несуть майнову відповідальність за можливі збитки, спричинені неефективними управлінськими рішеннями.

Отже, інституційна фінансова інфраструктура об'єднує широкий спектр установ, діяльність яких спрямована на підтримку стабільності фінансового ринку, ефективне залучення капіталу, розвиток економіки та захист інтересів усіх учасників фінансових відносин.

6.5. Характеристика обслуговуючої фінансової інфраструктури та її складових

Основне призначення обслуговуючої фінансової інфраструктури полягає у створенні сприятливих умов для стабільного та результативного функціонування основних елементів фінансової системи. Попри допоміжний характер, її роль є надзвичайно важливою, адже без неї неможливо забезпечити повноцінну роботу сучасного фінансового середовища.

До складу обслуговуючої фінансової інфраструктури належать:

- організаційні посередники фінансового ринку – біржі, торговельно-інформаційні системи, брокерські та дилерські компанії, які забезпечують проведення операцій із фінансовими інструментами;

- учасники ринку цінних паперів, що виконують допоміжні функції, – реєстратори, депозитарії, клірингові центри, які відповідають за облік, зберігання цінних паперів і проведення розрахунків за ними;

- організації, що не є безпосередньо фінансовими, але надають професійні послуги у фінансовій сфері, – аудиторські, консалтингові, інформаційні, рейтингові та аналітичні компанії, ріелтерські фірми, бюро кредитних історій тощо.

Центральне місце в системі займає фондова біржа, яка є основним організатором торгівлі цінними паперами. Вона забезпечує безперервне функціонування ринку, існуючи майданчиком для купівлі та продажу фінансових активів. Її ключовою функцією є організація вторинного ринку, хоча через біржу може здійснюватися й первинне розміщення цінних паперів. Водночас частина

операцій проводиться поза межами біржі, що зумовлює поділ ринку на біржовий і позабіржовий.

Результати біржових торгів формують котирування цінних паперів, які відображають їх ринкову вартість. Вони виконують подвійну роль: з одного боку, дають об'єктивну оцінку діяльності емітентів, а з іншого – слугують основою для розрахунку фондових індексів, які є важливим показником економічної активності як у національному, так і в глобальному масштабі.

Торгівці цінними паперами – це професійні учасники фондового ринку, які здійснюють:

- брокерську діяльність (посередництво в здійсненні операцій);
- дилерську діяльність (купівлю-продаж від власного імені);
- андеррайтинг (розміщення цінних паперів емітентів);
- управління цінними паперами від імені клієнтів.

Реєстратори здійснюють облік власників іменних цінних паперів, емітованих у документарній формі. Їхня діяльність спрямована на забезпечення прозорості ринку та захист інтересів інвесторів.

Депозитарії відповідають за зберігання цінних паперів у бездокументарній формі та організацію операцій з ними. До основних функцій депозитарних установ належать:

- відкриття та закриття рахунків у цінних паперах;
- внесення змін до облікових параметрів;
- зарахування, списання, переказ і переміщення цінних паперів;
- видача виписок і довідок.

Інформаційне забезпечення є важливою передумовою ефективного функціонування фінансової системи. Значну роль у цій сфері відіграють такі інституції:

- аудиторські фірми, що здійснюють незалежну перевірку звітності та підтверджують її достовірність;
- інформаційні агентства, які збирають і поширюють дані про стан економіки та фінансів;
- рейтингові агентства, що оцінюють надійність фінансових інститутів і цінних паперів;
- консалтингові компанії, які надають поради щодо інвестицій, фінансування, оподаткування та управління активами;

– ріелтерські компанії, що проводять оцінювання майна під час фінансових угод;

– бюро кредитних історій, які накопичують і аналізують інформацію про позичальників для зниження ризиків шахрайства.

Отже, усі елементи обслуговуючої, інституційної та управлінської фінансової інфраструктури утворюють єдину взаємопов'язану систему, від ефективності якої залежить стабільність фінансового ринку й розвиток економіки. Відсутність або неякісна робота будь-якого з цих елементів може спричинити дисбаланс у фінансовій системі та вплинути негативно на економічну динаміку країни.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, як фінансова інфраструктура взаємодіє з фінансовим сектором економіки.

2. Розкрийте взаємозалежність фінансової інфраструктури та фінансового ринку.

3. Проаналізуйте взаємозв'язок фінансової інфраструктури з ринком фінансових послуг та визначте умови її стабільного функціонування.

4. Охарактеризуйте управлінську фінансову інфраструктуру, зазначте її основні складові та функції.

5. Визначте ключові ознаки та зміст інституційної фінансової інфраструктури.

6. Опишіть структуру й особливості роботи апарату управлінської фінансової інфраструктури.

7. Проаналізуйте взаємозв'язок фінансової інфраструктури з функціонуванням фінансового ринку та способи їхнього взаємного впливу.

8. Поясніть, у чому полягає взаємозв'язок між фінансовою інфраструктурою та ринком фінансових послуг, і як ця взаємодія сприяє підтриманню економічної стабільності.

9. Дайте загальну характеристику фінансової інфраструктури та її роль у фінансових відносинах і економічній системі держави.

10. Які основні інститути та організації входять до фінансової інфраструктури і яку функцію вони виконують?

11. Яку роль відіграє нормативно-правове регулювання в забезпеченні ефективної роботи фінансової інфраструктури?

12. Як технологічні інновації впливають на розвиток фінансової інфраструктури та фінансового ринку?

13. У чому полягає значення фінансової інфраструктури для стабільності банківської та небанківської системи?

14. Які механізми взаємодії фінансової інфраструктури з міжнародними фінансовими ринками забезпечують інтеграцію економіки України в світову фінансову систему?

Тестові завдання

1. Фінансова інфраструктура – це:

- а) важлива складова процесу суспільного відтворення;
- б) сфера економічних відносин, пов'язана з формуванням і використанням грошових фондів;
- в) допоміжний елемент загальної інфраструктури економіки.

2. Фінансова інфраструктура має тісний зв'язок з такими поняттями:

- а) фінансова система, фінансовий ринок;
- б) фінансовий сектор, фінансова система;
- в) фінансовий сектор, фінансовий ринок.

3. Фінансовий сектор економіки є частиною:

- а) фінансової системи та фінансового ринку;
- б) фінансового ринку й ринку фінансових послуг;
- в) фінансової та економічної системи.

4. Фінансовий ринок є елементом:

- а) фінансового сектору економіки;
- б) ринку фінансових послуг;
- в) фінансової та економічної системи.

5. До законодавчо визначених в Україні термінів належать:

- а) фінансовий сектор економіки;
- б) ринок фінансових послуг;
- в) фінансовий ринок.

6. Ринок фінансових послуг – це:

- а) сфера діяльності суб'єктів економіки, пов'язана з використанням фондів фінансових ресурсів;
- б) середовище взаємодії учасників, спрямоване на надання та отримання певних фінансових послуг;
- в) сфера функціонування фінансових установ, зорієнтована на задоволення власних і господарських потреб.

7. За своєю сутністю фінансові послуги відображають:

- а) процеси залучення, розподілу та руху фінансових ресурсів;
- б) комерційні операції, пов'язані з формуванням фінансових фондів;
- в) дії, спрямовані на мобілізацію, розподіл і переміщення фінансових ресурсів.

8. Послуги у сфері фінансової діяльності – це:

- а) процеси залучення, розміщення та обігу фінансових ресурсів;
- б) господарські операції, що стосуються формування фінансових фондів;
- в) операції, які забезпечують мобілізацію, розміщення та рух фінансових коштів.

9. До чинників, що не належать до основних передумов ефективного функціонування фінансової інфраструктури, відносять:

- а) створення та впровадження механізмів правового регулювання;
- б) формування широкої мережі різних фінансових інститутів та організацій;
- в) запровадження контрольних заходів, спрямованих на реалізацію функцій фінансів.

10. До основних суб'єктів фінансової інфраструктури належать:

- а) фінансові установи;
- б) страхові компанії;
- в) приватні підприємці;
- г) фондові біржі.

11. Які функції виконує фінансова інфраструктура:

- а) створення умов для руху фінансових ресурсів;
- б) зберігання готівкових коштів;
- в) підтримка функціонування фінансових ринків;
- г) формування внутрішнього попиту.

12. Що є основною ознакою фінансової інфраструктури як особливого сектору економіки:

- а) виробництво товарів;
- б) забезпечення грошового обігу;
- в) поширення інновацій;
- г) експортна діяльність.

Список рекомендованих джерел

1. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>

2. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.
3. Маршук Л. М., Бурлака М. О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 4. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1800/1735>
4. Нечипорук Л. В. Фінансова система : навч.-метод. посіб. Харків, 2020. 119 с.
5. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. *Бізнес Інформ* 2024. № 4. С. 178–186 URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-178_186.pdf
6. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
7. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 6. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3880>
8. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Діяльність страхових компаній України в умовах воєнного стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 2 (11). URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/352>
9. Страхування: навчальний посібник / О. О. Сосновська : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 328 с.
10. Фінанси : підруч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.

ТЕМА 7

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В РІЗНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ

7.1. Характеристика фінансової діяльності суб'єктів господарювання реального сектору економіки.

7.2. Характеристика фінансово-посередницької діяльності суб'єктів фінансового ринку.

7.3. Фінансова діяльність організацій та установ, створених органами виконавчої влади.

7.4. Особливості фінансової діяльності некомерційних організацій (об'єднань громадян).

7.1. Характеристика фінансової діяльності суб'єктів господарювання реального сектору економіки

Фінансова діяльність суб'єктів господарювання реального сектору економіки – це сукупність дій, спрямованих на ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства з метою стабільного функціонування, розвитку та досягнення конкурентних переваг. Реальний сектор економіки охоплює підприємства промисловості, аграрного виробництва, будівництва, транспорту, зв'язку та інших галузей, що забезпечують створення матеріальних благ і надають послуги виробничого характеру.

Основними складовими фінансової діяльності є:

1. Формування фінансових ресурсів. Охоплює акумулювання коштів із внутрішніх (прибуток, амортизаційні відрахування) і зовнішніх джерел (банківські кредити, інвестиції, емісія цінних паперів, державне фінансування). Рациональна структура капіталу є запорукою фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

2. Фінансове планування та прогнозування. Передбачає розробку фінансових стратегій, бюджетів, кошторисів витрат, планів прибутків і збитків. Планування забезпечує узгодження потреб у

фінансових ресурсах з їхніми можливостями та дає змогу уникати фінансових ризиків.

3. Управління витратами та собівартістю продукції. Ефективна витратна політика дає змогу зменшувати собівартість продукції, підвищувати маржу прибутку та рентабельність діяльності. Особлива увага приділяється аналізу змінних і постійних витрат, їхній оптимізації.

4. Організація розрахунків і фінансових операцій. Охоплює управління поточними платежами, дебіторською та кредиторською заборгованістю, готівковими й безготівковими розрахунками. Своєчасне виконання зобов'язань сприяє збереженню ділової репутації та фінансової стабільності.

5. Інвестування та управління активами. Фінансова діяльність охоплює прийняття рішень щодо доцільності капіталовкладень у модернізацію обладнання, розширення виробництва, інновації, придбання нових активів. Інвестиції мають бути економічно обґрунтованими та орієнтованими на довгострокову вигоду.

6. Оцінювання та аналіз фінансових результатів здійснюється за допомогою системи фінансових показників, як-от рентабельність, ліквідність, платоспроможність, оборотність активів тощо. Такий аналіз дає змогу оцінити ефективність діяльності підприємства та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

7. Фінансовий контроль і аудит. Забезпечує перевірку цільового та ефективного використання коштів, попередження фінансових зловживань, відповідність звітності нормативним вимогам. Внутрішній контроль є важливою умовою прозорості та відповідальності у фінансовій системі підприємства.

З огляду на вищевикладене зазначимо, що фінансова діяльність – це не лише процес управління коштами, а ключовий інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства, особливо в умовах швидкозмінного та динамічного ринкового середовища. Суб'єкти господарювання реального сектору повинні постійно адаптувати свої фінансові стратегії до змін зовнішнього середовища, враховуючи вплив інфляції, коливання валютних курсів, зокрема зміни податкового законодавства, політичну нестабільність та інші ризикові чинники.

Отже, ефективне управління фінансовою діяльністю підприємства – це основа для досягнення ефективності, прибутковості та довготривалого успіху будь-якого підприємства.

Завдання підготовки фахівців з фінансів для реального сектору економіки полягає в забезпеченні формування висококваліфікованих, компетентних, здатних до практичної діяльності спеціалістів, які володіють сучасними знаннями, навичками й аналітичними здібностями для раціонального та результативного контролю та організації руху фінансових ресурсів підприємств, організацій і установ у реальному секторі.

Завдання підготовки фахівців для реального сектору економіки:

1. Опанування фундаментальних знань з фінансів – формування ґрунтового теоретичного підґрунтя у сфері фінансів, економіки, обліку, податкового адміністрування, фінансового аналізу та бюджетного планування.

2. Формування прикладних навичок – навчання практичним інструментам фінансового управління, як-от бюджетування, прогнозування, аналіз фінансової звітності, управління витратами, капіталом і ризиками.

3. Розвиток аналітичного мислення – здатність фахівця аналізувати фінансово-економічні процеси на підприємствах реального сектору, оцінювати їх ефективність, виявляти проблеми й пропонувати способи їхнього розв’язання.

4. Засвоєння сучасних цифрових технологій – підготовка до використання цифрових інструментів і програмного забезпечення для автоматизації фінансових процесів, аналізу даних, електронної звітності та управлінських рішень.

5. Формування управлінських компетенцій – підготовка, розробка та впровадження обґрунтованих управлінських рішень щодо фінансового забезпечення виробничої, інвестиційної, інноваційної діяльності підприємств.

6. Орієнтація на стратегічний розвиток – навчання формуванню та реалізації фінансової стратегії підприємства з урахуванням макроекономічних умов, конкурентного середовища та міжнародних тенденцій.

7. Виховання етики й доброчесності – розвиток у майбутніх фахівців професійної етики, відповідальності, доброчесності та здатності діяти в інтересах сталого розвитку суспільства й економіки.

Отже, підготовка фахівців з фінансів для реального сектору економіки є важливою складовою щодо забезпечення ефективного функціонування національної економіки та її конкурентоспроможності в умовах ринкових і глобалізаційних трансформацій.

7.2. Характеристика фінансово-посередницької діяльності суб'єктів фінансового ринку

Фінансово-посередницька діяльність – це специфічна форма економічної активності, що полягає в наданні послуг з акумулювання вільних фінансових ресурсів одних суб'єктів економіки та їхньому подальшому перерозподілі між іншими суб'єктами, які потребують фінансування. Така діяльність є основою функціонування фінансового ринку та має ключове значення для забезпечення ефективного руху капіталу в економіці.

Фінансові посередники є ланкою між інвесторами (домогосподарствами, підприємствами, державою), які мають тимчасово вільні фінансові ресурси, та позичальниками, які потребують додаткового фінансування. Їхнє основне завдання – забезпечити ефективне функціонування механізмів фінансового обміну та знизити трансакційні витрати на фінансовому ринку.

До основних фінансових посередників належать:

1. Банківські установи (комерційні банки, кредитні спілки) – здійснюють традиційні фінансові операції, зокрема залучають депозити, надають кредити та проводять платіжні й розрахункові операції.

2. Небанківські фінансові установи:

- страхові компанії – акумулюють кошти через страхові премії та інвестують їх у різні активи;
- пенсійні фонди – забезпечують довгострокове інвестування пенсійних накопичень;

- лізингові компанії – фінансують придбання обладнання через орендні угоди;

- ломбарди, факторингові й форфейтингові компанії тощо.

3. Інституційні інвестори – охоплюють інвестиційні фонди, трастові компанії та інші організації, хедж-фонди, що здійснюють інвестування значних капіталів від імені вкладників, оперують колективними інвестиціями та розподіляють ризики серед значної кількості вкладників.

4. Професійні учасники фондового ринку:

- брокери – здійснюють операції з цінними паперами та за дорученням клієнтів;

- дилери – здійснюють операції від свого імені та за власні кошти;

- інвестиційні компанії, андеррайтери, депозитарії – надають допоміжні послуги, що забезпечують ліквідність і прозорість фондового ринку.

Функції фінансових посередників:

- трансформація ресурсів (за строками, обсягами, рівнем ризику);

- диверсифікація ризиків через формування збалансованих інвестиційних портфелів;

- моніторинг кредитоспроможності позичальників;

- забезпечення ліквідності активів через вторинний ринок;

- інформаційна функція – зниження інформаційної асиметрії між інвесторами та позичальниками.

Розвинена система фінансового посередництва сприяє:

- мобілізації внутрішніх заощаджень;

- підвищенню обсягів інвестицій у продуктивні активи;

- зниженню вартості фінансових ресурсів;

- стимулюванню економічного зростання;

- інтеграції національного фінансового ринку в світову фінансову систему.

Особливо актуальним є діяльність фінансових посередників в умовах трансформації економіки, цифровізації фінансових послуг, посилення вимог до прозорості та регулювання.

Фінансові посередники підлягають державному регулюванню, яке здійснюється через такі інституції, як:

- Національний банк України – здійснює регулювання та нагляд за банківським сектором;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – контролює діяльність учасників фондового ринку;
- Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг – здійснює державне регулювання та нагляд у сфері фінансових послуг.

Отже, фінансово-посередницька діяльність є фундаментальною складовою сучасного фінансового ринку. Вона виконує роль механізму перерозподілу ресурсів, сприяє ефективному функціонуванню економіки, зменшує ризики та стимулює економічний розвиток.

У сучасних умовах динамічного розвитку фінансового сектору особливої актуальності набуває якісна підготовка спеціалістів, здатних ефективно працювати в банківській системі, страховому секторі та на фондовому ринку. Ці галузі становлять основні складові фінансової інфраструктури, забезпечують обіг капіталу, управління ризиками, інвестування та фінансову стабільність держави. Водночас підготовка фахівців повинна бути орієнтована на розвиток теоретичних знань, практичних умінь і професійних компетенцій, потрібних для ефективного виконання завдань у відповідних сферах.

Основні завдання підготовки фахівців:

1. Забезпечення фундаментальних знань із фінансів та економіки. Формування базових знань з теорії грошей і кредиту, фінансового посередництва, банківської справи, страхування, інвестування та функціонування фінансових ринків.

2. Опанування специфіки роботи у відповідному секторі:

- для банківської сфери: вивчення банківських операцій, регулювання банківської діяльності, управління кредитним і валютним ризиком, фінансовий моніторинг;
- для страхового сектору: оволодіння методами оцінювання страхових ризиків, розрахунку страхових тарифів, андеррайтингу, перестрахування, врегулювання страхових випадків;

– для фондового ринку: знання механізмів функціонування бірж, інструментів ринку капіталів (акції, облігації, деривативи), основ технічного та фундаментального аналізу, інвестиційних стратегій.

3. Розвиток аналітичних і розрахункових навичок. Фахівець повинен уміти аналізувати фінансову звітність, оцінювати вартість активів, розраховувати фінансові коефіцієнти, оцінювати інвестиційні ризики, формувати портфелі цінних паперів, розробляти страхові продукти.

4. Формування цифрових компетенцій. Важливо підготувати фахівців до роботи з фінансовими інформаційними системами, аналітичними платформами, електронними платіжними інструментами, CRM-системами, а також до користування фінансовими мобільними застосунками й платформами онлайн-трейдингу.

5. Підготовка до нормативно-правового регулювання та дотримання стандартів. Ознайомлення з вимогами законодавства, що регулює банківську, страхову й інвестиційну діяльність, міжнародними стандартами фінансової звітності, принципами корпоративного управління та фінансової безпеки.

6. Формування етичної та професійної відповідальності. Майбутні фахівці повинні усвідомлювати важливість доброчесності, прозорості, захисту інтересів клієнтів, дотримання конфіденційності та протидії фінансовим злочинам.

7. Здатність до адаптації та безперервного навчання. Фінансовий сектор швидко змінюється під впливом технологічних інновацій, зміни регуляторного середовища та ринкових умов, тому важливо формувати в студентів гнучкість, здатність швидко навчатися та впроваджувати нові знання в практику.

Завдання підготовки фахівців для банків, страхових компаній і фондового ринку полягає в створенні умов для формування конкурентоспроможних, професійно мобільних і висококваліфікованих кадрів, які здатні ефективно працювати в умовах глобалізації, фінансових ризиків і цифрової трансформації фінансових послуг.

7.3. Фінансова діяльність організацій та установ, створених органами виконавчої влади

Фінансова діяльність організацій та установ, створених органами виконавчої влади, становить важливу складову системи публічних фінансів та є інструментом реалізації державної політики в соціально-економічній сфері. Такі організації діють у межах повноважень, наданих державними інституціями, і виконують функції, що мають суспільну значущість і стратегічне значення для забезпечення національних інтересів і сталого розвитку країни.

Організації та установи, створені органами виконавчої влади, можуть функціонувати у формі бюджетних установ, казенних підприємств, державних або комунальних некомерційних підприємств, агентств, фондів тощо. Основною метою їхньої діяльності є не отримання прибутку, а забезпечення виконання державних функцій – надання суспільних благ, реалізація регуляторної, контрольної, освітньої, наукової, соціальної, культурної або іншої публічної політики.

Фінансова діяльність таких установ має свої особливості, оскільки ґрунтується на принципах публічного управління фінансами, прозорості, підзвітності та раціонального й результативного використання бюджетних ресурсів.

Джерелами фінансування організацій, створених органами виконавчої влади, є:

- державний або місцевий бюджети (через прямі бюджетні асигнування);
- надходження від власної діяльності (плата за послуги, гранти, пожертви, міжнародна технічна допомога);
- кошти державних фондів (Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду тощо);
- спеціальні фонди бюджетних установ (власні надходження за окремими напрямками).

Фінансова автономія цих організацій може бути обмеженою: у бюджетних установах, наприклад, витрати жорстко регламентуються кошторисом, погодженим відповідними державними органами.

Фінансова діяльність зазначених організацій охоплює ряд взаємопов'язаних напрямів:

1. Бюджетне планування. Розробка кошторисів формування доходів і витрат, підготовка бюджетних запитів, участь у процесі складання державного або місцевого бюджету відповідно до програмно-цільового методу.

2. Управління видатками. Забезпечення ефективного, цільового й економного та раціонального використання бюджетних коштів і контроль за витратами відповідно до встановлених нормативів.

3. Фінансовий облік і звітність. Організація бухгалтерського обліку відповідно до національних стандартів та підготовка фінансової звітності, подання її органам Казначейства України та іншим контролювальним установам.

4. Залучення додаткових ресурсів. У разі дозволу законодавства – участь у проєктах міжнародної технічної допомоги, отримання грантів, спонсорської допомоги, доходів від господарської діяльності (надання платних послуг).

5. Внутрішній контроль і аудит. Організація системи внутрішнього фінансового контролю, проведення внутрішніх або зовнішніх аудиторських перевірок та аналіз ефективності використання бюджетних коштів.

6. Фінансовий моніторинг і аналітика. Оцінювання ефективності фінансових рішень, аналіз показників діяльності, участь у формуванні державної фінансової статистики.

Фінансова діяльність установ, створених органами виконавчої влади, суворо регулюється нормативно-законодавчими актами України, зокрема:

- Бюджетним кодексом України;
- Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»;
- відповідно до Закону України «Про публічні фінанси» (проєкт);
- на основі нормативних актів Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України та інших уповноважених органів.

7. Контроль за дотриманням фінансової дисципліни здійснюють:

- органи Державної казначейської служби України, що відповідають за цільове та ефективне використання бюджетних коштів;
- Державна аудиторська служба України, яка проводить державний фінансовий аудит;
- Рахункова палата України, що здійснює зовнішній контроль за виконанням Державного бюджету України.

У контексті адміністративної реформи та переходу до програмно-цільового методу управління фінансами відбувається поступове розширення фінансової самостійності організацій, створених виконавчою владою. Їхня діяльність дедалі більше орієнтується на результативність, прозорість і відкритість для громадськості. Зокрема, посилюється практика:

- запровадження бенчмаркінгу й оцінювання ефективності видатків;
- оприлюднення звітів про цільове виконання бюджетних програм;
- застосування цифрових технологій та інноваційних рішень для обліку, планування й контролю.

Отже, фінансова діяльність організацій і установ, створених органами виконавчої влади, виконує не лише функцію розподілу та використання публічних коштів, але й забезпечує реалізацію державних стратегій розвитку, соціальну стабільність і підвищення добробуту населення. Її ефективність є однією з передумов фінансової безпеки держави та довіри громадян до системи публічного управління.

Підготовка фахівців з фінансів для органів державної влади та місцевого самоврядування становить важливий елемент ефективного управління публічними фінансами, забезпечення прозорості бюджетного процесу, раціонального використання бюджетних коштів і реалізації фінансової політики держави на всіх рівнях. У контексті децентралізації, цифровізації та євроінтеграційних процесів в Україні, зростають вимоги до професійної компетентності працівників, які відповідають за фінансове планування, виконання та контроль у публічному секторі.

Завдання підготовки фінансистів для державних і місцевих органів:

1. Оволодіння знаннями з управління публічними фінансами. Формування знань про державні та місцеві бюджети, бюджетну систему, бюджетний процес, міжбюджетні відносини, державне фінансування галузей, механізми фінансового вирівнювання та державні цільові програми.

2. Формування навичок бюджетного планування й прогнозування. Працівники мають вміти розробляти бюджети, проводити фінансове планування на коротко- і середньострокову перспективу, аналізувати фінансові показники, прогнозувати надходження й видатки, а також обґрунтовувати потребу в бюджетних асигнуваннях.

3. Засвоєння методів контролю та аудиту використання публічних коштів. Потрібно засвоїти принципи внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю, а також методи проведення державного аудиту, оцінювання ефективності бюджетних програм і заходів боротьби з нецільовим або неефективним використанням коштів.

4. Знання фінансового права та регуляторного середовища. Фахівці мають бути обізнані з чинним законодавством у сфері публічних фінансів, податкового регулювання, публічних закупівель, державної допомоги та відповідальності за порушення фінансової дисципліни.

5. Формування аналітичних і управлінських компетентностей. Фахівці повинні вміти працювати з великим обсягом інформації, готувати фінансову звітність, здійснювати моніторинг бюджетних показників, розробляти фінансово-економічні обґрунтування проєктів рішень, брати участь у розробці стратегій розвитку територіальних громад.

6. Опанування інструментів цифрового управління фінансами. Майбутні працівники мають бути підготовлені до роботи з інформаційними системами у сфері публічних фінансів (наприклад, E-data, ProZorro, інформаційна система «Єдине вікно подання електронної звітності», програмне забезпечення місцевих фінансів тощо).

7. Підвищення рівня фінансової доброчесності та прозорості. Підготовка повинна охоплювати формування навичок відкритості, відповідальності, підзвітності перед суспільством, сприяти розвитку принципів належного врядування, запобіганню корупції та зміцненню довіри громадян до влади.

8. Підготовка до міжвідомчої та міжрівневої взаємодії. В умовах багаторівневого бюджетування працівники мають вміти ефективно взаємодіяти з іншими органами виконавчої влади, фінансовими органами, казначейською службою, Рахунковою палатою, а також з представниками територіальних громад.

Завдання підготовки фахівців з фінансів для державних і місцевих органів полягає у формуванні компетентних, відповідальних та ініціативних спеціалістів, здатних ефективно управляти публічними ресурсами, забезпечувати фінансову стійкість бюджетів, прозорість витрат і результативність державної політики у фінансовій сфері.

7.4. Особливості фінансової діяльності некомерційних організацій (об'єднань громадян)

Фінансова діяльність некомерційних організацій, зокрема об'єднань громадян, посідає особливе місце в системі фінансів, оскільки її метою не є отримання прибутку, а забезпечення умов для реалізації статутних завдань у соціальній, культурній, освітній, екологічній, науковій, правозахисній, благодійній та інших сферах суспільної діяльності.

Об'єднання громадян – це організації, створені на добровільних засадах фізичними особами для реалізації спільних інтересів, захисту прав і свобод, а також для участі в суспільному житті. До таких організацій належать громадські організації, політичні партії та благодійні фонди, професійні спілки, релігійні організації, творчі спілки, саморегульовані організації тощо.

Правовий статус і порядок фінансової діяльності некомерційних організацій регулюються такими основними нормативно-правовими актами:

- Цивільним та Податковим кодексами України;
- Законом України «Про громадські об'єднання»;
- Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»;
- іншими нормативними актами та підзаконними документами у відповідних галузях.

Некомерційні організації, на відміну від підприємств, функціонують за рахунок надходжень, які не мають підприємницького характеру.

До основних джерел фінансування належать:

- членські внески – регулярні або одноразові грошові внески учасників організації;
- благодійні пожертви – добровільні внески фізичних або юридичних осіб;
- гранти та фінансова допомога – кошти, отримані в рамках реалізації проєктів зазвичай від міжнародних донорів, фондів чи урядових структур;
- цільове фінансування з бюджету – у разі виконання організацією соціально значущих програм або надання суспільно-корисних послуг;
- доходи від господарської діяльності – продаж продукції, послуг або оренди, що не суперечить основній меті діяльності (за умови, що прибуток використовується на статутні потреби);
- інші надходження – відсотки на залишки коштів, спадщина, передача майна тощо.

Фінансова діяльність НКО має ряд специфічних рис:

1. Цільовий характер використання коштів. Усі фінансові ресурси повинні використовуватись виключно на реалізацію цілей, визначених у статуті організації. Використання коштів на комерційні цілі або розподіл прибутку між засновниками забороняється.
2. Відкритість і прозорість. Некомерційні організації зобов'язані публікувати фінансову звітність та інформувати громадськість про використання коштів, особливо якщо вони залучають публічні або міжнародні ресурси.

3. Обмежений доступ до прибуткової діяльності. Види господарської діяльності, які можуть здійснювати некомерційні організації, обмежені та не повинні суперечити основній меті діяльності. Дохід, отриманий у процесі такої діяльності, не підлягає розподілу між членами організації.

4. Особливості оподаткування. Багато некомерційних організацій можуть отримати статус неприбуткової організації. У такому разі вони звільняються від сплати податку на прибуток за умови дотримання певних критеріїв (наявність статуту, ведення цільового обліку, відсутність розподілу прибутку тощо). Однак на них поширюються зобов'язання щодо сплати інших податків (ЄСВ, ПДФО за працівників тощо).

5. Контроль і звітність. Організації зобов'язані здійснювати бухгалтерський облік та готувати фінансову й податкову звітність, звіти для донорів (у разі грантової підтримки), а також подавати річну звітність до органів статистики та контролювальних органів.

6. Наявність соціального ефекту. Результативність фінансової діяльності НКО оцінюється не за показниками прибутку, а за ступенем досягнення соціального, культурного, освітнього чи іншого позитивного впливу на суспільство.

Попри важливу суспільну роль, фінансова діяльність некомерційних організацій в Україні стикається з рядом проблем:

- недостатній рівень фінансової обізнаності керівників некомерційних організацій;
- обмежений доступ до фінансових ресурсів, особливо на регіональному рівні;
- нестабільність грантового фінансування;
- складність у веденні звітності та обліку через зміни в законодавстві.

У сучасних умовах цифровізації фінансового середовища відкриваються нові можливості для розвитку некомерційних організацій – зокрема через краудфандингові платформи, електронну звітність, цифрову трансформацію управління фінансами та міжнародну співпрацю.

Некомерційні організації, а саме об'єднання громадян, займають особливе місце для розвитку громадянського суспільства та впровадження соціально важливих ініціатив, захисті прав і свобод

громадян, а також у виконанні суспільно-корисних функцій у співпраці з державою, бізнесом і місцевими громадами. Ефективне функціонування таких організацій потребує фахівців з фінансів, які володіють специфічними знаннями й навичками, адаптованими до особливостей неприбуткової діяльності.

Завдання підготовки фахівців з фінансів для некомерційних організацій:

1. Опанування особливостей фінансової діяльності неприбуткових організацій. Майбутні фахівці повинні розуміти специфіку фінансової діяльності НКО, яка відрізняється від комерційного сектору: діяльність здійснюється не з метою отримання прибутку, а для досягнення статутних цілей, фінансування здійснюється за рахунок членських внесків, грантів, благодійних пожертв, цільового фінансування тощо.

2. Формування навичок бюджетування та фінансового планування. Фахівці мають уміти складати проєктні та організаційні бюджети, планувати доходи й витрати за цільовими програмами, здійснювати контроль за цільовим використанням ресурсів, забезпечувати фінансову стійкість організації.

3. Оволодіння знаннями з обліку та звітності НКО. Потрібно знати особливості ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності для неприбуткових організацій відповідно до законодавства України, вимог донорів, міжнародних стандартів (наприклад, GAAP чи IPSAS, якщо діяльність пов'язана з міжнародними проєктами).

4. Знання податкового статусу та фінансового регулювання НКО. Важливим завданням є засвоєння особливостей податкового обліку неприбуткових організацій, внесення до реєстру неприбуткових установ, правил використання благодійної допомоги, а також уникнення ризиків втрати неприбуткового статусу.

5. Формування компетенцій з управління фінансами грантових і проєктних коштів. Фахівці мають вміти адмініструвати фінансування з грантів, вести звітність перед донорами, складати кошториси, розраховувати витрати, готувати фінансові заявки й обґрунтування.

6. Засвоєння принципів прозорості та підзвітності. Підготовка має охоплювати виховання відповідального ставлення до використання публічних і донорських коштів, відкритість перед громадськістю, підготовку регулярної звітності, аудит і оцінювання ефективності програм.

7. Опанування цифрових фінансових інструментів. Потрібно навчити фахівців користуватися сучасними програмами фінансового обліку, платформами звітності, CRM-системами для збору пожертв, інструментами краудфандингу та електронної фінансової звітності.

8. Розвиток комунікаційних і проєктних навичок. Працівники мають бути здатні комунікувати з донорами, партнерами, громадськістю, складати фінансові частини проєктів, проводити презентації звітів і працювати в міждисциплінарних командах.

Завдання підготовки фахівців з фінансів для некомерційних організацій спрямовані на формування професіоналів, які здатні ефективно управляти ресурсами в умовах обмеженого фінансування, забезпечувати прозорість, підзвітність і результативність діяльності організацій, що слугують суспільному благу. Така підготовка сприяє підвищенню довіри до НКО, посиленню їхньої ролі в демократичному розвитку країни.

Питання для самоконтролю

1. Які класифікаційні підходи застосовуються до фінансових ресурсів підприємства?

2. Розкрийте поняття витрат і фінансових результатів діяльності виробничого підприємства.

3. Дайте загальну характеристику фінансового ринку та його основних сегментів.

4. Які характеристики та особливості фінансової діяльності учасників ринку фінансових послуг?

5. Опишіть специфіку фінансово-посередницької діяльності учасників кредитного ринку.

6. Як функціонує фінансова діяльність страхових компаній?
7. Як організується фінансова діяльність установ та організацій, утворених органами виконавчої влади?
8. Які особливості характеризують фінансову діяльність некомерційних організацій?
9. Розкрийте специфіку фінансової діяльності фізичних осіб-підприємців.
10. Назвіть основні джерела формування фінансових ресурсів підприємства та поясніть їхнє значення для забезпечення його діяльності.
11. Як фінансові результати діяльності підприємства впливають на його інвестиційну привабливість?
12. Які види ризиків існують на фінансовому ринку та як їх мінімізують учасники ринку?
13. Які особливості організації фінансового контролю в державних і муніципальних установах?
14. Як некомерційні організації формують і використовують фінансові ресурси для досягнення своїх цілей?

Тестові завдання

1. До суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва не належать:

- а) державні підприємства;
- б) акціонерні товариства;
- в) органи місцевого самоврядування.

2. Фінансові корпорації – це організації, які:

- а) виконують посередницькі функції на фінансовому ринку;
- б) займаються виробництвом товарів і наданням послуг;
- в) обслуговують домашні господарства.

3. Некомерційні організації – це установи, які:

- а) здійснюють фінансово-посередницькі операції на фінансовому ринку;
- б) займаються виробництвом товарів і наданням послуг на ринку;
- в) надають послуги домашнім господарствам.

4. До внутрішніх фінансових відносин підприємства не належать:

- а) розподіл доходів і формування прибутку;
- б) створення та використання внутрішніх фондів;
- в) взаємовідносини з бюджетом.

5. До зовнішніх фінансових відносин підприємства не належать:

- а) розподіл доходів і формування прибутку;
- б) взаємовідносини зі страховими компаніями;
- в) взаємовідносини з бюджетом.

6. Джерелом формування статутного капіталу державного підприємства є:

- а) власні кошти підприємця;
- б) бюджетні асигнування;
- в) внески засновників.

7. Основні фонди – це:

- а) частина виробничих фондів, що повністю споживається в кожному виробничому циклі;
- б) частина засобів виробництва, яка поступово переносить свою вартість на виготовлену продукцію;
- в) частина фінансових ресурсів, що постійно перебуває в обороті.

8. Оборотні кошти – це:

- а) частина виробничих фондів, яка повністю витрачається в межах одного виробничого циклу;
- б) частина засобів виробництва, що поступово передає свою вартість продукції;
- в) частина фінансових ресурсів, що безперервно бере участь в обігу.

9. Фінансовий результат діяльності підприємства – це:

- а) прибуток;
- б) витрати;
- в) виручка від реалізації.

10. Фінансовий ринок – це:

- а) система обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних із купівлею та продажем фінансових ресурсів;
- б) сукупність фінансово-кредитних взаємовідносин;
- в) сфера надання фінансових послуг учасникам ринку.

11. Кредитний ринок – це:

- а) система обмінно-перерозподільних відносин у сфері купівлі-продажу фінансових ресурсів;
- б) сукупність фінансово-кредитних відносин;
- в) сегмент ринку, де надаються різноманітні фінансові послуги.

12. Банківський кредит – це:

- а) форма взаємодії між позичальниками та спеціалізованими банківськими установами;
- б) система фінансово-кредитних відносин;
- в) купівля-продаж із відстроченим платежем між суб'єктами господарювання.

13. Комерційний кредит – це:

- а) форма взаємодії між позичальниками та спеціалізованими банківськими установами;
- б) система фінансово-кредитних відносин;
- в) продаж товарів або послуг із відстрочкою платежу між суб'єктами господарювання.

14. Цільові надходження комерційного банку – це:

- а) ресурси, залучені від центрального банку або з міжбанківського ринку;
- б) кошти, що перебувають у розпорядженні банку за дорученням клієнтів;
- в) залишки на рахунках клієнтів, депозитні вклади та сертифікати.

Список рекомендованих джерел

1. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
2. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.
3. Маршук Л. М., Бурлака М. О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 4. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1800/1735>
4. Нечипорук Л. В. Фінансова система : навч.-метод. посіб. Харків, 2020. 119 с.
5. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. *Бізнес Інформ* 2024. № 4. С. 178–186 URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-178_186.pdf
6. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.

7. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 6. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3880>

8. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Діяльність страхових компаній України в умовах воєнного стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 2 (11). URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/352>

9. Сосновська О. О. Страхування : навчальний посібник / Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. К., 2021. 328 с.

10. Фінанси : підруч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.

ТЕМА 8

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

8.1. Права та обов'язки здобувача вищої освіти Державного податкового університету.

8.2. Студентське самоврядування в Державному податковому університеті.

8.3. Студентський парламент: порядок організації.

8.4. Організаційна структура, мета, завдання та напрями діяльності органів студентського самоврядування.

8.5. Культурно-виховне та спортивне виховання здобувачів вищої освіти Державного податкового університету.

8.1. Права та обов'язки здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Права та обов'язки здобувачів вищої освіти Державного податкового університету регламентуються чинним законодавством України, зокрема законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту», а також Статутом університету, правилами внутрішнього розпорядку та положеннями щодо забезпечення академічної доброчесності.

Здобувач вищої освіти університету має право на:

- вибір форми здобуття освіти серед запропонованих закладом варіантів відповідно до освітніх програм;
- отримання якісної освіти відповідно до стандартів вищої освіти та індивідуальної освітньої траєкторії;
- належні та безпечні умови навчання, праці та відпочинку;
- безоплатно користуватися бібліотечними, музейними, інформаційними фондами, а також навчальною, науковою та спортивною інфраструктурою університету;

- отримання навчальної інформації в зручних форматах із використанням технологій, що враховують індивідуальні потреби осіб з інвалідністю або з обмеженими можливостями здоров'я;
 - участь у науковій, науково-технічній, мистецькій та інноваційній діяльності з правом використовувати ресурси університету для розвитку власного інтелектуального потенціалу;
 - залучення до науково-дослідних і дослідно-конструкторських проєктів, конференцій, симпозіумів, виставок, конкурсів, а також можливість публікувати результати власних досліджень;
 - одночасне навчання за кількома освітніми програмами або в декількох закладах вищої освіти за умови отримання лише однієї кваліфікації за кожним рівнем освіти за кошти державного чи місцевого бюджету;
 - академічну відпустку або перерву в навчанні зі збереженням певних прав, а також поновлення навчання відповідно до порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади у сфері освіти й науки;
 - отримання стипендії, матеріальної допомоги та доступ до гуртожитку згідно із встановленими умовами;
 - свободу думки, слова, переконань та участь у громадському й культурному житті університету;
 - участь в управлінні університетом через органи студентського самоврядування;
 - академічну мобільність – право навчатися у вітчизняних чи закордонних ЗВО;
 - захист прав і свобод через студентське самоврядування або омбудсмена з академічної доброчесності;
 - оскарження рішень адміністрації та викладачів, якщо вони порушують права студента;
 - отримання додаткових освітніх послуг, консультацій, менторської підтримки.
- Здобувач вищої освіти зобов'язаний:
- сумлінно виконувати навчальний план, систематично відвідувати заняття, готуватися до аудиторних і самостійних форм навчання;

– дотримуватися принципів академічної доброчесності – не вдаватися до плагіату, шахрайства, фабрикації чи підроблення результатів;

– шанобливо ставитися до гідності та прав усіх учасників освітнього процесу, дотримуючись етичних норм поведінки;

– виконувати вимоги Статуту університету, правил внутрішнього розпорядку, положень щодо проживання в гуртожитку та інших внутрішніх нормативних актів університету;

– виявляти активність у навчальній, науковій, громадській і виховній діяльності університету;

– піклуватися про майно університету, дбайливо ставитися до матеріальних ресурсів;

– вчасно інформувати адміністрацію про поважні причини відсутності на заняттях або порушення режиму навчання.

Права та обов'язки здобувачів вищої освіти Державного податкового університету створюють правову основу для гармонійного, ефективного й безпечного освітнього середовища. Дотримання встановлених норм не лише сприяє інтелектуальному та професійному розвитку студентів, але й формує відповідального громадянина та фахівця.

8.2. Студентське самоврядування в Державному податковому університеті

У закладах вищої освіти та їхніх структурних підрозділах функціонує студентське самоврядування, яке є невід'ємною складовою системи громадського управління університету. Воно надає студентам (за винятком курсантів-військовослужбовців) право та можливість самостійно вирішувати питання, пов'язані з навчанням і побутом, захищати свої права та інтереси, а також брати участь у керівництві закладом вищої освіти.

Студентське самоврядування охоплює всіх здобувачів освіти (крім курсантів-військовослужбовців) і базується на принципі рівності прав кожного студента обирати та бути обраним до представницьких, дорадчих і виконавчих органів.

Основною метою діяльності студентського самоврядування є захист прав та інтересів студентів і забезпечення їхньої участі в управлінні закладом освіти. Це здійснюється безпосередньо студентами або через створені ними виборні органи, формування яких відбувається за рахунок прямого таємного голосування.

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством України, Статутом університету та положенням про студентське самоврядування. Їхня робота базується на таких принципах:

- добровільність, колегіальність і відкритість;
- виборність і звітність органів самоврядування;
- рівність прав усіх студентів на участь у самоврядуванні;
- незалежність від політичних партій і релігійних організацій (за винятком закладів духовної освіти).

Студентське самоврядування функціонує на різних рівнях – академічної групи, факультету (інституту), відділення, гуртожитку та університету загалом. Залежно від особливостей закладу, воно може діяти також на рівні курсу, спеціальності чи студентського містечка.

Організаційні форми студентського самоврядування можуть бути різноманітними: парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, ради тощо. Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи обираються на один рік. Членів цих органів можна достроково відкликати за результатами таємного голосування, ініційованого не менше ніж 10 % студентів. Керівник органу та його заступники можуть обіймати посаду не більше двох термінів поспіль.

Припинення навчання в закладі автоматично припиняє участь студента в органах самоврядування. Студентське самоврядування може бути зареєстроване, за бажанням, як громадська організація відповідно до чинного законодавства.

Основні функції органів студентського самоврядування охоплюють:

- участь в управлінні університетом у межах, визначених законодавством та Статутом;

- розгляд і вирішення питань удосконалення освітнього процесу, наукової діяльності, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, харчування та оздоровлення студентів;
- організацію просвітницьких, наукових, спортивних, культурних і соціальних заходів;
- участь у системі забезпечення якості освіти;
- захист прав та інтересів студентів;
- делегування представників до робочих і дорадчих органів університету;
- розроблення внутрішніх актів, що регулюють діяльність самоврядування;
- вирішення питань, пов'язаних із проживанням і побутом студентів;
- розпорядження фінансовими та матеріальними ресурсами самоврядування;
- подання пропозицій щодо змісту навчальних планів і програм, а також розвитку матеріально-технічної бази закладу;
- ініціювання й проведення мирних акцій протесту;
- виконання інших завдань, передбачених законодавством і положенням про студентське самоврядування.

Рішення ухвалюються за попереднім погодженням з органом студентського самоврядування щодо:

- відрахування та поновлення студентів (курсантів);
- переведення студентів між формами навчання (державне замовлення / контракт);
- призначення заступників деканів, директорів інститутів, керівників закладів;
- поселення та виселення студентів із гуртожитків;

За погодженням з органом студентського самоврядування ухвалюються рішення щодо:

- затвердження правил внутрішнього розпорядку закладу в частині, що стосується студентів;
- організації діяльності студентських містечок і гуртожитків.

Найвищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів, які:

- затверджують положення про студентське самоврядування закладу, визначають його структуру, повноваження та порядок

проведення прямих таємних виборів представницьких і виконавчих органів;

- заслуховують та оцінюють звіти представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів;

- затверджують порядок використання майна та коштів органів студентського самоврядування, а також умови підтримки студентських ініціатив на конкурсній основі;

- затверджують річний бюджет (кошторис витрат), вносять до нього зміни та заслуховують звіт про його виконання;

- обирають контрольно-ревізійну комісію серед студентів (курсантів) для контролю за використанням коштів і майна.

Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування. Керівництво університету забезпечує умови для їхньої роботи, надаючи приміщення, меблі, оргтехніку, засоби зв'язку, доступ до інтернету та інформаційні ресурси, що закріплюється відповідною угодою.

Фінансову основу студентського самоврядування становлять:

- кошти, визначені вченою радою закладу, у розмірі не менше 0,5 % власних надходжень від основної діяльності;

- членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом самоврядування й не може перевищувати 1 % прожиткового мінімуму.

Кошти органів студентського самоврядування використовуються для реалізації їхніх завдань і повноважень відповідно до затвердженого кошторису. Звітність про їхнє використання оприлюднюється не менше одного разу на рік.

Студентське життя охоплює не лише навчальний процес, а й можливості для самореалізації, розвитку ініціатив, участі в проєктах і набуття практичного досвіду.

Студентське самоврядування Державного податкового університету є невід'ємною частиною системи громадського самоврядування закладу, що забезпечує захист прав та інтересів здобувачів освіти. Воно надає студентам можливість впливати на організацію навчального процесу, вирішення побутових питань і брати активну участь в управлінні університетом.

Мета студентського самоврядування полягає в створенні сприятливих умов для розвитку та самореалізації молоді, формуванні лідерських якостей, громадянської активності, національно-патріотичної свідомості та життєвих компетентностей.

Органи студентського самоврядування ДПУ – Студентський парламент, Офіс студентського омбудсмена, студентські ради інститутів і факультетів – організовують культурні, освітні, спортивні та соціальні заходи, сприяють розвитку університетської спільноти та захищають права студентів.

8.3. Студентський парламент: порядок організації

Студентський парламент Державного податкового університету – це орган студентського самоврядування, який діє відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Статуту університету та Положення про студентське самоврядування. Його діяльність спрямована на представництво й захист прав та інтересів здобувачів освіти, створення умов для розкриття їхнього потенціалу, а також залучення студентів до активної участі в житті та розвитку університетської спільноти.

Студентський парламент функціонує як представницький орган студентів на рівні університету та факультетів. Його структура, порядок формування, права та повноваження регламентуються Положенням про студентське самоврядування, затвердженим вченими радами відповідного рівня.

Порядок організації студентського парламенту в ДПУ:

1. Формування органів студентського самоврядування:

- студентський парламент формується з представників студентських рад факультетів, інститутів, а також окремих структурних підрозділів;
- кандидати до парламенту висуваються через відкриті вибори на загальних зборах студентів відповідного підрозділу.

2. Вибори:

- вибори проводяться демократично, на альтернативній основі, із дотриманням принципів відкритості, гласності та рівності;

- організовує вибори незалежна виборча комісія серед студентів;
- голосування може відбуватись у паперовій або електронній формі.

Структура студентського парламенту:

- голова парламенту – обирається на загальних зборах студентського парламенту та є основною посадовою особою;
- заступники, секретар, керівники комітетів (з навчальної роботи, з питань культури, спорту, волонтерства, інформаційної політики тощо);
- комітети – робочі органи, що відповідають за окремі напрями діяльності.

Повноваження парламенту:

- представлення інтересів студентів перед адміністрацією університету;
- співпраця з органами управління, участь у вченій раді, стипендіальній комісії, комісіях з розподілу місць у гуртожитках тощо;
- організація культурно-масових, спортивних, освітніх і соціальних заходів;
- контроль за дотриманням прав студентів, участь у врегулюванні конфліктних ситуацій;
- сприяння розвитку академічної доброчесності, громадянської активності та волонтерства.

Основні відділи студентського парламенту ДПУ:

1. Інформаційний відділ відповідає за збір, обробку та поширення інформації про події, ухвалені рішення та можливості для участі студентів. Забезпечує прозорість діяльності парламенту та ефективну комунікацію між студентами. Діяльність відділу вирізняється високою точністю, оперативністю подання інформації та вмінням ефективно адаптувати її до змін у цифровому середовищі.

2. Відділ зовнішніх зв'язків та комунікацій відповідає за налагодження й підтримку партнерських відносин із студентськими організаціями інших закладів вищої освіти, представляє університет на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Він координує внутрішню комунікацію студентського парламенту, організовує тренінги, семінари та заходи для розвитку

комунікативних і лідерських компетентностей студентів. Крім того, відділ підтримує постійний зв'язок з іншими структурними підрозділами університету для забезпечення ефективної співпраці та інформаційного обміну.

3. Навчально-науковий відділ сприяє інтелектуальному розвитку здобувачів освіти, стимулює їх наукову та дослідницьку активність, створює умови для самореалізації та розкриття творчого потенціалу.

4. Відділ спорту популяризує здоровий спосіб життя, залучає студентів до систематичних занять фізичною культурою і спортом, формує командний дух і підтримує участь молоді в спортивних заходах університету.

Засідання студентського парламенту скликаються регулярно, не рідше одного разу на місяць або за потреби. Рішення ухвалюються відкритим голосуванням простою більшістю присутніх членів.

Студентський парламент щорічно звітує перед студентською спільнотою про результати діяльності. Тісно взаємодіє з адміністрацією ДПУ, кафедрами, іншими органами самоврядування, громадськими організаціями. Може ініціювати зміни до нормативних документів, що регулюють права студентів.

Студентський парламент Державного податкового університету є ефективним інструментом залучення здобувачів вищої освіти до управління університетом, самореалізації та набуття лідерських і організаційних навичок. Його належне функціонування сприяє розвитку демократичного та відкритого освітнього середовища.

8.4. Організаційна структура, мета, завдання та напрями діяльності органів студентського самоврядування

Органи студентського самоврядування (далі – ОСС) становлять важливу частину демократичного простору закладу вищої освіти, спрямовану на забезпечення реалізації прав і захисту інтересів студентів. Вони створюють умови для активної участі здобувачів

освіти в ухваленні рішень, що стосуються організації навчального процесу, дозвілля, соціальної підтримки, дотримання принципів академічної доброчесності та розвитку студентського життя загалом.

Органи студентського самоврядування – це самостійні, ініціативні та відповідальні об'єднання, які сприяють становленню активної громадянської позиції студентів, розвитку лідерських якостей і формуванню навичок командної роботи, що є важливою частиною освітнього середовища та демократичного управління в ЗВО.

Організаційна структура ОСС може варіюватися залежно від конкретного закладу вищої освіти, проте загалом містить такі складові:

- студентську раду (парламент / сенат) – найвищий колегіальний орган студентського самоврядування, що ухвалює рішення від імені всіх студентів;
- голову студентської ради – очолює раду, представляє інтереси студентів на рівні адміністрації закладу та поза ним;
- заступників голови / координаторів напрямів – відповідають за окремі напрями діяльності (освітній, культурно-масовий, інформаційний, соціальний тощо);
- секретаріат / канцелярію – забезпечує діловодство, комунікації та документацію;
- факультетські / інститутські / групові студентські ради – структурні підрозділи, які функціонують на рівні факультетів чи інститутів, курсів або академічних груп;
- комісії та сектори – тимчасові або постійні робочі органи, створені для реалізації конкретних завдань (наприклад, комісія з академічної доброчесності, сектор волонтерства, культурний сектор).

Основна мета діяльності ОСС – захист прав і інтересів здобувачів, участь у вдосконаленні освітнього процесу та створення умов для всебічного розвитку особистості студента як майбутнього фахівця й активного громадянина.

Завдання органів студентського самоврядування:

- представлення інтересів здобувачів вищої освіти у взаєминах з адміністрацією, викладачами, іншими органами управління;

- участь у формуванні та реалізації освітньої політики ЗВО (зокрема, через участь у вченій раді, стипендіальній комісії, комісіях з якості освіти);
- поширення знань про права й обов'язки здобувачів;
- сприяння розвитку культурного, спортивного, наукового, волонтерського життя;
- підтримка ініціатив і самореалізації студентів;
- вирішення соціально-побутових питань студентів (житло, харчування, транспорт, психологічна підтримка тощо);
- участь у профорієнтаційній діяльності та співпраці з громадськими організаціями, ЗМІ, бізнесом, державними структурами;
- формування відповідального ставлення до навчання, дотримання принципів академічної доброчесності.

Напрями основної діяльності органів студентського самоврядування:

1. Освітній напрям: участь у моніторингу якості освіти; опитування студентів; організація студентських наукових заходів, тренінгів, лекцій; взаємодія з викладачами.

2. Культурно-масовий напрям: організація свят, концертів, фестивалів, тематичних вечорів; участь у студентських конкурсах, творчих ініціативах.

3. Соціально-побутовий напрям: захист прав студентів, які мешкають у гуртожитках; моніторинг умов проживання; підтримка малозабезпечених, здобувачів з особливими потребами.

4. Спортивно-оздоровчий напрям: організація спортивних змагань; сприяння популяризації здорового способу життя.

5. Волонтерський та громадянський напрям: благодійні акції, донорство, екологічні ініціативи; участь у суспільно важливих проєктах.

6. Інформаційний напрям: ведення соцмереж, сайтів, інформаційних стендів; інформування студентів про новини, події, зміни в навчальному процесі.

7. Міжнародне співробітництво та академічна мобільність: популяризація міжнародних програм обміну; допомога іноземним студентам в адаптації; участь у міжнародних студентських об'єднаннях.

8.5. Культурно-виховне та спортивне виховання здобувачів вищої освіти Державного податкового університету

Метою художньо-естетичного виховання є розвиток у студентів здатності ціннісно сприймати навколишню дійсність і мистецтво, формування естетичної свідомості, загальнокультурних і художніх компетентностей, умінь самореалізації та прагнення до духовного самовдосконалення.

Культурно-виховна та спортивна діяльність є важливою складовою єдиного освітнього процесу Державного податкового університету. Вона спрямована на гармонійний розвиток особистості, виховання патріотичних, моральних, естетичних і фізичних якостей здобувачів освіти, а також на створення сприятливих умов для розкриття й реалізації студентського потенціалу.

Мета культурно-виховної та спортивної роботи:

- формування гармонійно розвиненої особистості з активною громадянською позицією;
- сприяння утвердженню національних цінностей, академічної доброчесності та високої моральної культури;
- забезпечення умов для творчого та фізичного самовираження студентської молоді;
- виховання в здобувачів відповідальності, дисциплінованості, толерантності та здорового способу життя.

Основні напрями культурно-виховної роботи:

1. Патріотичне та національно-культурне виховання:
 - проведення заходів до державних і пам'ятних дат (День Соборності, День Незалежності, День Гідності і Свободи тощо);
 - участь у всеукраїнських патріотичних проєктах, меморіальних акціях, флешмобах.
2. Морально-правове виховання:
 - формування культури доброчесності, правової відповідальності та поваги до прав інших;
 - просвітницькі заходи з протидії корупції, дискримінації, насильству.

3. Громадянське та екологічне виховання:

- участь у волонтерських ініціативах, благодійних акціях, екофорумах;
- реалізація проєктів, що сприяють розвитку сталого суспільства.

4. Художньо-естетичне виховання:

- діяльність мистецьких колективів (вокальних, театральних, хореографічних);
- участь у конкурсах, фестивалях, творчих вечорах, студентських капусниках;
- організація культурних заходів (вечорів української пісні, виставок, зустрічей з діячами культури).

5. Профілактична та психолого-педагогічна підтримка студентів:

- робота психологічної служби університету;
- тематичні тренінги, семінари з особистісного зростання, профілактики стресу та вигорання.

6. Поєднання виховних і навчальних заходів:

- внесення тем етики, духовності, академічної доброчесності в зміст дисциплін;
- проведення виховних годин, кураторських зустрічей, дебатів.

У межах реалізації молодіжної політики університету відновлено діяльність Культурно-мистецького центру «Сузір'я» – структурного підрозділу, створеного відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Центр, який розпочав свою роботу ще 1996 року, здобув визнання як в Україні, так і за її межами.

Основна діяльність КМЦ «Сузір'я» спрямована на розвиток творчого потенціалу й талантів студентської молоді, популяризацію української мови, музики, пісні, танцю й культурної спадщини. Центр також сприяє збереженню й відродженню української національної культури та культур народів, що проживають на території України, а також створює умови для змістовного дозвілля та спілкування студентів з урахуванням їхніх інтересів і потреб.

Спортивне виховання та фізична культура:

1. Фізичне виховання як обов'язковий компонент навчання:

- дисципліна «Фізичне виховання» в навчальному плані;

- індивідуальний підхід до розвитку фізичної форми здобувачів освіти.

2. Спортивні секції та гуртки:

- функціонування секцій з футболу, волейболу, баскетболу, настільного тенісу, легкої атлетики, фітнесу, боротьби тощо;
- тренування з досвідченими тренерами й участь у міжвузівських змаганнях.

3. Участь у спортивних змаганнях і спартакіадах:

- участь у внутрішньоуніверситетських та обласних турнірах, універсіадах;
- щорічна університетська спартакіада серед факультетів.

4. Популяризація здорового способу життя:

- проведення днів здоров'я, спортивних флешмобів, майстер-класів;
- просвітницькі заходи з профілактики шкідливих звичок.

Культурно-виховна та спортивна діяльність в університеті спрямована на формування активної, свідомої, моральної та фізично розвиненої особистості. Завдяки системному підходу до виховання студенти мають змогу не лише здобути якісну професійну освіту, а й реалізувати себе в творчості, громадській діяльності та спорті, що сприяє їхньому гармонійному розвитку й підготовці до життя в демократичному суспільстві.

Питання для самоконтролю

1. Які основні права та обов'язки мають здобувачі вищої освіти ДПУ?

2. Як організовано та реалізується діяльність студентського самоврядування в ДПУ?

3. Як формується та функціонує студентський парламент ДПУ?

4. Які особливості організаційної структури та основні напрями діяльності органів студентського самоврядування?

5. Як відбувається обрання студентського омбудсмена в ДПУ?

6. Охарактеризуйте студентоцентризований підхід у вищій освіті України та його вплив на освітній процес.

7. Які права та функціональні можливості мають органи студентського самоврядування в ДПУ?

8. Які повноваження належать найвищому представницькому органу студентського самоврядування?

9. Як відбувається формування студентської ради факультету?

10. Які механізми взаємодії студентського самоврядування з адміністрацією ДПУ?

11. Як студентське самоврядування впливає на організацію освітнього та культурного процесу в університеті?

12. Які види ініціатив можуть реалізовувати студенти через органи самоврядування?

13. Як забезпечується прозорість і підзвітність діяльності студентських органів у ДПУ?

14. Як студентське самоврядування сприяє формуванню академічної доброчесності та лідерських компетентностей у здобувачів?

Тестові завдання

1. Що таке студентське самоврядування відповідно до Закону України «Про вищу освіту»:

- а) дисциплінарний орган здобувачів вищої освіти;
- б) право здобувачів вищої освіти самостійно вирішувати питання, що стосуються їхнього навчання й побуту;
- в) організація позанавчального дозвілля;
- г) установа, що проводить прийом до ЗВО.

2. Яка з функцій належить до повноважень органів студентського самоврядування:

- а) акредитація освітніх програм;
- б) прийом на посади науково-педагогічних працівників;
- в) представлення інтересів студентів в органах управління ЗВО;
- г) призначення ректорів.

3. Що з наведеного найбільше сприяє демократизації вищої освіти:

- а) адміністративне керівництво з боку МОН України;
- б) активна участь студентів в ухваленні рішень ЗВО;
- в) централізоване управління навчальними планами;
- г) зовнішній контроль за студентською поведінкою.

4. Хто може бути учасником органів студентського самоврядування:

- а) лише студенти IV курсу;
- б) виключно старости груп;
- в) усі здобувачі вищої освіти незалежно від курсу й форми навчання;
- г) тільки члени профкому.

5. Який орган зобов'язаний забезпечувати сприяння діяльності студентського самоврядування:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) адміністрація закладу вищої освіти;
- в) місцевий відділ освіти;
- г) обласна державна адміністрація.

6. Що з наведеного є прикладом реалізації прав студентського самоврядування:

- а) перевірка відвідуваності занять;
- б) звільнення студентів від іспитів;
- в) участь у засіданнях вченої ради ЗВО;
- г) видача дипломів студентам.

7. Яка частка представників студентського самоврядування має бути в колегіальних органах управління ЗВО відповідно до законодавства:

- а) не більше 5 %;
- б) до 10 %;
- в) не менше 25 %;
- г) від 40 % і більше.

8. Яка основна мета діяльності студентського самоврядування в ЗВО:

- а) зменшення навантаження викладачів;
- б) захист прав та інтересів здобувачів вищої освіти;
- в) контроль за адміністрацією ЗВО;
- г) впровадження нових методик викладання.

9. Який орган студентського самоврядування може функціонувати на рівні закладу вищої освіти:

- а) профком студентів;
- б) студентський парламент або рада студентського самоврядування;
- в) навчально-методична рада факультету;
- г) комісія з академічної доброчесності.

10. Що є підставою для створення студентського парламенту в закладі освіти:

- а) рішення ректора;
- б) ініціатива здобувачів і затвердження організаційного положення;
- в) вимога студентської профспілки;
- г) наказ Міністерства освіти і науки України.

11. Як обираються члени студентського парламенту:

- а) призначаються деканатом;
- б) за рахунок відкритих і демократичних виборів серед здобувачів освіти;
- в) визначаються адміністрацією ЗВО;
- г) за погодженням зі студентською профспілкою.

12. Який документ регулює внутрішню діяльність студентського парламенту:

- а) колективний договір;
- б) Положення про студентський парламент;
- в) Правила внутрішнього розпорядку ЗВО;
- г) Програма розвитку академічної мобільності.

13. Який з наведених пунктів не є функцією студентського парламенту:

- а) участь у формуванні культурно-масових заходів;
- б) призначення завідувачів навчальних кафедр;
- в) захист прав та інтересів студентів;
- г) представництво студентів в органах управління ЗВО.

14. Хто може ініціювати зміни до Положення про студентський парламент:

- а) тільки ректор;
- б) лише викладачі кафедри;
- в) члени студентського парламенту або загальні студентські збори;
- г) Міністерство освіти і науки України.

15. Який із принципів має бути покладений в основу діяльності студентського парламенту:

- а) підпорядкованість адміністрації ЗВО;
- б) централізоване управління;
- в) демократичність, відкритість, прозорість;
- г) обмежена участь в ухваленні рішень.

Список рекомендованих джерел

1. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України. URL : zakon.rada.gov.ua/go/2623-14
4. Положення про організацію освітнього процесу в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 27.01.2022, протокол № 3. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oezbiUYasFU0WtCyJXmhWdwk7YWidyge/view>

5. Положення про органи студентського самоврядування Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 20.12.2023, протокол № 1. URL : <https://dpu.edu.ua/images/2024/Postijni%20photo%20dla%20storinok/Studentske%20samovraduvann%Dokumenti%20Studentskogo%20parlamentu/polozenna%20pro%20OSS%20DPU.pdf>

6. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.

7. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.

8. Череп А. В., Горбунова А. В. Вступ до спеціальності : навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 235 с.

9. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

ТЕМА 9

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

9.1. Зміст поняття «академічна доброчесність».

9.2. Фундаментальні цінності та принципи академічної доброчесності.

9.3. Законодавча база, що регламентує аспекти реалізації принципів академічної доброчесності в Україні.

9.4. Кодекс академічної доброчесності Державного податкового університету.

9.5. Політика забезпечення середовища академічної доброчесності.

9.1. Зміст поняття «академічна доброчесність»

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність визначається як комплекс етичних принципів і встановлених законом норм, якими зобов'язані керуватися всі учасники освітнього процесу під час навчальної, викладацької, наукової та творчої діяльності. Основною метою академічної доброчесності є забезпечення довіри до результатів навчання, наукових досліджень і творчих здобутків, а також формування культури відповідальності й чесності в академічному середовищі.

Академічна доброчесність у сучасному розумінні – це фундаментальна цінність освітнього простору, що поєднує моральні норми, правові вимоги та професійну етику. Вона є гарантією чесності, прозорості, об'єктивності та справедливості у всіх видах діяльності закладів освіти: від навчального процесу до наукових досліджень.

Створення та підтримання атмосфери академічної доброчесності в закладах вищої освіти передбачає не лише дотримання визначених правил, а й усвідомлення їхньої сутності кожним учасником освітнього процесу. Це охоплює розуміння того, що дотримання принципів доброчесності є запорукою формування якісного освітнього середовища, підвищення довіри суспільства до наукових результатів і збереження репутації академічних інституцій.

Академічна доброчесність є комплексним явищем, яке поєднує як фундаментальні етичні засади (чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність), так і практичні механізми та інструменти, що забезпечують їх реалізацію: політики запобігання плагіату, процедури оцінювання, системи внутрішнього контролю якості освіти тощо.

Дотримання принципів академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- обов’язкове зазначення джерел інформації під час використання чужих ідей, наукових розробок або результатів досліджень;
- суворе виконання вимог законодавства України щодо дотримання авторських і суміжних прав;
- подання достовірних даних про результати власної педагогічної, наукової чи творчої діяльності;
- здійснення контролю за дотриманням принципів доброчесності здобувачами освіти;
- забезпечення об’єктивності та прозорості під час оцінювання результатів навчання.

Зі свого боку академічна доброчесність здобувачів освіти передбачає:

- самостійне виконання всіх навчальних, наукових і контрольних завдань (з урахуванням індивідуальних особливостей осіб з особливими освітніми потребами);
- обов’язкове посилання на джерела під час використання чужих ідей, матеріалів або результатів;
- дотримання норм чинного законодавства у сфері авторського права;
- надання правдивої інформації про результати власної діяльності, використані методи та джерела.

Отже, академічна доброчесність – це не лише система норм і вимог, а цілісна культура поваги до знань, інтелектуальної праці, прав та обов’язків усіх учасників освітнього процесу. Її дотримання є обов’язковою умовою формування зрілої, відповідальної особистості, розвитку критичного мислення, становлення компетентного фахівця й утвердження авторитету української освіти в світовому просторі.

9.2. Фундаментальні цінності та принципи академічної доброчесності

Базові морально-етичні орієнтири академічної культури й доброчесності визначено в Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі (2004 р.). У ній підкреслено, що чесність, довіра, відкритість, повага, відповідальність і підзвітність є ключовими складовими добропорядного академічного середовища. Ці цінності не лише мають самостійну вагу, а й є критично вагомими для забезпечення якості освіти, наукових досліджень і викладацької діяльності.

Інтелектуальна свобода та соціальна відповідальність розглядаються як провідні орієнтири науково-дослідницької роботи, що повинні взаємно доповнювати один одного, особливо в умовах відкритих освітніх і наукових систем ХХІ століття.

Загальновизнаний перелік фундаментальних цінностей академічної доброчесності був запропонований Офісом внутрішніх відносин Октонського коледжу (Іллінойс) для Центру академічної доброчесності (нині – Міжнародний центр академічної доброчесності). До нього належать: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність і відвага.

Чесність проявляється в навчанні, викладанні, науковій діяльності та під час виконання адміністративних чи організаційних завдань.

Довіра є основою для вільного обміну ідеями, що стимулює ефективний науковий пошук і створює позитивний психологічний клімат у спільноті.

Справедливість означає наявність прозорих стандартів, очікувань і правил академічної взаємодії між студентами, викладачами та адміністрацією.

Повага ґрунтується на визнанні права кожного на власну думку та є передумовою партнерських взаємин у навчанні й дослідженні.

Відповідальність сприяє дотриманню спільно встановлених правил і процедур реагування на порушення.

Відвага виявляється в здатності захищати принципи доброчесності навіть у складних або конфліктних ситуаціях.

Діяльність університетської спільноти ґрунтується на таких основоположних принципах, як академічна доброчесність, колегіальність, академічна свобода, раціональне використання ресурсів університету та відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Члени академічної спільноти керуються принципами рівності, справедливості та рівних можливостей, розвивають критичне мислення, не допускають дискримінації, зловживання владою чи переслідувань. Толерантність і взаємна повага становлять основу спілкування в університетському середовищі.

Скарги й заяви, що надходять до університету, розглядаються об'єктивно, прозоро й неупереджено, у межах установлених термінів.

Заклад вищої освіти дотримується принципу свободи думки, навчання й дослідження, сприяє розвитку правдивого знання, обміну досвідом і впровадженню інновацій.

Члени академічної спільноти зобов'язані послідовно дотримуватися принципів академічної доброчесності та впроваджувати їх у навчальну, наукову та організаційну діяльність.

До основних принципів, яких мають дотримуватися учасники академічної спільноти, належать:

- порядність – це фундамент науково-дослідної та освітньої діяльності, який передбачає недопустимість будь-яких проявів обману, плагіату, фальсифікації чи інших нечесних дій, що знижують якість освітнього та наукового процесів;

- верховенство права – усі члени університетської спільноти зобов'язані дотримуватися чинних законів і внутрішніх нормативних документів закладу освіти. Будь-які випадки академічної недоброчесності мають бути розглянуті об'єктивно, а порушники – нести відповідальність відповідно до законодавства України;

- відповідальність і дотримання авторських прав – академічна діяльність повинна базуватися на повазі до інтелектуальної власності. Використання чужих ідей чи результатів досліджень має супроводжуватися посиланням на джерела. Висока якість освітніх і наукових робіт забезпечується відповідальним ставленням до кожного етапу дослідження – від планування до публікації;

– взаємоповага – кожен учасник освітнього процесу повинен дотримуватися принципів поваги до гідності інших, об’єктивності й справедливості у взаєминах, створюючи доброзичливу атмосферу в академічному середовищі.

– толерантність і недискримінація – академічна спільнота визнає цінність різноманіття наукових підходів і поглядів, не допускає жодних форм дискримінації за гендерними, етнічними, релігійними, мовними, соціальними чи іншими ознаками;

– прозорість і відкритість – результати навчальної, наукової та методичної роботи мають бути доступними й перевіреними. Учасники освітнього процесу зобов’язані дотримуватися принципів відкритої науки та забезпечувати унікальність власних напрацювань;

– академічна грамотність – члени академічної спільноти повинні володіти відповідними знаннями, навичками й методами для здійснення досліджень, оформлення результатів та їхнього представлення в науковій формі;

– орієнтація на якість – пріоритетом має бути створення змістовного, достовірного та якісного наукового продукту, а не кількість опублікованих матеріалів. Безперервне професійне вдосконалення є обов’язковим складником діяльності;

– партнерство та взаємодопомога – академічне середовище повинно базуватися на довірі, співпраці та взаємопідтримці. Такі умови сприяють розвитку нових ідей, ефективному розподілу обов’язків і зниженню конфліктних ситуацій.

– імперативність академічної доброчесності – усі учасники освітнього процесу мають неухильно дотримуватися принципів академічної доброчесності, демонструвати нетерпимість до будь-яких проявів корупції чи неетичної поведінки;

– компетентність і професіоналізм – постійне підвищення кваліфікації, розвиток професійних умінь і впровадження принципу «освіта впродовж життя» є важливою умовою ефективної роботи кожного члена університетської спільноти.

Академічна доброчесність є основою якісної освіти, наукової діяльності та розвитку університетської культури. Вона спирається на комплекс морально-етичних принципів, серед яких ключовими

є чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, сміливість, академічна свобода та колегіальність. Дотримання цих цінностей сприяє створенню прозорого, безпечного та толерантного освітнього середовища, що забезпечує вільний обмін ідеями, наукову творчість і професійне зростання.

Дотримання принципів порядності, верховенства права, поваги до авторських прав, толерантності, відкритості та орієнтації на якість визначає рівень академічної культури та репутацію закладу вищої освіти. Ці принципи не лише регулюють поведінку членів університетської спільноти, а й формують відповідальне ставлення до знань, праці та результатів наукових досліджень.

Отже, система академічних цінностей є не формальним набором норм, а етичним кодексом університетського життя, який забезпечує довіру, справедливість і взаємоповагу серед усіх учасників освітнього процесу, сприяючи підвищенню престижу науки та освіти загалом.

9.3. Законодавча база, що регламентує аспекти реалізації принципів академічної доброчесності в Україні

Принципи академічної доброчесності становлять основний елемент забезпечення якості освіти та наукової діяльності. В Україні їхнє реалізація регламентується рядом нормативно-правових актів, які встановлюють правову основу для дотримання етичних стандартів у навчальному процесі та наукових дослідженнях.

Основні законодавчі акти:

Конституція України (1996 р.) – відповідно до статті 53 кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток різних форм навчання (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної); а також надання державних стипендій і пільг учням та студентам.

Закон України «Про освіту» (2017 р.) – стаття 42 цього Закону визначає поняття академічної доброчесності, форми її порушення (зокрема, плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація) та відповідальність за недотримання встановлених норм.

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) – у статті 6 зазначено вимоги щодо забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти, а також обов’язки навчальних закладів щодо впровадження механізмів контролю та застосування санкцій у разі порушень.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.) – регламентує етичні аспекти дослідницької діяльності та встановлює відповідальність за публікацію недостовірних або сфабрикованих наукових результатів.

Положення про дотримання академічної доброчесності у закладах вищої освіти України розробляється та затверджується кожним ЗВО окремо відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України. Документ визначає правила запобігання порушенням академічної доброчесності, порядок проведення перевірок і заходи відповідальності для здобувачів освіти й викладачів.

Рекомендації МОН України щодо запобігання академічній недоброчесності (лист МОН України від 2020 р. № 1/9-650) охоплюють практичні поради для закладів освіти щодо впровадження ефективних систем запобігання та виявлення порушень доброчесності.

Впровадження програмного забезпечення для перевірки текстів на плагіат (наприклад, StrikePlagiarism). Розробка кодексів академічної доброчесності на рівні університетів.

Дотримання принципів академічної доброчесності в Україні є обов’язковою умовою для підвищення якості освіти, створення довіри до наукових результатів і забезпечення справедливого оцінювання в навчальному процесі. Законодавча база сприяє формуванню прозорого й етичного середовища в освітніх та наукових установах.

9.4. Кодекс академічної доброчесності Державного податкового університету

Кодекс академічної доброчесності Державного податкового університету є ключовим елементом внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти. Він визначає моральні засади, етичні норми та стандарти поведінки членів університетської спільноти під час виконання навчальних і професійних обов'язків. Кодекс спирається на загальноприйняті міжнародні принципи академічної та наукової етики, яких мають дотримуватися здобувачі освіти, науково-педагогічні, педагогічні, наукові працівники та інші співробітники університету.

Забезпечення академічної доброчесності в ДПУ є невід'ємною складовою системи управління якістю освіти й охоплює такі напрями:

1. Впровадження комплексних заходів і механізмів, спрямованих на формування культури академічної доброчесності серед усіх учасників освітнього процесу: студентів, викладачів, науковців, адміністрації та працівників, зокрема через ознайомлення з принципами академічної етики.

2. Обов'язкове підписання декларацій про дотримання академічної доброчесності всіма учасниками освітнього та наукового процесу як складової частини Кодексу.

3. Створення системи моніторингу, виявлення та фіксації випадків порушення академічної доброчесності.

4. Встановлення прозорих процедур розгляду, фіксації та ухвалення рішень щодо виявлених фактів порушень.

Стратегічна мета Кодексу полягає у створенні в університеті атмосфери академічної свободи, взаємної поваги, відповідальності та довіри; у формуванні умов, сприятливих для розвитку інтелектуального, професійного та особистісного потенціалу учасників освітнього процесу. Це зі свого боку сприяє підвищенню якості освітніх послуг, конкурентоспроможності й позитивного іміджу ДПУ.

Кодекс покликаний забезпечити дотримання високих етичних і професійних стандартів у всіх напрямках діяльності університету: освітній, науковій, управлінській, громадській – та підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у колективі. Документ визначає правила академічної доброчесності, етичні норми поведінки й принципи професійного спілкування викладачів, співробітників і здобувачів освіти.

9.5. Політика забезпечення середовища академічної доброчесності

Політика забезпечення середовища академічної доброчесності – це система принципів, норм і заходів, спрямованих на створення в університеті умов, за яких усі учасники освітнього процесу дотримуються етичних стандартів у навчанні, викладанні та науковій діяльності. Вона сприяє формуванню атмосфери довіри, чесності, відповідальності та підвищенню якості освіти й наукових досліджень.

Основні складові політики забезпечення академічної доброчесності:

1. Визначення принципів і правил. Академічна доброчесність ґрунтується на ключових цінностях: чесності, справедливості, повазі, довірі, відповідальності та мужності, які формують основу ефективного освітнього процесу.

2. Профілактика порушень. Політика передбачає підвищення обізнаності студентів і викладачів щодо сутності академічної доброчесності, роз'яснення можливих наслідків порушень і формування свідомого ставлення до дотримання правил.

3. Виявлення та розслідування порушень. Створюються механізми для виявлення плагіату, шахрайства, фальсифікації та інших проявів недоброчесної поведінки, а також визначаються прозорі процедури їхнього розгляду.

4. Застосування санкцій. Установлюються чіткі заходи відповідальності за порушення академічної доброчесності – від повторного проходження оцінювання до відрахування з університету.

5. Формування позитивного середовища. Забезпечується атмосфера взаємоповаги, підтримки, партнерства та розвитку цінностей, що запобігають проявам недоброчесності.

6. Значення академічної доброчесності. Вона є фундаментом довіри до системи освіти та науки, сприяє вихованню відповідальних громадян, захищає права інтелектуальної власності, забезпечує якість навчання та наукових досліджень і зміцнює репутацію закладу освіти.

Роль університету в забезпеченні академічної доброчесності:

- університетська спільнота формує, поширює та дотримується прозорих і справедливих правил, норм і процедур академічної доброчесності;

- університет здійснює просвітницьку діяльність, спрямовану на обговорення й утвердження основ академічної етики.

Питання для самоконтролю

1. Як ви визначаєте поняття «академічна доброчесність» і в чому полягає її основний зміст?

2. Розкрийте ключові цінності академічної доброчесності та поясніть їх роль у забезпеченні якості освітнього процесу.

3. Як університетська спільнота забезпечує дотримання етичних стандартів і принципів академічної доброчесності?

4. Які основні нормативно-правові документи регулюють застосування принципів академічної доброчесності в Державному податковому університеті?

5. Які основні принципи та заходи сприяють формуванню культури академічної доброчесності в закладі вищої освіти?

6. Якими етичними нормами повинні керуватися учасники освітнього процесу під час виконання навчальних, наукових і професійних завдань?

7. Які механізми реалізації політики академічної доброчесності запроваджено в Державному податковому університеті?

8. Як ви розумієте поняття «академічна культура» і які її прояви можна спостерігати в освітньому середовищі університету?

9. Які форми контролю та оцінювання використовуються для забезпечення академічної доброчесності серед студентів?

10. Як університет реагує на порушення академічної доброчесності та які заходи застосовуються до порушників?

11. У чому полягає роль викладачів у формуванні академічної культури та доброчесності здобувачів?

12. Які навчальні та інформаційні ресурси використовуються для підвищення обізнаності студентів щодо академічної доброчесності?

13. Як академічна доброчесність впливає на міжнародну мобільність та визнання здобутих кваліфікацій?

Тестові завдання

1. Що таке академічна доброчесність:

- а) дотримання правил безпеки в освітньому закладі;
- б) сукупність етичних принципів і правил поведінки у сфері освіти та науки;
- в) вивчення академічних дисциплін на високому рівні;
- г) принцип рівності між студентами.

2. Який з наведених принципів не належить до академічної доброчесності:

- а) самостійність;
- б) відповідальність;
- в) толерантність;
- г) плагіат.

3. Що з наведеного є прикладом порушення академічної доброчесності:

- а) самостійне написання есе;
- б) використання електронних баз даних у дослідженнях;
- в) списування під час контрольної роботи;
- г) цитування джерел у науковій роботі.

4. Плагіатом вважається:

- а) критика наукової роботи іншого автора;
- б) повторне використання власної роботи без посилання;
- в) написання роботи з урахуванням вимог викладача;
- г) виконання завдання в парі з товаришем.

5. Який із принципів академічної доброчесності передбачає визнання чужого внеску в наукову діяльність:

- а) об'єктивність;
- б) прозорість;
- в) відкритість;
- г) дотримання авторського права.

6. Скільки фундаментальних цінностей академічної доброчесності виділяє міжнародна практика (наприклад, ICAC):

- а) 3;
- б) 4;
- в) 5;
- г) 6.

7. Яка з наведених цінностей є ключовою для встановлення довірчих стосунків між учасниками освітнього процесу:

- а) повага;
- б) чесність;
- в) відповідальність;
- г) довіра.

8. Який принцип академічної доброчесності передбачає відкритість щодо джерел, методів і результатів дослідження:

- а) об'єктивність;
- б) прозорість;
- в) самостійність;
- г) дисципліна.

9. Що є основою для формування чесного академічного середовища:

- а) тільки контроль за студентами;
- б) встановлення жорстких правил;
- в) взаємна повага й відповідальність;
- г) зовнішнє оцінювання знань.

10. Що є основною метою політики академічної доброчесності в закладі вищої освіти:

- а) підвищення фінансування науки;
- б) покарання студентів за порушення;
- в) формування культури відповідальності, чесності та прозорості;
- г) розширення прав адміністрації.

11. Який орган найчастіше відповідальний за дотримання політики академічної доброчесності в ЗВО:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) студентський парламент;
- в) комісія з академічної доброчесності;
- г) кафедра публічних фінансів.

12. Який із документів зазвичай містить правила академічної доброчесності:

- а) навчальний план;
- б) Положення про академічну доброчесність;
- в) методичні рекомендації з написання есе;
- г) особова справа здобувача вищої освіти.

13. Що з наведеного не є засобом забезпечення академічної доброчесності:

- а) анонімне оцінювання;
- б) застосування санкцій за порушення;
- в) скасування контролю знань;
- г) використання систем антиплагіату.

Список рекомендованих джерел

1. Кодекс доброчесності Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 29.06.2023, протокол № 14. URL : <https://drive.google.com/file/d/12RHNtG1QXIMUgdEbIizGje2Zdueyu62k/view>
2. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcfF_1lLsYz7FNe8B-0jHRHjjNMbv/view
3. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України від 08.01.2024. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>
4. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL : <https://naqa.gov.ua>
5. Положення про академічну доброчесність в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 29.02.2024, протокол № 10. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oDXhVkaFW8VFjkSRk4ldOcOFWtgZgozs/view>
6. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 25.08.2022, протокол № 2. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fj0Ik2dsrRCNkeV1FCkASt2QY7Keo3ll/view>
7. Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.
8. Основи академічної культури : електрон. метод. посіб. / уклад. Л. М. Солдаткіна. Одеса : Одес. нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова, 2023. 103 с.
9. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.
10. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/16.pdf
11. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

ТЕМА 10

ОСНОВНІ ВИМОГИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

10.1. Політика академічної доброчесності в університеті.

10.2. Загальні принципи забезпечення академічної доброчесності.

10.3. Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності.

10.4. Забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти, наукових установах.

10.5. Етичні стандарти поведінки для учасників освітнього процесу Державного податкового університету.

10.1. Політика академічної доброчесності в університеті

Члени університетської спільноти зобов'язані діяти відповідально, етично, справедливо та чітко відповідно до вимог чинного законодавства України, внутрішніх нормативно-правових документів і моральних принципів як під час виконання своїх обов'язків в університеті, так і за його межами. Усі рішення, дії та взаємодії представників університетської спільноти мають ґрунтуватися на принципах законності, чесності, неупередженості та взаємоповаги.

Особливе значення надається добросовісній співпраці з вітчизняними й міжнародними партнерами, дотриманню високих етичних стандартів у науковій, освітній, управлінській і громадській діяльності.

Дотримання принципів академічної доброчесності та етичних норм взаємодії в університетській спільноті передбачає:

- суворе дотримання основних цінностей академічної доброчесності, як-от чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність і відвага;

- повагу до моральних норм, норм етичної поведінки та принципів людяності в професійному та міжособистісному спілкуванні;

– виконання вимог законодавства у сфері освіти, науки та інтелектуальної власності, запобігання будь-яким формам правопорушень і непричетність до дій, що можуть їм сприяти;

– сумлінне, своєчасне й відповідальне виконання посадових і навчальних обов’язків, підтримання корпоративної культури, взаємоповаги та толерантності між усіма учасниками освітнього процесу;

– активне запобігання будь-яким проявам академічної доброчесності з боку учасників освітнього процесу та наукової діяльності;

– обов’язкове інформування уповноважених органів або посадових осіб про факти порушення принципів академічної доброчесності для своєчасного реагування відповідно до встановлених процедур;

– усвідомлення особистої академічної відповідальності за недотримання норм академічної доброчесності та етичних стандартів;

– надання правдивої, достовірної й перевіреної інформації щодо власної освітньої, наукової чи професійної діяльності;

– здійснення контролю за дотриманням принципів академічної доброчесності всіма членами університетської спільноти;

– протидія проявам конформізму, підтримка свободи думки та засудження будь-яких форм цензури або дискримінації.

Вимоги щодо дотримання принципів академічної доброчесності є обов’язковими для всіх категорій працівників і здобувачів освіти та вносяться до контрактів, що укладаються з науковими, науково-педагогічними та педагогічними працівниками.

Для забезпечення дотримання норм академічної доброчесності під час вступу на навчання або прийому на роботу наукових і педагогічних працівників університет організовує їхнє обов’язкове ознайомлення з положеннями Кодексу академічної доброчесності Державного податкового університету.

Після ознайомлення кожен член університетської спільноти підписує Декларацію про дотримання академічної доброчесності незалежно від свого статусу – здобувач освіти, викладач чи науковий працівник.

Процедура ознайомлення, підписання та зберігання зазначених декларацій регламентується Положенням про академічну доброчесність у Державному податковому університеті. Її метою є формування культури довіри, взаємної відповідальності та високих стандартів академічної поведінки, що забезпечують розвиток доброчесного освітнього й наукового середовища.

Дотримання етичних норм і принципів академічної доброчесності є невід'ємною складовою діяльності кожного члена університетської спільноти. Етична поведінка, чесність, відповідальність і взаємоповага формують основу довіри в освітньому та науковому середовищі, сприяють підвищенню авторитету університету й зміцненню його репутації як осередку якісної освіти та наукової культури.

Реалізація зазначених принципів забезпечує створення безпечного, справедливого й відкритого академічного простору, у якому кожен здобувач і працівник має можливість вільно розвивати свій науковий потенціал, дотримуючись законодавчих і моральних норм. Дотримання академічної доброчесності є не лише обов'язком, а й свідомим вибором на користь розвитку сучасного університету, побудованого на засадах професіоналізму, етики та взаємної довіри.

10.2. Загальні принципи забезпечення академічної доброчесності

Забезпечення академічної доброчесності ґрунтується на дотриманні ряду базових принципів і морально-етичних цінностей, які формують фундамент освітньої та наукової культури. До таких принципів належать чесність, справедливість, повага, відповідальність, довіра, прозорість, сумлінність, мужність і прагнення до самовдосконалення. Саме вони визначають поведінкові стандарти учасників освітнього процесу, забезпечують взаємоповагу, професійну етику та розвиток інтелектуального середовища.

Дотримання цих принципів сприяє створенню атмосфери взаємної довіри, відкритості й академічної свободи, у якій наукові ідеї можуть розвиватися вільно, а результати освітньої діяльності

базуються на правдивості, об'єктивності та законності. Культура академічної доброчесності є запорукою сталого розвитку освіти та науки, підвищення якості підготовки фахівців і зміцнення репутації університету як центру інтелектуального поступу.

До основних принципів і фундаментальних цінностей академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин належать:

- чесність, порядність і правдивість – дотримання моральних стандартів і етичних норм, що унеможливорюють прояви академічної недоброчесності; усвідомлене прагнення до істини, відкрите визнання авторства, прозорість у поданні результатів освітньої чи наукової діяльності, відмова від плагіату, фальсифікації або перекручення фактів;

- довіра – переконання в доброчесності дій усіх учасників освітнього процесу, впевненість у чесності взаємовідносин, що забезпечує вільний обмін ідеями, розвиток партнерства, творчості та колегіальності в навчанні й дослідженнях. Атмосфера довіри сприяє формуванню позитивного іміджу академічного середовища;

- справедливість і законність – рівне, неупереджене ставлення до всіх учасників освітнього процесу, відсутність дискримінації, дотримання норм чинного законодавства та внутрішніх нормативних актів університету. Справедливість передбачає об'єктивне оцінювання результатів навчання, неупереджене прийняття рішень і рівність можливостей для всіх;

- повага – визнання гідності кожної особистості, толерантне ставлення до розмаїття думок, культур, переконань і наукових підходів; збереження поваги до фізичного та психічного здоров'я інших, етичність у комунікації та взаємодії;

- відповідальність – готовність кожного учасника освітнього процесу відповідати за власні дії, рішення й результати, дотримуватися взятих на себе зобов'язань, демонструвати приклад доброчесної поведінки та протидіяти проявам неетичної діяльності;

- самовдосконалення й сумлінність – прагнення до постійного професійного, особистісного й наукового розвитку; свідоме виконання своїх обов'язків, раціональне використання наданих повноважень, чесне й ефективне використання ресурсів університету;

- мужність – послідовне відстоювання принципів академічної доброчесності, навіть у ситуаціях зовнішнього тиску чи можливих негативних наслідків; готовність відкрито говорити про порушення етичних норм, захищати академічну свободу, правду та гідність.

Дотримання зазначених принципів є спільним обов'язком усіх членів університетської спільноти. Здобувачі вищої освіти мають самостійно виконувати навчальні завдання, коректно посила-тися на використані джерела, не допускати плагіату, дотримувати-ся норм авторського права та етичних стандартів у наукових роботах. Науково-педагогічні та педагогічні працівники зобов'язані забезпечувати об'єктивне оцінювання результатів навчання, неупереджене ставлення до здобувачів, створювати атмосферу взаємної поваги й сприяти формуванню культури академічної доброчесності серед студентства.

Усі учасники освітнього процесу мають діяти як єдина академічна спільнота, спрямована на підтримку високих стандартів етичної поведінки, академічної чесності, прозорості та взаємної довіри, що є запорукою сталого розвитку університету й підвищення якості освітніх і наукових результатів.

Забезпечення академічної доброчесності є фундаментальною умовою ефективного функціонування освітнього та наукового середовища. Реалізація принципів чесності, справедливості, довіри, поваги, відповідальності, самовдосконалення та мужності формує морально-етичний каркас діяльності кожного члена університетської спільноти.

Дотримання цих засад сприяє утвердженню культури доброчесності, заснованої на взаємній повазі, відкритості та прозорості, що забезпечує якість освітнього процесу, об'єктивність оцінювання, розвиток критичного мислення та інноваційної наукової діяльності. Академічна доброчесність є не лише нормою поведінки, а й світоглядною позицією, яка визначає рівень професіоналізму, громадянської зрілості та відповідальності кожного учасника освітнього процесу за результат і репутацію університету.

10.3. Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності

Забезпечення академічної доброчесності є колективною та інституційною відповідальністю всіх учасників освітнього процесу, наукової діяльності й управлінських структур, що функціонують у системі освіти та науки. Відповідно, суб'єктами забезпечення академічної доброчесності є всі фізичні та юридичні особи, залучені до реалізації освітніх програм, організації наукових досліджень, внутрішнього забезпечення якості освіти, а також до процедур оцінювання, акредитації, сертифікації та проведення конкурсів у науковій сфері.

До основних суб'єктів забезпечення академічної доброчесності належать:

- здобувачі освіти всіх рівнів;
- наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
- керівники закладів освіти та їхніх структурних підрозділів;
- працівники органів управління у сфері освіти й науки;
- експерти, рецензенти, члени акредитаційних, атестаційних і конкурсних комісій;
- заклади вищої освіти та наукові установи як інституційні суб'єкти, що формують політику й культуру академічної доброчесності;
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО);
- центральний орган виконавчої влади у сфері освіти й науки.

Заклади освіти та наукові установи є ключовими носіями політики академічної доброчесності. Вони несуть відповідальність за створення сприятливого середовища, у якому формуються та підтримуються цінності чесності, відповідальності, справедливості та взаємоповаги.

Основними напрямками діяльності закладів освіти й наукових установ щодо забезпечення академічної доброчесності є:

1. Формування інституційної культури доброчесності, що передбачає розроблення та впровадження внутрішніх політик, положень, кодексів етики, процедур виявлення й запобігання академічним порушенням.

2. Створення безпечного освітнього простору, в якому всі учасники відчують довіру, повагу та відповідальність за власні дії.

3. Проведення інформаційно-просвітницької роботи серед здобувачів освіти й працівників: тренінгів, семінарів, дискусій, тематичних лекцій щодо етичних стандартів і правил академічної поведінки.

4. Розроблення механізмів запобігання академічним порушенням, зокрема використання систем антиплагіатного контролю, створення комісій із розгляду випадків недоброчесності, упровадження внутрішніх процедур анонімного повідомлення про порушення.

5. Застосування ефективних заходів реагування на порушення академічної доброчесності, які передбачають об'єктивне розслідування, прозорість процесів ухвалення рішень і справедливе визначення міри відповідальності.

6. Внесення принципів академічної доброчесності до системи управління якістю освіти, зокрема до процедур атестації, акредитації освітніх програм, внутрішнього моніторингу та оцінювання результатів навчання.

Отже, заклад освіти є не лише організатором освітнього процесу, але й моральним осередком, що формує культуру довіри, правдивості та відповідальності, потрібну для розвитку сучасного академічного середовища.

Органи державного управління в галузі освіти й науки забезпечують нормативно-правове, організаційне та інституційне підґрунтя для реалізації принципів академічної доброчесності. У межах своїх повноважень вони:

- розробляють і впроваджують державну політику, спрямовану на формування культури доброчесності в системі освіти й науки;
- затверджують нормативно-правові акти, що регламентують вимоги до дотримання академічної доброчесності;
- координують діяльність закладів освіти та наукових установ у частині дотримання етичних стандартів;
- здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері освіти, науки та інтелектуальної власності;

- сприяють підвищенню кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників у сфері академічної етики.

Ці органи мають забезпечити належний баланс між контролем і підтримкою закладів освіти, сприяючи розвитку їхньої автономії у вирішенні питань академічної доброчесності.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО) є центральним суб'єктом у системі зовнішнього контролю за дотриманням академічної доброчесності. У своїй діяльності Агентство:

- здійснює моніторинг дотримання академічної доброчесності в закладах вищої освіти під час акредитації освітніх програм;
- розробляє методичні рекомендації та стандарти забезпечення академічної доброчесності;
- розглядає звернення щодо фактів порушення академічної доброчесності та приймає відповідні рішення згідно із законодавством;
- проводить аналітичні дослідження стану дотримання принципів доброчесності у вищій освіті України;
- сприяє формуванню єдиного підходу до оцінювання доброчесності в навчальних і наукових процесах.

НАЗЯВО виконує координаційну та консультативну роль, формуючи практику етичної поведінки в університетах і наукових установах.

Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти й науки – Міністерство освіти і науки України – реалізує державну політику в напрямі підвищення культури академічної доброчесності. Його діяльність спрямована на:

- нормативне забезпечення системи академічної доброчесності;
- координацію дій між освітніми установами, науковими центрами та НАЗЯВО;
- інтеграцію принципів академічної етики в державні освітні стандарти;
- підтримку міжнародного співробітництва у сфері академічної доброчесності;
- популяризацію ідей доброчесності серед здобувачів освіти, викладачів і науковців.

Отже, Міністерство освіти і науки України є стратегічним координатором у сфері формування національної політики академічної доброчесності та гарантом її реалізації на всіх рівнях освітньої системи.

Суб'єктами забезпечення академічної доброчесності є не лише окремі особи, а й інституції, об'єднані спільною метою – створення доброчесного, відкритого та справедливого академічного середовища. Їхня взаємодія забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері освіти й науки, спрямованої на формування покоління фахівців, для яких академічна доброчесність є не лише вимогою, а й внутрішнім переконанням, елементом професійної культури та громадянської відповідальності.

10.4. Забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти, наукових установах

Забезпечення академічної доброчесності є одним із ключових напрямів діяльності закладів освіти та наукових установ незалежно від форми власності, підпорядкування чи організаційно-правового статусу. Академічна доброчесність є фундаментом якості освітньої діяльності, наукових досліджень, а також формує довіру до результатів освітнього процесу, наукових здобутків і репутації установи загалом.

Кожен заклад освіти та наукова установа зобов'язані розробляти, затверджувати й реалізовувати власну політику та процедури забезпечення академічної доброчесності, які повинні узгоджуватися з чинним законодавством України та відповідати загальним принципам внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Ці політики мають бути відкритими для громадськості й оприлюднюватися на офіційному вебсайті закладу або установи.

Внутрішні політики у сфері академічної доброчесності є не лише формальною вимогою, а й практичним інструментом створення сприятливого академічного середовища, що базується на

цінностях чесності, відповідальності, справедливості та взаємоповаги. Їхня реалізація має забезпечити:

1. Мінімізацію можливостей порушення академічної доброчесності через створення прозорих правил і механізмів запобігання недоброчесним практикам, зокрема плагіату, фабрикації, фальсифікації, хабарництва, списування чи використання сторонньої допомоги під час оцінювання.

2. Системне заохочення дотримання принципів академічної доброчесності всіма учасниками освітнього, наукового та творчого процесів через формування відповідної корпоративної культури, просвітницьку діяльність і виховання академічної відповідальності.

3. Ефективне реагування на виявлені факти порушення через створення чітких процедур розгляду випадків недоброчесної поведінки, визначення заходів дисциплінарного впливу та запровадження механізмів профілактики повторних порушень.

Політика та процедури забезпечення академічної доброчесності мають бути закріплені у внутрішніх нормативних документах закладу освіти або наукової установи. Такі документи затверджуються колегіальним органом управління (вченою радою, науковою радою тощо) за погодженням із представницьким органом здобувачів освіти – у тій частині, що стосується їхніх прав і обов'язків.

У зазначених документах доцільно визначити:

- інституційну політику у сфері академічної доброчесності, її принципи, завдання та основні напрями реалізації;
- організаційну систему забезпечення доброчесності, зокрема склад, функції, повноваження та порядок роботи спеціальних органів (комісій, комітетів, рад з питань академічної доброчесності);
- розподіл відповідальності між керівництвом, структурними підрозділами, викладачами, науковцями та здобувачами освіти;
- процедури виявлення, розгляду та реагування на випадки порушення академічної доброчесності, включно із механізмами подання звернень, перевірки фактів, ухвалення рішень і застосування санкцій.

Кожен заклад освіти чи наукова установа має право доповнювати ці положення з урахуванням власної специфіки діяльності, профілю освітніх програм та особливостей наукових досліджень.

Заклади освіти та наукові установи зобов'язані проводити системний моніторинг дотримання принципів академічної доброчесності, зокрема під час оприлюднення академічних творів у виданнях, заснованих закладом, або рекомендованих ним до друку. У таких випадках перевірка на наявність академічних порушень (зокрема, плагіату) є обов'язковою і не потребує окремої згоди авторів.

Важливою складовою внутрішньої системи забезпечення академічної доброчесності є підготовка та навчання учасників освітнього процесу. Заклади мають вносити до освітніх програм окремі дисципліни або модулі, присвячені формуванню навичок академічного письма, коректного використання джерел, цитування, уникнення плагіату та етичних аспектів наукової діяльності. Для викладачів і науковців можуть проводитися тренінги, семінари, консультації з питань доброчесності та академічної етики.

Крім того, заклади освіти повинні забезпечити відкритість і прозорість процедур оцінювання, об'єктивність перевірки результатів навчання та наукових досягнень, а також створити можливості для апеляцій і зворотного зв'язку.

Недотримання вимог законодавства або внутрішніх процедур, спрямованих на забезпечення академічної доброчесності, розглядається як порушення академічної доброчесності самим закладом освіти чи науковою установою. Зокрема, неспроможність керівних органів своєчасно реагувати на виявлені порушення або невжиття відповідних заходів є підставою для застосування передбачених законом наслідків, аж до позбавлення акредитації певних програм чи обмеження інших повноважень.

Отже, ефективне забезпечення академічної доброчесності є системним процесом, який поєднує нормативно-правове регулювання, організаційні механізми, освітню діяльність, просвітництво та контрольні заходи. Його реалізація сприяє формуванню культури довіри, підвищенню якості освіти та наукових досліджень, а також зміцненню репутації закладу освіти чи наукової установи в академічній спільноті.

10.5. Етичні стандарти поведінки для учасників освітнього процесу Державного податкового університету

Етичні стандарти поведінки становлять фундамент сучасної академічної культури та є важливим чинником формування довіри, взаємоповаги й професійної відповідальності між усіма учасниками освітнього процесу. Вони визначають правила співіснування в університетському середовищі, сприяють підтриманню морально-психологічного клімату, який забезпечує ефективну реалізацію освітньої, наукової та виховної діяльності.

В умовах динамічних суспільних трансформацій, глобалізації, цифровізації освітнього простору та зростання вимог до якості підготовки фахівців значення етичних засад у діяльності закладів вищої освіти суттєво підвищується. Етична культура стає не лише моральною категорією, а й практичним інструментом управління якістю освіти, адже саме через дотримання етичних норм формується довіра до академічної спільноти, зміцнюється репутація університету та забезпечується сталий розвиток освітнього середовища.

Для Державного податкового університету, який здійснює підготовку висококваліфікованих фахівців у сфері фінансів, банківської справи, страхування, публічного управління та адміністрування, етичні стандарти мають особливе значення. Вони виконують не лише морально-виховну, а й професійно-орієнтовану функцію, адже забезпечують формування в здобувачів освіти почуття професійної відповідальності, правової культури та дотримання норм академічної доброчесності. Етика в цьому контексті є підґрунтям для розвитку професійної ідентичності майбутнього фахівця, який діятиме на засадах чесності, неупередженості та соціальної відповідальності.

Основні принципи етичної поведінки, що мають бути орієнтиром для здобувачів освіти, викладачів, науковців та адміністрації, охоплюють:

- 1) дотримання академічної доброчесності. Учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватися чесності в навчанні, викладанні, дослідженнях і професійній діяльності. Це передбачає

недопущення будь-яких проявів академічного шахрайства: плагіату, списування, фабрикації чи фальсифікації результатів, використання несанкціонованої допомоги під час оцінювання. Академічна доброчесність є основою довіри до результатів навчання й наукових досягнень, а її порушення – серйозним підривом репутації університетської спільноти;

2) повагу до особистості. Етична поведінка вимагає рівного та справедливого ставлення до всіх без винятку учасників освітнього процесу незалежно від віку, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціального походження чи інших відмінностей. Повага до гідності кожної людини створює атмосферу толерантності, партнерства та взаєморозуміння, що є запорукою ефективного навчання й наукової співпраці;

3) взаємну відповідальність. Кожен учасник академічної спільноти несе відповідальність за якість освітнього процесу, моральний клімат у колективі та результати спільної діяльності. Викладачі мають забезпечувати об'єктивність оцінювання й неупереджене ставлення до здобувачів освіти, а студенти – проявляти добросовісність у навчанні та повагу до праці викладачів. Така взаємна відповідальність зміцнює довіру, сприяє підвищенню ефективності освітнього середовища та формуванню культури академічного партнерства;

4) конфіденційність, чесність і добросовісність. Дотримання конфіденційності в роботі з персональними даними, результатами досліджень чи оцінюванням студентів є невід'ємною складовою етичної поведінки. Прозорість, відкритість і неупередженість у прийнятті рішень зміцнюють довіру до системи управління закладом, сприяють підвищенню рівня відповідальності та запобігають проявам зловживань;

5) культуру комунікації та екологічність спілкування. Усі учасники освітнього процесу повинні дотримуватися правил академічного етикету, уникати проявів грубості, дискримінації, маніпуляцій чи психологічного тиску як у безпосередньому спілкуванні, так і в цифровому середовищі. Ввічливість, тактовність і повага під час комунікації формують здорове етичне середовище та запобігають конфліктам.

Дотримання етичних стандартів сприяє не лише забезпеченню дисципліни чи належного порядку, а й створенню цілісної системи моральних орієнтирів, яка визначає ціннісні засади університетського життя. Така система виховує у здобувачів освіти культуру академічної поведінки, повагу до знань, до праці інших, до правових норм і традицій університету.

Впровадження Кодексу честі, внутрішніх Правил етичної поведінки чи Етичного кодексу університету є ефективним інструментом формування спільних стандартів поведінки. Ці документи виконують функцію морально-правового орієнтира, який регулює академічні, наукові й міжособистісні відносини, визначає допустимі межі поведінки та відповідальність за їхнє порушення.

Етична культура університету має виховне значення: вона сприяє становленню соціально зрілої, правосвідомої та відповідальної особистості, яка здатна приймати етичні рішення в професійній діяльності. У майбутньому саме такі фахівці формуватимуть позитивний імідж державних інституцій, фінансових структур, органів управління та бізнес-середовища.

Так, етичні стандарти в Державному податковому університеті є не лише формальним набором правил чи норм поведінки, а й стратегічним ресурсом розвитку закладу освіти. Вони визначають рівень культури взаємодії, якість освітнього процесу, професійну зрілість викладачів і студентів, а також зміцнюють довіру суспільства до результатів університетської діяльності.

Етична поведінка є запорукою стабільності, справедливості й ефективності освітнього простору, а отже, важливою умовою побудови сучасного, конкурентоспроможного та морально відповідального університету, орієнтованого на формування покоління фахівців нового типу – компетентних, чесних і відповідальних перед суспільством.

Питання для самоконтролю

1. Хто належить до суб'єктів забезпечення академічної доброчесності в Україні та які функції вони виконують у цій сфері?
2. Розкрийте зміст основних вимог академічної доброчесності та поясніть їхнє значення для розвитку сучасного освітнього середовища.
3. Як називається особа, що зробила власний інтелектуальний внесок у проведення дослідження або підготовку наукової праці, та які критерії визначення її авторства?
4. Які основні права, обов'язки та відповідальність науково-педагогічних працівників Державного податкового університету у сфері забезпечення академічної доброчесності?
5. Які функції, завдання та повноваження має Комісія з питань етики та академічної доброчесності університету, і як вона здійснює контроль за дотриманням етичних норм?
6. Які форми поведінки учасників освітнього процесу вважаються неприпустимими з позиції академічної етики та законодавства України?
7. Які механізми забезпечення академічної доброчесності реалізуються в закладах освіти та наукових установах незалежно від форми власності та підпорядкування?
8. Які вимоги встановлено щодо дотримання принципів академічної доброчесності в педагогічній, науково-педагогічній та науковій діяльності?
9. Які правила та етичні вимоги мають виконувати здобувачі освіти та вступники для підтримання академічної доброчесності під час навчання, виконання письмових робіт і проходження оцінювання?
10. У чому полягають основні етичні стандарти поведінки здобувачів вищої освіти, викладачів та адміністрації закладу освіти?
11. Як у Державному податковому університеті здійснюється попередження, виявлення та реагування на випадки порушення академічної доброчесності?

12. Які види академічної відповідальності передбачені за порушення принципів академічної доброчесності та які органи уповноважені її застосовувати?

13. Як реалізація принципів академічної доброчесності впливає на якість освітнього процесу, наукових досліджень та імідж університету?

14. Яку роль відіграє Кодекс честі (або Кодекс академічної доброчесності) у формуванні етичної культури університетського середовища?

Тестові завдання

1. Що є основною вимогою щодо забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти:

- а) лояльність до порушників;
- б) створення умов для уникнення контролю;
- в) дотримання чесності, самостійності та відповідальності;
- г) невтручання в освітній процес адміністрації.

2. Який нормативний документ містить визначення академічної доброчесності в Україні:

- а) Кодекс цивільного захисту;
- б) Закон України «Про освіту»;
- в) наказ Міністерства освіти і науки України;
- г) Конституція України.

3. Хто з наведених є суб'єктом забезпечення академічної доброчесності в закладі вищої освіти:

- а) адміністрація університету;
- б) здобувачі вищої освіти;
- в) усі учасники освітнього процесу;
- г) науково-педагогічні працівники.

4. До зовнішніх суб'єктів забезпечення академічної доброчесності належать:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) Рада студентського самоврядування;
- в) професорсько-викладацький склад;
- г) деканат факультету.

5. Яка вимога є обов'язковою для наукових робіт щодо академічної доброчесності:

- а) узагальнення без джерел;
- б) використання авторських текстів без обмежень;
- в) обов'язкове посилання на використані джерела;
- г) приховування методики дослідження.

6. Що вважається грубим порушенням академічної доброчесності:

- а) вивчення додаткової літератури;
- б) виконання завдання разом із однокласником;
- в) використання чужої роботи як власної (плагіат);
- г) консультація з викладачем.

7. Який принцип академічної доброчесності передбачає виконання роботи без допомоги інших осіб:

- а) відкритість;
- б) самостійність;
- в) колективність;
- г) конкуренція.

8. Хто несе відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності:

- а) адміністрація ЗВО;
- б) здобувачі вищої освіти;
- в) усі учасники освітнього процесу;
- г) науково-педагогічні працівники.

9. Що з наведеного є вимогою до оформлення письмових робіт відповідно до принципів доброчесності:

- а) внесення великого обсягу інформації;
- б) приховування використаних джерел;
- в) точне цитування та вказівка авторів;
- г) написання роботи без перевірки.

10. Яке з наведених тверджень є виявом академічної доброчесності:

- а) виконання завдання за допомогою штучного інтелекту без вказівки;
- б) подання чужої роботи під власним ім'ям;
- в) використання публікацій із правильним посиленням;
- г) переписування відповіді із соціальних мереж.

11. Яка з вимог є частиною превентивної політики забезпечення академічної доброчесності в ЗВО:

- а) зменшення контролю за здобувачами;
- б) відмова від перевірки робіт;
- в) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи;
- г) ігнорування анонімних звернень.

12. До яких наслідків може призвести порушення академічної доброчесності:

- а) підвищення рейтингу здобувача;
- б) скасування оцінки або дисциплінарне стягнення;
- в) надання додаткових можливостей;
- г) преміювання за креативність.

13. Що є основою етичної поведінки всіх учасників освітнього процесу в ДПУ:

- а) авторитет викладача;
- б) особисті переконання;
- в) дотримання внутрішнього розпорядку;
- г) повага, чесність і відповідальність.

14. Що повинен забезпечувати викладач у своїй діяльності відповідно до етичних стандартів ДПУ:

- а) зручний розклад занять;
- б) максимальну завантаженість здобувачів;
- в) об'єктивність і неупередженість оцінювання;
- г) участь у розважальних заходах.

15. Що з наведеного вважається порушенням етичних норм у ДПУ:

- а) дотримання академічної доброчесності;
- б) висловлення думки у формі поваги;
- в) використання чужого тексту без посилання;
- г) культурна дискусія з викладачем.

Список рекомендованих джерел

1. Кодекс доброчесності Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 29.06.2023, протокол № 14. URL : <https://drive.google.com/file/d/12RHNtG1QXIMUgdEbIizGje2Zdueyu62k/view>

2. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcfF_1lLsYz7FNe8B-0jHRHjjHMbv/view

3. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України від 08.01.2024. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>

4. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL : <https://naqa.gov.ua>

5. Положення про академічну доброчесність в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 29.02.2024, протокол № 10. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oDXhVkaFW8VFjkSRk4ldOcOFWtgZgozs/view>

6. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 25.08.2022, протокол № 2. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fj0Ik2dsrRCNkeV1FCkASt2QY7Keo3ll/view>

7. Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.
8. Основи академічної культури : електрон. метод. посіб. / уклад. Л. М. Солдаткіна. Одеса : Одес. нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова, 2023. 103 с.
9. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.
10. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96. URL : http://www.apnn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/16.pdf
11. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

ТЕМА 11

ВИДИ ПОРУШЕНЬ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ЕТИКИ АКАДЕМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

11.1. Види порушень академічної доброчесності.

11.2. Академічний плагіат. Порядок здійснення заходів на академічний плагіат курсових і кваліфікаційних робіт (проектів).

11.3. Встановлення факту порушення академічної доброчесності.

11.4. Порушення вимог щодо оцінювання здобувачів вищої освіти.

11.5. Створення середовища, що сприяє дотриманню академічної доброчесності їх працівниками та здобувачами освіти.

11.1. Види порушень академічної доброчесності

Порушення академічної доброчесності в Державному податковому університеті визначається Положенням про порушення академічної доброчесності, відповідно до якого будь-яка дія або бездіяльність учасника академічної діяльності, що суперечить цінностям та принципам академічної доброчесності, визнається порушенням. Такі дії підривають моральні, етичні й професійні стандарти університетської спільноти та шкодять довірі до освітнього й наукового процесу.

Відповідно до підпункту 31 пункту 1 статті 58 Закону України «Про вищу освіту» науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники зобов'язані: «Дотримуватися академічної доброчесності у процесі освітньої та науково-творчої діяльності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти».

Отже, академічна доброчесність є обов'язком не лише студентів, а й викладачів, науковців та адміністрації університету.

Основні види порушень академічної доброчесності:

1. Відчуження авторства – передача автором створеного ним академічного твору (повністю або частково) іншій особі з метою

його оприлюднення під ім'ям особи, яка не є справжнім автором, незалежно від того, чи здійснювалася така передача на платній або безоплатній основі.

2. Академічний плагіат – оприлюднення (повністю або частково) наукових, навчальних чи творчих результатів, отриманих іншими особами, як власних; відтворення текстів, ідей, результатів чи творів без належного посилання на їх оригінальних авторів або джерела.

3. Самоплагіат – повторне використання чи оприлюднення власних раніше опублікованих результатів досліджень як нових наукових або творчих здобутків без посилання на попередні публікації.

4. Фабрикація – вигадкування, створення або наведення неіснуючих даних, фактів чи результатів, які використовуються в освітньому процесі або науковій діяльності, що суперечить принципам достовірності, доказовості та перевірюваності інформації.

5. Фальсифікація – свідоме спотворення, зміна чи маніпулювання вже наявними даними, результатами або матеріалами в наукових дослідженнях чи освітньому процесі з метою введення в оману або досягнення бажаного, але неправомірного результату.

6. Списування – використання заборонених джерел інформації, сторонньої допомоги або неправомірних методів під час виконання письмових, тестових чи інших форм контролю знань, умінь і навичок.

7. Обман – умисне надання неправдивої інформації про власну освітню, наукову або творчу діяльність, а також про організацію освітнього процесу. До форм академічного обману належать, зокрема, плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

8. Хабарництво – передача, отримання або вимагання грошей, майна, послуг чи інших матеріальних або нематеріальних благ з метою здобуття неправомірної переваги в освітньому процесі, включно із оцінюванням навчальних результатів або вступу до закладу освіти.

9. Необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінок здобувачів освіти з порушенням принципів об'єктивності, неупередженості, справедливості та рівності умов навчання.

10. Надання неправомірної допомоги під час оцінювання – будь-яке сприяння студентам у процесі виконання контрольних, письмових чи інших робіт, не передбачене правилами проведення оцінювання, а також створення перешкод іншим здобувачам освіти для досягнення об'єктивного результату.

11. Вплив на оцінювання – здійснення прямого чи опосередкованого тиску на педагогічного або науково-педагогічного працівника (через прохання, умовляння, погрози чи примушування) з метою отримання неправомірної або необ'єктивної оцінки результатів навчання.

Порушення академічної доброчесності завдають шкоди не лише окремим учасникам освітнього процесу, а й репутації університету та довірі до результатів наукової діяльності. Своєчасне виявлення, документування й реагування на такі порушення є обов'язком адміністрації та науково-педагогічних працівників. Дотримання принципів академічної доброчесності створює умови для справедливого, прозорого й професійного освітнього середовища, сприяє формуванню морально відповідальної та компетентної особистості здобувача освіти.

11.2. Академічний плагіат.

Порядок здійснення заходів на академічний плагіат курсових і кваліфікаційних робіт (проектів)

Академічний плагіат – неправомірне використання чужих матеріалів (текстів, результатів досліджень, ілюстрацій чи інших творчих здобутків) без відповідного посилання, що видає їх за власну роботу автора.

Визначення терміну закріплено в Законі України «Про освіту» (ст. 42); кодексах академічної доброчесності ЗВО; внутрішніх положеннях закладів освіти щодо доброчесності.

Форми академічного плагіату:

- пряме копіювання без посилання (текст, таблиці, малюнки тощо);
- перефразування чужого тексту без згадування автора;
- самоплагіат – подання власної раніше оціненої роботи без дозволу або посилання.
- плагіат перекладу – переклад іноземного джерела без вказівки автора;
- приховане використання результатів колективної роботи як особистих.

Під перевірку на академічний плагіат у Державному податковому університеті підлягають такі види академічних і наукових творів:

- курсові роботи та проєкти здобувачів вищої освіти, виконані в межах навчального процесу;
- кваліфікаційні роботи та проєкти здобувачів вищої освіти рівнів «бакалавр» і «магістр»;
- дисертаційні роботи, а також реферати та автореферати, представлені на кафедрі для апробації або на розгляд спеціалізованих учених рад з присудження наукового ступеня доктора / кандидата наук або разових спеціалізованих учених рад з присудження ступеня доктора філософії;
- монографії, підручники, навчальні посібники та інші видання, що містять авторський текст і потребують схвалення Вченої ради університету для подальшої публікації;
- рукописи наукових статей, тези доповідей і матеріали, призначені для подання до редакцій наукових журналів або оргкомітетів наукових, науково-технічних чи науково-методичних заходів (конференцій, семінарів, з'їздів, конгресів).

Форми академічного плагіату відображено в таблиці 11.1.

Таблиця 11.1 – Порівняльна таблиця форм академічного плагіату

№ з/п	Форма плагіату	Опис	Приклад	Ознаки порушення
1.	Пряме копіювання	Дослівне відтворення чужого тексту без лапок і посилання на автора	Скопійований абзац з книги без вказівки джерела	Відсутність цитування, лапок, зноски або згадки в бібліографії
2.	Мозаїчний (модифікований) плагіат	Змішування чужих джерел із незначним перефразуванням	Перефразовані речення з кількох статей подано як власні думки	Формальне «своє» формулювання без посилань
3.	Плагіат ідей	Використання чужих концепцій, моделей, підходів без згадки про автора	Використано схему іншого науковця без посилання на нього	Власна подача чужих теоретичних положень без джерела
4.	Плагіат перекладу	Переклад іноземного тексту без згадки про оригінальне джерело	Перекладено англomовну статтю, видано за власне дослідження	Відсутність посилання на іноземне джерело
5.	Самоплагіат	Повторне подання власної раніше оціненої роботи без дозволу / згадки	Подання курсової роботи з минулого семестру як нової	Повторне використання тексту без вказання або дозволу викладача
6.	Неоформлене цитування	Некоректне оформлення цитат або джерел, навіть за наявності посилань	Згадано автора, але відсутня сторінка або лапки	Формальне, але помилкове цитування
7.	Подання чужої роботи (ghostwriting)	Подання роботи, написаної іншою особою, під власним ім'ям	Замовлення дипломної роботи в сторонньої особи	Відсутність авторської участі, невідповідність стилю
8.	Автоматично згенерований плагіат	Використання ІІІ або генераторів без згадки про джерело чи інструмент	Використано текст, створений ChatGPT, без вказання	Невідповідність стилю, шаблонність, відсутність джерел

Виявлення академічного плагіату здійснюється за чітко визначеною процедурою, яка охоплює:

1. Подання твору на перевірку – авторська робота або матеріали надсилаються на електронні системи контролю академічної доброчесності або до уповноважених осіб університету.

2. Аналіз тексту на наявність збігів – проводиться за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення або експертним методом для виявлення запозичень без посилання на джерело.

3. Порівняння з джерелами – текст порівнюється з відкритими, науковими, освітніми базами даних та іншими роботами для визначення ступеня збігу.

4. Фіксація результатів перевірки – складення протоколу або звіту з вказанням виявлених запозичень і частки тексту, що повторюється.

5. Розгляд результатів уповноваженими органами – кафедра, наукова рада або відповідний комітет університету оцінюють результати перевірки та приймають рішення щодо наявності порушень академічної доброчесності.

6. Прийняття рішень і застосування заходів – у разі підтвердження плагіату застосовуються передбачені нормативними документами університету дисциплінарні або виховні заходи.

Виявлення академічного плагіату охоплює обов'язкову перевірку електронної версії курсової чи кваліфікаційної роботи за допомогою спеціалізованих програм (системи пошуку плагіату). Результати аналізує науковий керівник, який визначає допустимий відсоток запозичень та ухвалює рішення про допуск роботи до захисту або потребу в її доопрацюванні чи відхиленні.

Здобувач завантажує електронну версію роботи в спеціальний розділ системи, наприклад в IC Moodle. Перевірка здійснюється за допомогою сервісів пошуку плагіату, які аналізують текст на предмет текстових запозичень та схожості з іншими джерелами.

Науковий керівник аналізує звіт про результати перевірки, встановлюючи відсоток текстових запозичень. Дозвіл на захист залежить від дотримання вимог щодо допустимого відсотка запозичень і відсутності плагіату чи самоплагіату.

Прийняття рішення:

- допуск до захисту – робота відповідає вимогам і допускається до захисту;
- коригування – у разі значних запозичень, які не є плагіатом, але не відповідають меті роботи, студент має доопрацювати текст і подати його повторно;
- відхилення – робота, що містить навмисні спотворення, спроби уникнути виявлення плагіату, фабрикацію даних або інші прояви академічного плагіату, не допускається до захисту.

11.3. Встановлення факту порушення академічної доброчесності

Визначення факту порушення академічної доброчесності здійснюється за рахунок розгляду поданої інформації або звернення щодо можливого порушення уповноваженим суб'єктом, який має право застосовувати відповідні заходи реагування. Також цю функцію може виконувати інший суб'єкт, визначений чинним законодавством. У рамках цієї процедури проводиться кваліфікація виявленого порушення та формування його оцінки відповідно до встановлених правил.

У разі коли вчинене порушення може водночас кваліфікуватися як кримінальне, адміністративне або цивільно-правове правопорушення, відсутність судового рішення або рішення іншого компетентного органу не є підставою для утримання від застосування заходів реагування, передбачених положеннями законопроекту «Про академічну доброчесність».

Під час розгляду справи відповідний суб'єкт самостійно з'ясовує всі обставини, аналізує докази та формує власну оцінку ситуації відповідно до встановленої процедури. Висновки інших осіб або органів можуть враховуватися, проте не мають вирішального значення в процесі прийняття остаточного рішення.

Порядок встановлення факту порушення в разі притягнення особи до академічної відповідальності визначається закладом освіти або науковою установою згідно із законодавством. Якщо

застосовуються інші заходи реагування, процедура регламентується відповідними нормативно-правовими актами.

Процедура встановлення порушення має охоплювати:

- ініціювання провадження та обов'язкове інформування осіб, які можуть зазнати негативних наслідків, про початок розгляду;
- стадії та строки провадження, що не повинні перевищувати шість місяців із моменту подання заяви;
- механізм залучення зовнішніх експертів, врегулювання конфлікту інтересів, забезпечення участі заінтересованих осіб і гарантування їхніх прав;
- процедуру ухвалення рішень щодо притягнення до академічної відповідальності або застосування інших заходів;
- визначення органів чи осіб, які здійснюють провадження та ухвалюють рішення.

Особа, щодо якої проводиться провадження, має бути повідомлена про його початок за допомогою публікації оголошення на офіційному вебсайті уповноваженого органу або іншим передбаченим способом.

Особа, яка притягається до академічної відповідальності або може зазнати негативних наслідків, має такі права:

- отримати повну інформацію про початок провадження;
- ознайомитися з усіма матеріалами перевірки;
- надавати письмові та усні пояснення або відмовитися від них; брати участь у дослідженні доказів;
- бути поінформованою про дату, час і місце розгляду, брати участь у слуханні;
- оскаржити прийняте рішення в порядку, передбаченому законодавством.

Встановлення факту порушення академічної доброчесності є комплексним процесом, що передбачає систематичний розгляд звернень, аналіз обставин і прийняття обґрунтованих рішень уповноваженими особами чи органами. Процедура має чітко регламентовані етапи, строки та механізми залучення експертів, а також гарантує права осіб, щодо яких здійснюється провадження.

Наявність таких процедур забезпечує справедливе, прозоре та об'єктивне реагування на порушення академічної доброчесності, підвищує відповідальність учасників освітнього процесу, сприяє підтриманню довіри й формує високі стандарти етичної та професійної поведінки в університетському середовищі.

11.4. Порушення вимог щодо оцінювання здобувачів вищої освіти

Порушення встановлених вимог щодо оцінювання здобувачів вищої освіти становить суттєву загрозу якості освітнього процесу, підриває довіру до результатів навчання та негативно позначається на авторитеті закладу вищої освіти.

Основу системи оцінювання становлять принципи об'єктивності, прозорості та справедливості, визначені Законом України «Про освіту» та закріплені у внутрішніх нормативних актах університетів.

Дотримання цих принципів має особливе значення, адже оцінювання не лише відображає рівень засвоєння знань, умінь і навичок здобувачем освіти, а й сприяє формуванню його професійних компетентностей, розвитку критичного мислення, відповідального ставлення до навчання й готовності до подальшої фахової діяльності.

Недотримання вимог оцінювання може проявлятися в різних формах:

- суб'єктивність або упередженість викладача, коли оцінка залежить від особистого ставлення до студента;
- непрозорі або невизначені критерії оцінювання, які не дають змогу студенту розуміти, за якими показниками формуються оцінки;
- надання неправомірних переваг окремим здобувачам освіти, що суперечить принципам рівності та справедливості;
- недотримання встановлених процедур проведення іспитів, заліків або захисту робіт, що підриває легітимність оцінювання;
- ігнорування права на апеляцію, що позбавляє студентів можливості оскаржити необ'єктивну або неправомірну оцінку.

Особливої уваги заслуговує явище необ'єктивного оцінювання, яке полягає в свідомому завищенні або заниженні оцінок. Це є формою порушення академічної доброчесності, за яку передбачена академічна відповідальність. До заходів такої відповідальності можуть належати:

- повторне проходження оцінювання – потреба в повторному складанні контрольної роботи, іспиту, заліку або іншого виду оцінювання;
- повторне проходження освітнього компонента – повторне вивчення курсу чи іншого освітнього модуля;
- відрахування із закладу освіти – у крайніх випадках порушення може призвести до відрахування студента.

Порушення вимог оцінювання спотворюють реальні результати навчання, демотивують студентів до сумлінного опанування знань і сприяють поширенню академічної недоброчесності. Крім того, такі порушення підривають довіру суспільства, роботодавців і наукової спільноти до системи освіти.

Отже, забезпечення прозорості, чітких стандартів і дотримання встановлених процедур оцінювання є важливою умовою створення справедливої системи освіти. Це дає змогу гарантувати не лише формальні результати навчання, але й реальний розвиток професійних компетентностей майбутніх фахівців, формує культуру академічної доброчесності та підтримує авторитет закладу вищої освіти.

11.5. Створення середовища, що сприяє дотриманню академічної доброчесності їх працівниками та здобувачами освіти

Створення середовища, що сприяє академічній доброчесності, вимагає впровадження культури, заснованої на цінностях чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності, через: ознайомлення з принципами доброчесності, розробку кодексів, створення умов для самостійної роботи, запобігання плагіату, підтримку

зворотного зв'язку та забезпечення достовірності результатів. Це також передбачає дотримання законодавства про авторське право та співпрацю з підлеглими на засадах етичних принципів.

Ключові принципи та цінності:

– чесність – передбачає самостійне виконання завдань, надання правдивої та достовірної інформації, відмову від будь-яких форм обману чи підтасовування результатів;

– довіра – базується на взаємній повазі між усіма учасниками освітнього процесу, формує безпечне та відкрито комунікативне середовище;

– справедливість – забезпечує рівні умови для всіх здобувачів освіти, не допускає дискримінації або необ'єктивного оцінювання;

– повага – означає вшанування честі, гідності та прав інших людей, толерантне ставлення до різних думок і поглядів.

Таблиця 11.2 – Перелік заходів зі створення середовища академічної доброчесності у ЗВО

Категорія заходів	Конкретні заходи	Мета / очікуваний ефект
1	2	3
Інформаційно-освітні	– проведення лекцій, семінарів, тренінгів для здобувачів і викладачів; – розробка навчально-методичних матеріалів (пам'ятки, посібники, відеоуроки); – інформування про правила цитування, використання джерел, унікальність робіт	Підвищення обізнаності учасників освітнього процесу про принципи академічної доброчесності та наслідки порушень
Організаційно-адміністративні	– впровадження та оновлення положень про академічну доброчесність; – створення комісій або центрів академічної доброчесності; – встановлення процедур реагування на порушення	Забезпечення чіткого регламенту дій у разі порушень та контроль за дотриманням норм

Продовження таблиці 11.2

1	2	3
Технологічні	– використання систем перевірки на плагіат; – електронні платформи для контролю навчального процесу; – забезпечення доступу до надійних джерел та електронних бібліотек	Зниження ризику академічних порушень за допомогою сучасних інструментів і контрольних механізмів
Культурно-ціннісні	– формування культури чесності через приклад викладачів; – заохочення добросовісних практик (конкурси, нагороди); – пропаганда етичних норм у науковому та навчальному середовищі	Створення позитивного соціального клімату, де доброчесність визнається цінністю
Психологічна та соціальна підтримка	– консультації щодо організації навчального процесу й управління часом; – можливість анонімного повідомлення про порушення	Підтримка студентів у складних ситуаціях і створення безпечного середовища для дотримання норм доброчесності

Формування сприятливого середовища академічної доброчесності в закладі вищої освіти є багатоплановим процесом, який охоплює системний комплекс заходів, спрямованих на підтримку культури чесності, етичної поведінки та відповідальності серед усіх учасників освітнього процесу. Така робота передбачає не лише встановлення формальних правил і процедур, а й створення атмосфери довіри, взаємоповаги та професійної відповідальності, що стимулює здобувачів освіти, викладачів і адміністративний персонал дотримуватися високих стандартів академічної доброчесності.

До ключових аспектів створення сприятливого середовища належать:

1. Розробка та впровадження політик і процедур щодо академічної доброчесності, які регламентують дії учасників освітнього процесу та визначають механізми реагування на порушення.

2. Популяризація культури етичної поведінки через навчальні програми, семінари, тренінги та просвітницькі заходи, що сприяють усвідомленню важливості чесності та відповідальності.

3. Мотивація до саморозвитку та сумлінного навчання, яка охоплює підтримку інтелектуальної незалежності студентів і викладачів, а також заохочення відкритого обміну знаннями та досвідом.

4. Забезпечення прозорості освітнього процесу, включно із чітким визначенням критеріїв оцінювання, відкритим доступом до інформації про академічні правила та процедури.

5. Систематичний контроль та оцінювання дотримання стандартів академічної доброчесності, що дає змогу оперативно виявляти й усувати порушення, а також запобігати їхньому повторенню.

6. Формування відповідальності та етики взаємовідносин, що охоплює розвиток навичок співпраці, толерантності та взаємної підтримки серед усіх учасників освітнього процесу.

Отже, сприятливе середовище академічної доброчесності не обмежується лише дотриманням формальних правил, а існує як стратегічний ресурс закладу освіти, який сприяє розвитку професійної компетентності, вихованню моральних цінностей і зміцненню авторитету університету в науковому та освітньому просторі.

Питання для самоконтролю

1. Які порушення академічної доброчесності є неприпустимими для учасників освітнього процесу?

2. Як передбачається дотримання принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин університетською спільнотою в ДПУ?

3. Охарактеризуйте протиправний вплив та отримання неправомірної вигоди в академічній діяльності.

4. Як здійснюється попередження плагіату в академічному середовищі університету?

5. Які роботи підлягають перевірці на академічний плагіат в університеті?

6. Хто має право розглядати звернення про можливе порушення академічної доброчесності?

7. Що входить до обов'язків уповноваженого суб'єкта під час встановлення порушення?

8. Чи є підставою для невжиття заходів реагування відсутність судового рішення в разі одночасного правопорушення?

9. Які етапи передбачає процедура встановлення порушення академічної доброчесності?

10. Які права має особа, щодо якої здійснюється провадження?

11. Хто визначає порядок застосування заходів реагування в закладах освіти та наукових установах?

12. Які механізми забезпечують об'єктивність і неупередженість під час розгляду порушень?

Тестові завдання

1. Яке з наведених порушень стосується фальсифікації:

- а) приписування собі результатів, які не проводилися насправді;
- б) цитування автора з дотриманням правил;
- в) виправлення орфографії в роботі;
- г) використання онлайн-бібліотек.

2. Що вважається академічним шахрайством:

- а) прохання про консультацію;
- б) подача фальсифікованих даних чи підроблених документів;
- в) самостійне написання контрольної;
- г) редагування власної роботи.

3. Що є порушенням етики академічних взаємовідносин:

- а) культурне висловлення зауваження;
- б) взаємоповага між учасниками освітнього процесу;
- в) публічне приниження студента викладачем;
- г) надання зворотного зв'язку здобувачу.

4. Яке твердження щодо самоцитування є правильним:

- а) завжди є плагіатом;
- б) є дозволеним, якщо оформлено згідно з вимогами;
- в) заборонено навіть з посиланням;
- г) не застосовується в студентських роботах.

5. Що вважається «списуванням» як видом порушення доброчесності:

- а) самостійне формулювання висновків;
- б) використання допоміжних матеріалів без дозволу під час оцінювання;
- в) підготовка до іспиту за рекомендованою літературою;
- г) спільне обговорення теми з іншими студентами.

6. Що означає дотримання етичних норм в академічному спілкуванні:

- а) можливість ображати інших у межах особистої думки;
- б) ігнорування апеляцій студентів;
- в) повага, ввічливість, відповідальність у спілкуванні;
- г) авторитарність викладача над студентами.

7. Яка дія з боку студента є проявом порушення етики академічних взаємовідносин:

- а) дотримання строків виконання роботи;
- б) надсилання електронного листа викладачу з нецензурною лексикою;
- в) участь у дискусії на семінарі;
- г) підготовка до практичного заняття.

8. Що із зазначеного не є порушенням академічної доброчесності:

- а) самостійне виконання наукового проєкту;
- б) списування під час тесту;
- в) плагіат у курсовій роботі;
- г) фальсифікація результатів експерименту.

9. Який із наведених прикладів є прикладом академічного плагіату:

- а) написання роботи з використанням цитат;
- б) посилання на джерело в списку використаних джерел;
- в) запозичення чужого тексту без вказання автора;
- г) переказ прочитаного своїми словами.

10. Який документ визначає поняття «академічний плагіат» в Україні:

- а) Цивільний кодекс України;
- б) Закон України «Про вищу освіту»;
- в) Кодекс етики здобувачів вищої освіти;
- г) Конституція України.

11. Який інструмент найчастіше використовується для виявлення плагіату в письмових роботах:

- а) опитування студентів;
- б) перевірка вручну викладачем;
- в) програмне забезпечення (антиплагіат-системи);
- г) бібліотечний каталог.

12. Яке з наведених порушень розцінюється як самоплагіат:

- а) використання роботи іншого здобувача;
- б) повторне подання власної раніше написаної роботи без посилання;
- в) збір матеріалів з інтернету;
- г) переклад чужого тексту з англійської.

13. Що відбувається в разі виявлення академічного плагіату в кваліфікаційній чи курсовій роботі:

- а) здобувач отримує автоматично найнижчу оцінку;
- б) робота повертається на доопрацювання без пояснень;
- в) робота не може допускатися до захисту та оформлюється акт порушення;
- г) здобувач має право самостійно оцінити свою роботу.

14. Який орган у ЗВО найчастіше розглядає факти щодо виявлення академічного плагіату:

- а) комісія з етики або академічної доброчесності;
- б) бухгалтерія університету;
- в) профспілкова організація;
- г) відділ кадрів.

15. Що повинен зробити керівник роботи в разі підозри на плагіат у курсовій:

- а) ігнорувати, якщо тема актуальна;
- б) допустити студента до захисту без коментарів;
- в) повідомити комісію або адміністрацію кафедри;
- г) видати іншу тему.

Список рекомендованих джерел

1. Кодекс доброчесності Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 29.06.2023, протокол № 14. URL : <https://drive.google.com/file/d/12RHNtG1QXIMUgdEblizGje2Zduey u62k/view>

2. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcfF_1lLsYz7FNe8B-0jHRHjjHMbv/view

3. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України від 08.01.2024. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>

4. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL : <https://naqa.gov.ua>

5. Положення про академічну доброчесність в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 29.02.2024, протокол № 10. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oDXhVkAFW8VFjkSRk4ldOcOFWtgZgozs/view>

6. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 25.08.2022, протокол № 2. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fj0Ik2dsrRCNkeV1FCkASt2QY7Keo3ll/view>

7. Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.
8. Основи академічної культури : електрон. метод. посіб. / уклад. Л. М. Солдаткіна. Одеса : Одес. нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова, 2023. 103 с.
9. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.
10. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/16.pdf
11. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

ТЕМА 12

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

12.1. Види академічної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності.

12.2. Забезпечення прав особи, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності.

12.3. Заходи реагування на порушення академічної доброчесності.

12.4. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

12.5. Академічна відповідальність здобувачів вищої освіти.

12.1. Види академічної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності

Академічна відповідальність за порушення принципів академічної доброчесності

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти в разі недотримання вимог академічної доброчесності можуть бути притягнуті до таких заходів академічної відповідальності:

- відмова в присудженні освітньо-наукового, освітньо-творчого ступеня або в присвоєнні вченого звання;
- позбавлення раніше присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення педагогічного звання чи кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права обіймати визначені законом посади або брати участь у роботі органів, передбачених чинним законодавством.

Академічна відповідальність працівників Державного податкового університету

Порушення принципів академічної доброчесності та етичних стандартів академічної взаємодії може зумовити такі наслідки:

- офіційне попередження;

– позбавлення або тимчасове обмеження права участі в роботі колегіальних органів управління університету, зокрема позбавлення права голосу;

– обмеження права брати участь у конкурсах на фінансування наукових досліджень, освітніх проєктів, грантів чи стипендій;

– скасування або позбавлення почесних звань, нагород, стипендій та інших відзнак, наданих університетом;

– відмова в присвоєнні або позбавлення вже наданого вченого звання;

– відмова спеціалізованої вченої ради чи Вченої ради університету в розгляді питання щодо присудження наукового чи освітньо-наукового ступеня;

– ініціювання процедури скасування рішення спеціалізованої вченої ради та позбавлення присудженого ступеня;

– подання клопотання про скасування рішення Вченої ради університету щодо присвоєного вченого звання;

– позбавлення наукового консультанта права здійснювати підготовку або атестацію наукових кадрів;

– позбавлення членів або керівників спеціалізованих рад, комісій, опонентів права брати участь в атестаційних процедурах.

Академічна відповідальність здобувачів вищої освіти

За порушення академічної доброчесності до здобувачів можуть застосовуватися такі заходи:

– оголошення попередження;

– повторне виконання навчального завдання або повторне проходження оцінювання (зокрема, підсумкового чи атестаційного);

– повторне вивчення окремого освітнього компонента;

– позбавлення академічної стипендії на строк до одного навчального року;

– обмеження участі в конкурсах на отримання грантів, стипендій або програм академічної мобільності, що підтримуються університетом, на строк до одного року;

– скасування пільг на оплату навчання чи інших привілеїв, передбачених університетом;

– відрахування з університету;

– відмова в присудженні освітнього, освітньо-наукового або наукового ступеня.

До здобувачів освіти, які порушили принципи академічної доброчесності, можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- зниження оцінки за виконану контрольну, екзаменаційну, залікову чи кваліфікаційну роботу;
- повторне проходження контрольних, залікових або екзаменаційних випробувань та інших форм оцінювання;
- виконання додаткових контрольних завдань (індивідуальних робіт, тестів, письмових завдань тощо);
- повторне виконання кваліфікаційної (атестаційної) роботи;
- повторне вивчення відповідного освітнього компонента навчальної програми;
- проведення додаткової перевірки інших робіт, автором яких є здобувач, що допустив порушення;
- відкликання з розгляду або публікації робіт, підготовлених із порушенням норм академічної доброчесності.

Академічна відповідальність здобувачів вищої освіти за порушення принципів академічної доброчесності може передбачати застосування таких заходів:

- оголошення зауваження (для студентів першого курсу освітнього ступеня «Бакалавр»);
- інформування батьків або законних представників (для студентів першого курсу освітнього ступеня «Бакалавр»);
- позбавлення наданих університетом пільг щодо оплати навчання (крім тих, що гарантуються законодавством України);
- обмеження або позбавлення права участі в конкурсах на отримання грантів, стипендій, фінансування освітніх чи наукових проєктів;
- інформування фінансової організації, потенційних роботодавців або батьків здобувача про факт порушення академічної доброчесності;
- вилучення зі складу освітніх або наукових проєктів, у яких здобувач брав участь;
- вилучення з рейтингових списків претендентів на академічну стипендію або позбавлення вже призначеної стипендії;
- оголошення попередження;
- відрахування з університету.

Конкретні види академічної відповідальності (зокрема, додаткові або деталізовані) за окремі порушення академічної доброчесності визначаються чинним законодавством України та/або внутрішніми нормативними документами закладу вищої освіти. Такі документи мають бути затверджені або погоджені основним колегіальним органом управління університету та узгоджені з представницькими органами студентського самоврядування в частині, що стосується відповідальності здобувачів освіти.

12.2. Забезпечення прав особи, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності

Дотримання прав осіб, щодо яких порушено питання можливого недотримання академічної доброчесності, є важливою складовою принципів справедливості, верховенства права та правової визначеності у сфері вищої освіти. Академічна доброчесність ґрунтується на чесності, відповідальності та етичній поведінці всіх учасників освітнього процесу. Водночас у разі виникнення підозри на її порушення потрібно забезпечити об'єктивність, неупередженість, законність розгляду та гарантувати захист прав особи, яку підозрюють у недотриманні принципів доброчесності.

Кожен має право на справедливий розгляд справи, що передбачає: отримання інформації про сутність звинувачень, право на захист, а також можливість надати пояснення, аргументи чи докази на свою користь. Такі гарантії відповідають положенням Закону України «Про освіту» та міжнародним нормам захисту прав людини, визначеним у Європейській конвенції з прав людини.

Одним із базових принципів є презумпція невинуватості: жодна особа не може вважатися винною в порушенні академічної доброчесності, доки її провина не буде доведена належно у встановленому порядку. Будь-яке рішення щодо застосування санкцій або дисциплінарних заходів ухвалюється лише після всебічного, неупередженого та обґрунтованого розгляду справи з урахуванням усіх доказів і пояснень.

Особа, стосовно якої здійснюється розгляд справи про порушення академічної доброчесності, має гарантоване право на захист своїх прав і законних інтересів, що охоплює:

- право на справедливий розгляд справи. Уповноважений колегіальний орган (наприклад, комісія з питань академічної доброчесності) зобов'язаний забезпечити об'єктивність, прозорість і неупередженість процедури;

- право на ознайомлення з матеріалами справи. Особа має доступ до всіх документів і доказів, які стосуються звинувачень, охоплюючи свідчення, висновки та інші матеріали;

- право на висловлення власної позиції. Особа може надати письмові або усні пояснення, аргументи та інші докази на свій захист;

- право на захист репутації. Оскільки рішення про встановлення факту порушення може вплинути на наукову чи професійну репутацію, процедура розгляду має бути максимально прозорою, а висновок – обґрунтованим і виваженим;

- право на оскарження рішення. Якщо особа вважає рішення необґрунтованим чи несправедливим, вона може його оскаржити у визначеному порядку – як у межах закладу освіти, так і відповідно до чинного законодавства України.

Особа, щодо якої ухвалено рішення про скасування присудженого ступеня вищої освіти, а також заявник мають право подати апеляцію до Міністерства освіти і науки України або звернутися до суду.

Апеляція подається впродовж двох місяців з дня ухвалення рішення про його скасування в письмовій або електронній формі (з використанням кваліфікованого електронного підпису чи печатки) та має містити такі дані:

- прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, щодо якої ухвалено рішення;

- рік присудження ступеня вищої освіти;

- інформацію про рішення закладу освіти щодо його скасування;

- підстави подання апеляції та підтвердні матеріали;

- конкретні вимоги апелянта, зокрема прохання про повторний розгляд справи.

Апеляцію розглядає Науково-методична рада МОН України впродовж шести місяців з моменту її надходження. У процесі розгляду Рада перевіряє дотримання закладом освіти встановленої процедури скасування рішення у випадках, пов'язаних із порушенням академічної доброчесності.

За результатами розгляду може бути прийняте одне з таких рішень:

- задовольнити вимоги апелянта повністю або частково;
- відмовити в задоволенні апеляції.

Заклад вищої освіти на запит МОН України зобов'язаний у двотижневий строк надати всі матеріали, на підставі яких ухвалено рішення про порушення академічної доброчесності, зокрема протоколи, висновки, документи та докази дотримання процедури.

Отже, дотримання гарантій захисту прав осіб, стосовно яких розглядаються випадки порушення академічної доброчесності, є основою забезпечення справедливості, об'єктивності та законності в системі забезпечення якості вищої освіти.

12.3. Заходи реагування на порушення академічної доброчесності

До основних заходів реагування на порушення академічної доброчесності належать:

- притягнення особи до академічної відповідальності;
- позбавлення кваліфікації, освітнього, освітньо-наукового або наукового ступеня, педагогічного чи вченого звання, кваліфікаційної категорії;
- припинення участі в конкурсі або анулювання результатів його проведення;
- відкликання вже оприлюдненого академічного твору;
- здійснення інституційних заходів реагування на встановлені факти порушення академічної доброчесності.

Рішення про притягнення до академічної відповідальності ухвалює Комісія з академічної доброчесності університету.

Відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності в процесі освітньої та наукової діяльності несуть здобувачі вищої освіти, педагогічні та науково-педагогічні працівники університету. У разі виявлення порушень зазначені особи можуть бути піддані відповідним заходам впливу, передбаченим нормативними актами та рішеннями уповноважених органів.

Застосування конкретного виду академічної відповідальності здійснюється з урахуванням таких чинників:

- визнання особою своєї вини та усвідомлення неприпустимості аналогічних дій у майбутньому;
- готовність до співпраці або відмова від неї під час розгляду справи;
- систематичність чи повторюваність порушень;
- ступінь впливу порушення на репутацію університету, факультету (інституту), кафедри чи наукової школи;
- вплив порушення на якість і результати навчання (для здобувачів освіти) або ефективність освітньої та наукової діяльності (для працівників);
- інші суттєві обставини, що супроводжували порушення.

Порядок виявлення, перевірки та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти відповідно до чинного законодавства.

Особа, щодо якої порушено питання про недотримання академічної доброчесності, має право:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки;
- надавати пояснення чи зауваження (усно або письмово) або відмовитися від їхнього подання;
- брати участь у дослідженні доказів;
- бути завчасно поінформованою про дату, час і місце розгляду справи та бути присутньою під час її розгляду;
- оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності в апеляційному порядку або до суду.

Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються чинним законодавством України та внутрішніми нормативними документами університету.

12.4. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – це центральний орган системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, який реалізує державну політику у сфері контролю та підвищення якості освітньої діяльності й освітніх програм.

Основною метою діяльності НАЗЯВО є впровадження європейських принципів академічної доброчесності, забезпечення інституційної автономії закладів вищої освіти, прозорості, підзвітності та довіри до системи вищої освіти України.

Повноваження та діяльність Національного агентства базуються на положеннях Закону України «Про вищу освіту» та узгоджуються із ключовими засадами Болонського процесу, що визначають єдиний європейський простір вищої освіти.

В умовах інтеграції української системи освіти в європейський простір вищої освіти виникла потреба створити незалежну інституцію, яка б здійснювала:

- зовнішнє оцінювання якості освіти, незалежне від державних чи політичних впливів;
- гарантію довіри до дипломів українських ЗВО як всередині країни, так і за кордоном;
- реалізацію політики якості, орієнтованої на студента, інновації та прозорість.

Ключові повноваження НАЗЯВО:

1. Акредитація освітніх програм. НАЗЯВО здійснює експертне оцінювання освітніх програм за об'єктивними критеріями, охоплюючи відповідність змісту програми сучасним вимогам ринку праці, наявність кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення. Це дає змогу гарантувати, що випускники програм мають належну професійну підготовку.

2. Формування вимог до систем внутрішнього забезпечення якості. Агентство розробляє стандарти, критерії та методології, які зобов'язують заклади вищої освіти створювати ефективні внутрішні системи забезпечення якості. Це сприяє розвитку культури якості, регулярному моніторингу ефективності освітніх програм, викладання та результатів навчання.

3. Сертифікація фахівців з акредитації. НАЗЯВО формує та підтримує пул експертів з акредитації, які здійснюють незалежну експертизу освітніх програм, забезпечуючи об'єктивність і неупередженість акредитаційних процедур.

4. Участь у розробленні стандартів вищої освіти. Агентство бере участь у розробленні, погодженні та вдосконаленні галузевих стандартів вищої освіти, що визначають вимоги до змісту, компетентностей і результатів навчання за конкретними спеціальностями.

5. Контроль за дотриманням академічної доброчесності. НАЗЯВО розглядає справи про порушення академічної доброчесності, зокрема щодо фактів плагіату, фальсифікації результатів досліджень, порушень у процесі акредитації. Така діяльність спрямована на утвердження принципів чесності, справедливості та відповідальності в академічному середовищі.

6. Міжнародна співпраця. Агентство активно взаємодіє з європейськими та світовими структурами у сфері забезпечення якості освіти, є членом ENQA і внесене до EQAR, що сприяє міжнародному визнанню українських дипломів і підвищує довіру до системи вищої освіти України.

Значення повноважень НАЗЯВО для системи вищої освіти:

- підвищення довіри до якості освіти з боку громадськості, роботодавців та міжнародної спільноти;
- зміцнення автономії закладів вищої освіти, які самостійно формують освітні програми, несучи водночас відповідальність за якість їхньої реалізації;
- стимулювання професійного зростання науково-педагогічних працівників через дотримання принципів компетентнісного підходу, методичної майстерності та академічної доброчесності;
- захист прав здобувачів вищої освіти на якісну освіту, об'єктивне оцінювання та академічну справедливість.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щорічно готує доповідь про стан якості вищої освіти в Україні, оцінює її відповідність завданням сталого та інноваційного розвитку

суспільства, а також звітує про результати власної діяльності. Крім того, Агентство формує пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази у сфері вищої освіти та подає їх на розгляд Верховній Раді України, Президентові України, Кабінету Міністрів України й закладам вищої освіти для подальшого обговорення та ухвалення відповідних рішень.

Повноваження НАЗЯВО відіграють важливу роль у процесі модернізації та європейської інтеграції системи вищої освіти України. Вони забезпечують незалежність і об'єктивність оцінювання якості освітніх послуг, стимулюють розвиток внутрішніх систем якості в закладах освіти та сприяють утвердженню культури академічної доброчесності.

12.5. Академічна відповідальність здобувачів вищої освіти

Академічна відповідальність здобувачів вищої освіти – це цілісна система заходів впливу, що застосовується до студентів у разі порушення ними принципів і норм академічної доброчесності. Вона охоплює як м'які форми реагування (наприклад, повторне проходження оцінювання або вивчення освітнього компонента), так і більш суворі санкції, зокрема відрахування з університету.

Академічна відповідальність є невід'ємною складовою системи забезпечення якості освіти. Вона сприяє підтриманню високих академічних стандартів, утвердженню етичних засад у навчальній діяльності та вихованню відповідальної, свідомої особистості. Застосування принципів академічної відповідальності базується на розумінні, що здобувачі вищої освіти є активними суб'єктами освітнього процесу, які несуть особисту відповідальність за результати власного навчання, прийняті рішення та їхні наслідки.

Сутність академічної відповідальності полягає в безумовному дотриманні норм академічної доброчесності, що передбачає недопущення будь-яких проявів недобросовісної поведінки під

час навчальної та наукової діяльності. До таких порушень належать плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, використання заборонених джерел під час оцінювання, передача власних робіт іншим особам або привласнення чужих результатів. Усвідомлення наслідків схожих дій сприяє формуванню внутрішньої мотивації до чесного навчання, розвитку критичного мислення, самодисципліни та здатності до самостійного набуття знань.

Академічна відповідальність має не лише правовий, а й етичний вимір. Вона передбачає сумлінне виконання навчальних завдань, дотримання навчальних планів і вимог викладачів, виконання положень внутрішніх документів університету та правил академічної поведінки. Такий підхід формує системність мислення, високий рівень професійної компетентності та культуру відповідального ставлення до обраної спеціальності.

Важливою складовою академічної відповідальності є повага до інтелектуальної власності. Здобувачі повинні володіти навичками опрацювання наукових джерел, правильно оформлювати посилання, критично аналізувати інформацію та використовувати її в етичний спосіб. Це свідчить не лише про дотримання авторського права, але й про сформовану академічну культуру та зрілість мислення.

Отже, академічна відповідальність – це не лише система дисциплінарних заходів, а передусім механізм формування академічної культури, професійної етики та внутрішньої саморегуляції. Вона сприяє створенню відкритого, чесного й справедливого освітнього середовища, у якому результати навчання відображають реальні знання, вміння та зусилля здобувачів.

Отже, академічна відповідальність є важливим чинником сталого розвитку системи вищої освіти, підвищення її якості та інтеграції українського освітнього простору в європейський і світовий академічний простір.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте поняття «академічна відповідальність» у контексті освітньої та наукової діяльності?
2. Які форми академічної відповідальності передбачені за порушення принципів академічної доброчесності?
3. Які організаційні та інституційні механізми передбачені для реагування на порушення академічної доброчесності?
4. Які повноваження та функції виконує Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у сфері академічної доброчесності?
5. Які загальні принципи та кроки передбачені для встановлення факту порушення академічної доброчесності?
6. Яку відповідальність несуть здобувачі освіти, викладачі та інші учасники освітнього процесу за порушення академічної доброчесності?
7. Які права гарантуються особам, щодо яких проводиться розгляд порушень академічної доброчесності?
8. Які основні вимоги висуваються до процедури розгляду та встановлення фактів порушення академічної доброчесності в закладі вищої освіти?
9. Які механізми та інструменти застосовуються для запобігання проявам академічного плагіату у вищій школі?
10. Які дії можна розцінювати як прояви необ'єктивного оцінювання та як вони впливають на дотримання принципів академічної доброчесності?
11. Які основні заходи передбачає внутрішня політика закладу освіти для формування та підтримки культури академічної доброчесності?
12. У який спосіб учасники освітнього процесу можуть подати апеляцію або оскаржити рішення про притягнення їх до академічної відповідальності?
13. Як оцінюється ефективність заходів реагування на порушення академічної доброчесності?
14. Які наслідки для закладу освіти може мати систематичне порушення принципів академічної доброчесності?

Тестові завдання

1. Хто несе академічну відповідальність у закладі вищої освіти:

- а) лише здобувачі вищої освіти;
- б) здобувачі вищої освіти, науково-педагогічні працівники та адміністрація;
- в) лише викладачі та адміністрація;
- г) лише керівник закладу освіти.

2. У яких випадках здобувач вищої освіти може бути притягнутий до академічної відповідальності:

- а) пропущення занять без поважної причини;
- б) використання додаткових матеріалів під час лекцій;
- в) порушення принципів академічної доброчесності;
- г) запізнення на пари.

3. Який із наведених вчинків є прикладом академічного порушення:

- а) участь у науковій конференції;
- б) списування під час екзамену;
- в) самостійне написання курсової роботи;
- г) консультація з викладачем.

4. Яке з наведених рішень може бути ухвалене щодо здобувача вищої освіти в разі встановлення факту порушення академічної доброчесності:

- а) позбавлення студентського квитка;
- б) скасування результатів оцінювання;
- в) заборона відвідувати бібліотеку;
- г) усне зауваження без фіксації.

5. Що таке академічна відповідальність:

- а) адміністративне покарання за прогули;
- б) сукупність правил поведінки в аудиторії;
- в) наслідки, які настають за порушення академічної доброчесності;
- г) право здобувача обирати дисципліни.

6. Який орган в ЗВО розглядає порушення академічної доброчесності:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) Комісія з академічної доброчесності закладу освіти;
- в) бухгалтерія закладу освіти;
- г) Студентська рада.

7. До яких категорій учасників освітнього процесу застосовується академічна відповідальність:

- а) тільки до здобувачів вищої освіти;
- б) тільки до аспірантів;
- в) до всіх учасників освітнього процесу;
- г) тільки до працівників кафедри.

8. Яке з наведених порушень належить до академічної недоброчесності:

- а) складання індивідуального плану;
- б) плагіат у кваліфікаційній роботі;
- в) користування літературою з бібліотеки;
- г) складання наукового звіту.

9. Що означає «самоплагіат»:

- а) переписування чужих робіт без посилань;
- б) використання власних попередніх робіт без належного цитування;
- в) використання ненадійних джерел;
- г) поширення недостовірної інформації.

10. Яке з наведених тверджень відповідає принципам академічної відповідальності:

- а) можна списати, якщо викладач не бачить;
- б) можна плагіатити, якщо джерело невідоме;
- в) кожен має діяти чесно, дотримуючись етичних норм;
- г) можна здавати чужу роботу, якщо її адаптовано.

11. Який основний напрям діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти:

- а) контроль за фінансуванням закладів освіти;
- б) організація вступної кампанії;
- в) забезпечення якості вищої освіти через акредитацію та моніторинг;
- г) проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

12. Яке з наведених завдань входить до повноважень НАЗЯВО:

- а) призначення ректорів ЗВО;
- б) сертифікація експертів із забезпечення якості освіти;
- в) проведення НМТ;
- г) видача дипломів державного зразка.

13. У якій сфері діє Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

- а) дошкільна освіта;
- б) професійно-технічна освіта;
- в) вища освіта;
- г) загальна середня освіта.

14. Яке міжнародне визнання має НАЗЯВО:

- а) входить до Ради Європи;
- б) є членом Європейської асоціації агентств із забезпечення якості вищої освіти (ENQA);
- в) є частиною НАТО;
- г) працює як підрозділ Європейського парламенту.

15. Яка мета сертифікації експертів, що проводиться НАЗЯВО:

- а) надання їм доступу до державної таємниці;
- б) дозвіл викладати в школах;
- в) залучення до об'єктивного оцінювання освітніх програм;
- г) призначення на адміністративні посади в ЗВО.

Список рекомендованих джерел

1. Кодекс доброчесності Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 29.06.2023, протокол № 14. URL : <https://drive.google.com/file/d/12RHNtG1QXIMUgdEbIzGje2Zdueyu62k/view>
2. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcfF_1lLsYz7FNe8B-0jHRHjjHMbv/view
3. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України від 08.01.2024. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>
4. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL : <https://naqa.gov.ua>
5. Положення про академічну доброчесність в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 29.02.2024, протокол № 10. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oDXhVkaFW8VFjkSRk4ldOcOFWtgZgozs/view>
6. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 25.08.2022, протокол № 2. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fj0Ik2dsrRCNkeV1FCkASt2QY7Keo3ll/view>
7. Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.
8. Основи академічної культури : електрон. метод. посіб. / уклад. Л. М. Солдаткіна. Одеса : Одес. нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова, 2023. 103 с.
9. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.
10. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/16.pdf
11. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України / Офіційний вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. Верховна Рада України / Офіційний вебсайт. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21>
3. Кодекс доброчесності Державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 29.06.2023, протокол № 14. URL : <https://drive.google.com/file/d/12RHNtG1QXIMUgdEblizGje2Zdueyu62k/view>
4. Кодекс честі та корпоративної етики ДПУ. Затверджено ВР ДПУ від 27.10.2022, протокол № 4. URL : https://drive.google.com/file/d/19EvpcsfF_1ILsYz7FNe8B-0jHRHjjHMbv/view
5. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України. URL : zakon.rada.gov.ua/go/2623-14
8. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України від 08.01.2024. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>
9. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
10. Національний Класифікатор професій ДК 003:2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
11. Національна рамка кваліфікацій. URL : <https://nqa.gov.ua/national-qualification-frame/>
12. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1392. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text>

13. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL : <https://naqa.gov.ua>

14. Положення про академічну доброчесність в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 29.02.2024, протокол № 10. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oDXhVkAFW8VFjkSRk4ldOcOFWtgZgozs/view>

15. Положення про запобігання та виявлення академічного плагиату в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 25.08.2022, протокол № 2. URL : <https://drive.google.com/file/d/1fj0Ik2dsrRCNkeV1FCkASt2QY7Keo3ll/view>

16. Положення про організацію освітнього процесу в Державному податковому університеті. Затверджено ВР ДПУ від 27.01.2022, протокол № 3. URL : <https://drive.google.com/file/d/1oezbiUYasFU0WtCyJXmhWdwk7YWidyge/view>

17. Положення про органи студентського самоврядування державного податкового університету. Затверджено ВР ДПУ від 20.12.2023, протокол № 1. URL : <https://dpu.edu.ua/images/2024/Postijni%20photo%20dla%20storinok/Studentske%20samovraduvanna/Dokumenty%20Studentskogo%20parlamentu/polozenna%20pro%20OSS%20DPU.pdf>

18. Академічне письмо та доброчесність : навчально-методичний посібник / автори-укладачі : І. Насмінчук, Л. Громик. Кам'янець-Подільський : ЗВО «ПДУ», 2024. 256 с.

19. Використання штучного інтелекту в освіті / Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22.

20. Волкова В. В., Волкова Н. І. Вступ до фаху : навчальний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 133 с.

21. Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.

22. Дем'яненко В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 4. С. 93–100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2020_4_11

23. Козій Н., Мельничук Г. Штучний інтелект як інноваційна технологія в освітньому процесі підготовки фахівців у сфері фінансів. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. Вип. 1. С. 34–41. URL : <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/456/439>
24. Маглаперідзе А. Фінанси : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2019. 420 с.
25. Маршук Л. М., Бурлака М. О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 4. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1800/1735>
26. Нечипорук Л. В. Фінансова система : навч.-метод. посіб. Харків, 2020. 119 с.
27. Основи академічної культури : електрон. метод. посіб. / уклад. Л. М. Солдаткіна. Одеса : Одес. нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова, 2023. 103 с.
28. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 28–35.
29. Руденко Є. Ю. Фінансова система України: структура та сутність. *Бізнес Інформ* 2024. № 4. С. 178–186. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-178_186.pdf
30. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху : навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
31. Семеног О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.
32. Семеног О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.
33. Скаковська С. С. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Рівне : НУВГП, 2020. 132 с.

34. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 6. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3880>

35. Скрипник Г. О., Якименко В. П. Діяльність страхових компаній України в умовах воєнного стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 2 (11). URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/352>

36. Сосновська О. О. Страхування : навчальний посібник / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К., 2021. 328 с.

37. Теорія фінансів : навчальний посібник / І. О. Брюховецька, Г. О. Кришталь, О. В. Цімошинська та ін. К. : МАУП, 2024. 394 с.

38. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_3/16.pdf

39. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси : посібник. К. : Центр учбової літератури, 2023. 244 с.

40. Фінанси : підруч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.

41. Фінансова система України в умовах трансформації соціально-економічних відносин. Харків : Вид. «Панов А. М.», 2019. 356 с.

42. Фінанси : підручник / Лютий І. О., Боринець С. Я., Варналій З. С., Любкіна О. В., Рожко О. Д. ; за ред. І. О. Лютий ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2-ге вид, допов. та перероб. Київ : ЗУНУ, 2023. 715 с.

43. Фінанси підприємств : підруч./ О. Б. Курило, Л. П. Бондаренко, О. Й. Вівчар та ін. К. : Кондор, 2020. 340 с.

44. Фінансовий ринок : навч. посіб. / Н. В. Трусова, С. А. Нес-теренко, І. Є. Якушева та ін. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2021. 236 с.

45. Череп А. В., Горбунова А. В. Вступ до спеціальності : навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 235 с.

46. Шкварчук Л. О. Вступ до фаху «Фінанси, банківська справа та страхування» : навчальний посібник. Львів : Простір-М, 2019. 232 с.
47. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.
48. Academic integrity. California State University, Northridge (2024). URL : <https://libguides.csun.edu/academicintegrity-international-students>
49. Bearman, M., Ryan, J., Ajjawi, R. Discourses of Artificial Intelligence in higher education: A critical literature review. Higher Education. 2022. DOI : <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00937-2>
50. Bin-Hady, W., Al-Kadi, A., et al. Exploring the dimensions of ChatGPT in English language learning: a global perspective. Library Hi Tech, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI : <https://doi.org/10.1108/LHT05-2023-0200>
51. Lin, WY. C. Self-plagiarism in academic journal articles: from the perspectives of international editors-in-chief in editorial and COPE case. Scientometrics. 2020, 123. Pp. 299–319.
52. Peter Lewin, Nicolás Cachanosky. Capital and Finance: Theory and History. Routledge. 2022. P. 560.
53. Peterson Jennifer. An Analysis of Academic Dishonesty in Online Classes. Mid-Western Educational Researcher. 2019. Volume 31, Issue 1. P. 24–36.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абітурієнт – це особа, яка завершує навчання в закладі середньої освіти або має намір вступити до закладу вищої чи фахової передвищої освіти. Термін походить від латинського *abituriens* – «той, хто збирається йти».

Автоматизована система управління (АСУ) – це організаційно-технічна система, що використовує технічні, математичні, інформаційні та програмні засоби для ефективного управління різними об'єктами (технічними, економічними, організаційними тощо) за участю людини.

Академічна доброчесність – це система етичних норм, цінностей і правил поведінки, яких дотримуються учасники освітнього процесу під час навчальної, наукової та творчої діяльності з метою забезпечення чесності, об'єктивності та довіри до результатів освіти й досліджень.

Академічна культура – система цінностей, норм, правил поведінки, зразків взаємодії та принципів спілкування, яка регулює діяльність учасників освітнього процесу й визначає їхні взаємини між собою та з академічним і науковим середовищем загалом.

Академічна довідка – офіційний документ, що містить відомості про навчальні досягнення студента, рівень його освітньої та професійної підготовки за національною та ECTS шкалами.

Академічна мобільність – можливість здобувачів, викладачів і науковців навчатися, викладати, проходити стажування або здійснювати наукову діяльність в інших закладах вищої освіти або наукових установах як в Україні, так і за її межами.

Академічне визнання (Academic Recognition) – офіційне визнання курсів, кваліфікацій або дипломів одного закладу вищої освіти іншим закладом, що дає змогу студенту продовжити навчання без повторного освоєння раніше пройдених дисциплін.

Академічний плагіат – оприлюднення наукових або творчих результатів інших осіб (повністю або частково) як власних, а також відтворення чужих текстів чи творів без належного посилання на авторство.

Академія – первісна назва філософської школи Платона (приблизно 387 р. до н. е.); сучасні академії – вищі наукові заклади (наприклад, Національна академія наук України), а також назви наукових установ, товариств і навчальних закладів.

Аспірантура – форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у закладах вищої освіти та науково-дослідних установах, яка передбачає навчання за спеціальною програмою під керівництвом наукового керівника. Після завершення та захисту дисертації присуджується науковий ступінь кандидата наук або доктора філософії (PhD).

Атестація – процедура оцінювання та оформлення висновку про відповідність рівня підготовки випускників вимогам державних освітніх стандартів на основі результатів зовнішньої експертизи.

Бакалавр (лат. *baccalaureus*) – освітній ступінь першого рівня вищої освіти, присуджується після успішного завершення освітньо-професійної програми обсягом 180–240 кредитів ECTS.

Банк – це юридична особа, яка на підставі ліцензії, виданої Національним банком України, має право залучати кошти від фізичних і юридичних осіб, розміщувати їх від свого імені на власних умовах і ризик, а також відкривати та обслуговувати банківські рахунки клієнтів.

Банківська система – дворівнева мережа фінансових установ, яка включає Центральний банк (в Україні – Національний банк) і комерційні банки; забезпечує монетарно-кредитні операції, залучає кошти, надає кредити та виконує інші функції для забезпечення економічної діяльності.

Бюджет – це фінансовий план, що визначає порядок формування та використання ресурсів, потрібних для реалізації завдань і функцій органів державної влади та місцевого самоврядування в межах визначеного бюджетного періоду.

Державний бюджет – центральний елемент фінансової системи країни, що відображає економічні відносини щодо накопичення та розподілу загальнодержавного фонду грошових коштів для фінансування державних програм і потреб суспільства.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – основний макроекономічний показник, що характеризує обсяг кінцевих товарів і послуг, вироблених резидентами країни за певний період, і слугує індикатором економічного розвитку держави.

Вибіркові навчальні дисципліни – дисципліни, що встановлюються закладом вищої освіти для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб студентів, ефективного використання ресурсів закладу та регіональних освітніх потреб.

Визнання залікових одиниць – процедура, за якою заклад вищої освіти визнає залікові одиниці або кваліфікації, отримані студентом в іншому навчальному закладі, для продовження навчання без втрати цих одиниць.

Виручка підприємства – сукупність грошових надходжень від основної діяльності підприємства за певний період, що охоплює продаж товарів, робіт або послуг; ключовий показник ефективності, який слугує основою для розрахунку прибутку, маржинальності та рентабельності.

Виручка від реалізації продукції – це загальна сума коштів, отримана підприємством від продажу товарів, робіт або послуг. Вона розраховується як добуток ціни за одиницю продукції на кількість реалізованих одиниць. Виручка використовується для оцінювання фінансових результатів діяльності підприємства та для розрахунку інших економічних і фінансових показників.

Витрати – це зменшення економічних вигод підприємства, що проявляється у формі зниження активів або збільшення зобов'язань, що зі свого боку зменшує власний капітал (за винятком випадків його зменшення через вилучення або розподіл власниками). Витрати є основою для визначення фінансового результату та оцінювання ефективності діяльності.

Витрати на виробництво – грошове оцінювання всіх ресурсів (сировини, праці, обладнання, енергії), використаних для створення продукції або послуг. Класифікуються за залежністю від обсягу виробництва на постійні та змінні, а також за зв'язком із виробничим процесом на прямі та накладні.

Вища освіта (*Higher education*) – систематизовані знання, уміння, практичні навички, професійні та морально-етичні цінності й інші компетентності, набуті в закладі вищої освіти або науковій установі за певною кваліфікацією; за складністю перевищує рівень повної загальної середньої освіти.

Відвага – здатність рішуче відстоювати гідну поведінку та цінності академічної доброчесності навіть за наявності стороннього тиску.

Відповідальність – уміння оцінювати наслідки своїх дій, брати на себе зобов'язання, протистояти академічній недоброчесності та демонструвати приклад гідної поведінки.

Вчена рада закладу вищої освіти – вищий колегіальний до-
радчий орган управління, який визначає стратегію розвитку, за-
тверджує навчальні плани, обирає педагогічний склад, ухвалює фі-
нансові плани та рішення щодо організації освітнього й наукового
процесів. Очолює раду керівник закладу (ректор, директор); діяль-
ність регламентується законами України, статутом закладу та від-
повідними положеннями.

Гарант освітньої програми – науково-педагогічний праців-
ник, відповідальний за розробку, впровадження та якість освітньої
програми. Координує підготовку навчальних планів, забезпечує
відповідність стандартам, контролює якість викладання та сприяє
вдосконаленню програми.

Грант – грошові або інші ресурси, що надаються без повер-
нення громадянами, юридичними особами, іноземцями та міжна-
родними організаціями, які мають право надавати гранти в Україні
відповідно до встановленого урядом порядку, для виконання конк-
ретних наукових досліджень згідно з умовами, встановленими
грантодавцем.

Графік навчального процесу – документ, що слугує основою
для планування навчання, визначає послідовність і терміни скла-
дових навчального року: семестри (тижні аудиторних і самостій-
них занять), практики (навчальні й виробничі), модульний, семест-
ровий і річний контроль знань (сесії) та канікули.

Гроші – універсальний платіжний засіб, який є загальною ек-
вівалентною формою вартості товарів і послуг.

Державні фонди грошових коштів – централізовані сукупності фінансових ресурсів, що використовуються для задоволення суспільних потреб, мають чітко визначене цільове призначення й формуються за рахунок податків, зборів та інших обов’язкових платежів. До них належать Державний бюджет, державні позабюджетні фонди (наприклад, Пенсійний фонд, Фонд гарантування вкладів), а також спеціальні фонди банків і фонди державних підприємств.

Децентралізовані фінанси – це система економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів у виробничій і невиробничій сферах.

Дипломна робота – це індивідуальне науково-дослідне завдання, яке виконує студент на завершальному етапі навчання з метою демонстрації здобутих теоретичних знань і практичних навичок у розв’язанні конкретних наукових, технічних, економічних, соціальних або виробничих проблем.

Дисертація (від лат. *dissertatio* – дослідження, розвідка) – це наукове дослідження, підготовлене для публічного захисту з метою здобуття наукового ступеня кандидата наук, доктора філософії (PhD) або доктора наук (Doctor of Science).

Дистанційне навчання – це організований методично процес навчання й розвитку здобувачів освіти, які перебувають на відстані від закладу освіти та не мають можливості постійно контактувати з викладачами. Це сучасна форма освіти, що поєднує елементи очного, вечірнього та заочного навчання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Дисципліни за вибором закладу освіти – це навчальні курси, які встановлюються закладом вищої освіти для задоволення освітніх і професійних потреб здобувачів, ефективного використання ресурсів закладу й врахування регіональних особливостей. Програми таких дисциплін розробляються та затверджуються закладом самостійно.

Дисципліни за вибором студента – навчальні курси, що дають змогу здобувачу самостійно формувати власну освітню траєкторію та задовольняти особисті академічні й кваліфікаційні потреби.

Довіра – впевненість учасників освітньої та наукової діяльності в чесності один одного, можливість покладатися на колег без страху втрати результатів роботи, зіпсованої кар'єри чи підірваної репутації.

Додаток до диплома (Diploma Supplement) – це офіційний документ, що додається до диплома про вищу освіту та містить стандартизований опис сутності, рівня, контексту, змісту та статусу здобутих знань і компетентностей. Він забезпечує прозорість академічної кваліфікації, сприяє взаємозаліку навчальних досягнень та визнанню дипломів і сертифікатів як в Україні, так і за її межами.

Доктор наук (Doctor of Science) – найвищий науковий ступінь, присуджуваний спеціалізованою вченою радою після захисту докторської дисертації.

Доктор філософії (PhD) – особа, яка завершила освітньо-наукову програму третього рівня в закладі вищої освіти або науковій установі та успішно захистила дисертацію в спеціалізованій вченій раді, що містить результати власних наукових досліджень.

Документ про освіту – офіційний запис про освіту, який містить персональні відомості щодо здобутого освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня випускника закладу освіти України. Дані зберігаються в централізованій базі МОН України та фіксуються у відповідній картці, що підтверджує факт отримання освіти.

Доходи – грошові або матеріальні надходження, що отримує держава, компанія, фізична особа чи інший суб'єкт від виробничої, комерційної, інвестиційної або іншої діяльності; можуть бути валовими (до відрахувань) або чистими (після відрахування витрат і податків).

Індивідуальна траєкторія навчання – персоналізований шлях здобуття освіти, сформований з урахуванням здібностей, інтересів, потреб і кар'єрних цілей студента; охоплює вибір дисциплін, форм і темпу навчання, місць та тем проходження практики й наукової роботи.

Інтегральна компетентність – сукупність загальних і професійних знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного виконання трудових функцій і надання якісних послуг у конкретній сфері; конкретизується відповідно до специфіки освітньо-професійної програми.

Загальні компетентності – універсальні вміння та якості, що не залежать від конкретної професії, але важливі для особистісного розвитку та успішної діяльності в різних сферах життя.

Заклад вищої освіти (ЗВО) – юридична особа, яка реалізує освітні програми вищої освіти, забезпечує підготовку фахівців, здійснює освітню, наукову та культурну діяльність, проводить наукові дослідження та підвищує кваліфікацію працівників.

Здобувач вищої освіти – особа, що навчається в закладі вищої освіти на певному рівні (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії / доктор мистецтва) з метою здобуття відповідного освітнього ступеня та кваліфікації.

Кафедра – це основний структурний підрозділ університету, факультету або інституту, який здійснює освітню, наукову та методичну діяльність за певною спеціальністю чи групою спеціальностей. До складу кафедри входить щонайменше п'ять науково-педагогічних працівників, серед яких не менше трьох мають науковий ступінь або вчене звання.

Класифікатор професій – національний нормативно-правовий документ, що містить перелік діючих професій та їхні коди. Використовується для ведення кадрового діловодства, записів у трудових книжках і статистичного обліку й аналізу зайнятості населення.

Кодекс академічної доброчесності – сукупність етичних принципів і правил, що регулюють поведінку учасників освітнього та наукового процесу, встановлюють стандарти чесності, відповідальності, поваги та справедливості в навчанні та наукових дослідженнях. Сприяє формуванню культури академічної доброчесності в закладах освіти та наукових організаціях.

Компетентнісний підхід – сукупність принципів, що визначають освітні цілі, відбір змісту навчання, організацію освітнього процесу та оцінювання результатів навчання.

Конфлікт інтересів – ситуація, коли приватні або особисті інтереси членів університетської спільноти суперечать їхнім службовим або посадовим обов'язкам.

Лабораторні заняття – навчальні заняття, під час яких студенти під керівництвом викладача проводять експерименти (натурні або імітаційні) та дослідження для практичного підтвердження теоретичних знань і розвитку практичних навичок.

Магістр – освітній ступінь другого рівня вищої освіти, що присуджується закладом після успішного виконання здобувачем освітньої програми та підтвердження рівня професійної компетентності.

Менеджмент університету – керівні особи закладу, включно з проректорами, ректором і керівниками структурних підрозділів (факультетів, навчально-наукових інститутів), які здійснюють організацію, координацію та забезпечення освітнього процесу й наукової діяльності.

Науково-педагогічний працівник – це фахівець, який працює в закладі вищої освіти за основним місцем роботи та здійснює навчальну, наукову (науково-технічну або мистецьку), методичну й організаційну діяльність.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) – центральний орган у системі забезпечення якості освіти в Україні, що впроваджує європейські принципи академічної доброчесності, автономії закладів освіти, а також прозорості та підзвітності у сфері вищої освіти.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) – систематизований опис рівнів кваліфікацій, що структурований за компетентностями й дескрипторами (знання, уміння / навички, комунікація, відповідальність та автономія). Використовується для планування, ідентифікації та визнання кваліфікацій, гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, забезпечення відповідності освіти потребам ринку праці й підтримки міжнародного визнання дипломів.

Національний дохід – сукупний обсяг усіх доходів домашніх господарств і підприємців у країні незалежно від того, чи використовуються ресурси всередині країни чи за її межами.

Освітній процес – цілісна система педагогічних і науково-методичних заходів, спрямованих на розвиток особистості здобувача через формування та застосування знань, умінь, навичок і цінностей.

Освітньо-професійна програма (ОПП) – комплекс освітніх компонентів, розроблений закладом вищої освіти для підготовки здобувачів певного рівня (зазвичай бакалавра чи молодшого бакалавра) за конкретною спеціальністю. Визначає вимоги до вступників, перелік дисциплін, їх послідовність, кількість кредитів ЄКТС та очікувані результати навчання у формі професійних знань, умінь і компетентностей.

Педагогічна етика – сукупність норм і правил поведінки науково-педагогічних та педагогічних працівників, що встановлюють високі моральні стандарти діяльності й регулюють взаємовідносини у сфері освіти.

Приватний інтерес – будь-який майновий або немайновий інтерес особи, пов'язаний із особистими, сімейними, дружніми або іншими позаслужбовими зв'язками, який може впливати на виконання посадових обов'язків.

Програми перевірки на плагіат – програмні інструменти для аналізу текстів на наявність запозичень та оцінювання унікальності, серед яких популярні Turnitin, UniCheck, Plagiarism Detector, Skandy, Plag. Використовуються для контролю академічної доброчесності та запобігання плагіату.

Повага – визнання гідності, ідей, фізичного та психічного здоров'я інших осіб, що забезпечує колегіальність і ефективну співпрацю в освітньому та науковому середовищі.

Публічні фінанси – це система економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави й органів місцевого самоврядування з метою виконання їхніх функцій, задоволення суспільних потреб і реалізації державної соціально-економічної політики.

Робоча програма навчальної дисципліни (РПНД) – це нормативний документ, підготовлений викладачем або робочою групою кафедри, який регламентує зміст, структуру, форми організації навчання та систему оцінювання результатів з певної дисципліни відповідно до освітньої програми та навчального плану.

Самостійна робота – форма організації індивідуального опанування навчального матеріалу здобувачами вищої освіти як у аудиторний, так і позааудиторний час.

Семінарське заняття – це форма навчальної роботи, під час якої викладач організовує обговорення або дискусію з певної теми, а студенти готують тези виступів чи доповіді, спираючись на індивідуально виконані завдання.

Силабус (навчальна програма курсу для здобувача) – індивідуалізована програма навчальної дисципліни, укладена викладачем для конкретної групи здобувачів, яка оновлюється на початку кожного навчального року й визначає цілі, зміст, методи та очікувані результати навчання.

Спеціаліст у сфері фінансів – це професіонал із глибокими теоретичними знаннями та практичними навичками в галузі економіки, здатний ефективно виконувати правові, фінансові й організаційно-управлінські функції в своїй професійній діяльності.

Справедливість – неупереджене, рівноправне ставлення до всіх учасників освітнього та наукового процесу, що усуває дискримінацію та недобросовісні дії.

Студентський парламент – основний орган студентського самоврядування в закладі вищої освіти, що захищає права студентів, бере участь у керівництві закладом та організовує культурні, наукові й спортивні заходи.

Студентський омбудсмен – це уповноважена особа закладу вищої освіти, яка представляє та захищає права й інтереси здобувачів освіти, сприяє дотриманню принципів академічної доброчесності, справедливості та рівних можливостей, а також розглядає звернення студентів щодо порушення їхніх прав у процесі навчання.

Університетська спільнота – колектив осіб, які беруть участь в освітньому процесі, охоплюючи науково-педагогічних, наукових, педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, співробітників університету та практиків. Вона формує інтегроване середовище для навчання, досліджень і професійного розвитку.

Унікальність тексту – відсоткове співвідношення обсягу матеріалу в роботі, який не повторює інформацію з інших джерел, до загального обсягу роботи; показник, що оцінює самостійність підготовки та дотримання академічної доброчесності.

Фахові (спеціальні) професійні компетентності – комплекс знань, навичок, практичного досвіду та особистісних якостей, потрібних для ефективного виконання професійних обов’язків у певній галузі діяльності.

Фінанси – це система економічних відносин, пов’язаних із формуванням, розподілом і використанням грошових фондів, що забезпечують діяльність держави, суб’єктів господарювання та домогосподарств з метою виконання їхніх функцій і розвитку.

Фінанси домогосподарств – це грошові відносини, що виникають у процесі отримання, розподілу та використання доходів і заощаджень сім’ї або осіб, які разом проживають і ведуть спільний побут, з метою забезпечення щоденних потреб, формування резервів і підвищення добробуту.

Фінанси підприємств, установ та організацій – це система економічних відносин між юридичними особами, а також між юридичними та фізичними особами, що визначає порядок формування й використання їхніх фінансових ресурсів.

Фінанси суб’єктів господарювання – це економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту й пов’язані із формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємств.

Фінанси як економічна категорія – це сукупність відносин між державою, фізичними та юридичними особами щодо розподілу й перерозподілу національного багатства або ВВП з метою створення фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства.

Фінансова інфраструктура – це сукупність інституцій, організацій та установ (банків, бірж, страхових і пенсійних фондів, депозитаріїв, клірингових центрів тощо), що забезпечують функціонування фінансової системи, сприяють реалізації фінансових відносин і підтримують стабільність економіки.

Фінансова система – це взаємопов’язана сукупність ланок, які регулюють процес створення та використання фінансових ресурсів з метою задоволення економічних і соціальних потреб суспільства, його галузей, господарських структур і громадян.

Фінансист – це фахівець, який здійснює управління фінансовими ресурсами, проводить економічний аналіз, розробляє фінансові стратегії, планує інвестиції та оцінює ризики діяльності організацій чи окремих осіб.

Фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні держави, підприємств і домогосподарств, характеризують фінансовий стан економіки та використовуються для її розвитку, відтворення й задоволення соціальних потреб.

Фонд нагромадження – це частина національного доходу, спрямована на розширене відтворення, оновлення матеріальної бази, збільшення невиробничих фондів, а також формування державних резервів і запасів.

Фонд споживання – це частина національного доходу, призначена для забезпечення особистих і колективних потреб населення та фінансування діяльності установ і організацій невиробничої сфери.

Чесність – це базовий принцип академічної доброчесності, який означає відмову від будь-яких проявів обману, шахрайства, плагіату чи іншої неетичної поведінки в освітній і науковій діяльності.

Якість освітньої діяльності – це ступінь ефективності організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, що відповідає визначеним стандартам, забезпечує отримання якісних освітніх результатів і сприяє створенню нових знань.

Навчальне видання

Давиденко Надія Миколаївна,
Скрипник Галина Олексіївна

**ВСТУП ДО ФАХУ
«ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ
ТА ФОНДОВИЙ РИНОК»**

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск

Н. Б. Добрянська

Редактор

М. М. Грабарчук

Форматування та
комп'ютерна верстка

Д. П. Завальницька

Здано до друку 30.12.2025. Формат 29,7 × 41,99
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Ум. друк. арк. 7.4
Наклад 300 прим. Замовлення № 1171

Підготовлено до друку науково-організаційним відділом
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область,
Україна

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 7669 від 20.09.2022*